

TRADIČNÍ LIDOVÝ ODĚV NA ZNOJEMSKU

ODBORNÁ STUDIE

Mgr. Jiří Mačuda, Ph.D.

Mgr. Pavla Hujňáková

Obsah

ÚVODEM	2
1. LIDOVÝ ODĚV	4
2. ODĚVNÍ SOUČÁSTKY	7
3. VARIANTY KROJŮ NA ZNOJEMSKU	12
3.1 ZNOJEMSKÝ KRAJ A ZNOJEMSKÝ SOUDNÍ OKRES	12
3.2 JAROSLAVICKO	21
3.3 VRANOVSKO	24
3.4 JEMNICKO A MORAVSKOBUDĚJOVICKO	25
3.5 SEVERNÍ ZNOJEMSKO	31
3.6 KRUMLOVSKO	36
3.7 ROUCHOVANSKO	42
3.8 HROTOVICKO	44
3.9 KROJE NA BRNĚNSKU	46
3.10 POHOŘELICKÉ A IVANČICKÉ KROJE	48
3.11 KROJ V JEZEŘANECH-MARŠOVICÍCH	48
4. REGIONÁLNÍ VARIANTY KROJŮ NA KRUMLOVSKU A SEVERNÍM ZNOJEMSKU	50
ZÁVĚR	57
POUŽITÁ LITERATURA	57

ÚVODEM

Po dlouhou dobu stálo Znojensko zcela neprávem stranou zájmu česky i německy píšících národopisců a z etnografického úhlu pohledu zůstalo do jisté míry neznámým a nezmapovaným koutem Moravy dodnes. Náš kraj se totiž v minulosti rozkládal na pomezí bývalé národnostní hranice, která od sebe oddělovala německé a české etnikum. Zatímco Němci sídlili až do konce 2. světové války v převážné části úrodného Podyjí, český živel se soustředil spíše v obcích ležících severně, severozápadně a severovýchodně od Znojma a dále také v bývalých soudních okresech Hrotovice a Moravský Krumlov.

Snad proto náš kraj čeští vlastenci považovali za „německý“, a tudíž nezajímavý, a tak české sběratele a badatele přitahoval jen málo. Jinak tomu však nebylo ani ze strany německé, pro kterou se Znojensko zdálo naopak příliš „českým“. V tak odlehlejším kraji se lidovým tradicím nevěnovala téměř žádná pozornost dokonce ani v čase příprav Národopisné výstavy československé, která se konala v Praze roku 1895 a podnítila sběratelské zájmy o lidovou kulturu téměř na celém území Čech, Moravy a Slezska. Nebylo tomu tak z důvodu, že by lidové tradice našeho kraje neměly oproti těm z jiných regionů menší cenu, ale spíše proto, že u nás tehdy nepůsobil žádný sběratel, který by na ně dokázal náležitě upozornit.

Naše kroje navíc nebyly nikdy tak pestré a zdobně vyšívané jako na nedalekém Slovácku, a proto se obvykle nedostaly ani do regionálních muzeí či soukromých sbírek. Mimo to byl tradiční oděv v našich krajích odložen dávno před rokem 1895, a tak se stalo, že celé Horácko s Podhoráckem na výše zmíněné Národopisné výstavě československé reprezentovaly pouze tři krojové komplety z Velkomeziříčska, které navíc pocházely až z roku 1820. I přesto byl však zdejší lidový oděv něčím výjimečný. Nehovoříme pouze o bohatých dovednostech věhlasných horáckých tkalců a soukeníků, které dnes považujeme za vrchol lidového uměleckého tkalcovství, ale také o jedinečné kráse vycházející z prostoty, důstojného střihu a celkově sladění barevnosti, jimiž se náš kraj bezesporu vyznačoval.

Pokud si položíme otázku, jestli zdejší kraj opravdu vymizel ještě před koncem 19. století, nenalezneme na ni jednoznačnou odpověď. Přestože ve své původní a ucelené podobě skutečně zanikl, na jeho poslední dozvuky bychom na horácké i podhorácké vsi narazili ještě na přelomu 19. a 20. století. Po první světové válce bylo i v odlehlejších částech současného znojemského okresu možno zahlédnout již jen některé ženy v šerkových sukních¹, kanafaskách², či měňavých zástěrkách, zde zvaných „fěrtoušky“. Tak i na Hrotovicku tolik oblíbené bílé vyšívané plíny nosily některé ženy jen do konce 80. let 19. století, pak se z jejich šatníků nadobro vytratily.

Déle se udržely jen barvířské modrotisky, které se plně uplatňovaly až do 20. let 20. století, a co se týče kvality materiálů a střihů, všední oblékání se u starších žen nezměnilo ani v prvních letech následujících po hrůzách první světové války. Rovněž velké vlníáky, zvané nejprve „vėbrovské“ a později „fabrické“, se používaly ještě v 50., ba i v 60. letech minulého století a pamětníci naro-

zení mezi lety 1860–1880 vzpomínali také na mužské bohatě vyšívané kožichy, jež byly v minulosti natolik ceněny, že se uváděly dokonce v dědických smlouvách. Po první světové válce se u nás objevují i první skuteční sběratelé českých lidových tradic, kteří však již přicházejí příliš pozdě, a zůstávají tak téměř nepovšimnutí. To co z krojů zůstalo, bylo většinou již nenávratně ztraceno. Staré oděvní součástky se obnosily a vyhodily a ty, které zdobila pěkná výšivka, se později rozstříhaly na moderní prádlo, na pokrývky a polštáře.

Z předchozích řádků zákonitě vyplývá, že dokladů, o které bychom se mohli opřít při bádání zaměřeném na tradiční oděv zdejší oblasti, zůstalo velmi málo. Ostatně, není tomu jinak ani s dalšími oblastmi tradiční lidové kultury. Publikace, kterou právě držíte v rukou, je tedy pouze informativního rázu a pověstným odrazovým můstkem, jenž snad do budoucna poslouží jako podklad k dalším a mnohem komplexnějším výzkumům. Jejím cílem není ani tak stanovit přesnou metodiku, ale spíše poukázat na to, jak složité je postupovat při vytváření rekonstrukcí či pouhých krojových stylizací tam, kde nám to naprostý nedostatek pramenů i obrazového materiálu alespoň prozatím nedovoluje. V současné době je tedy v první řadě nutné shromažďovat a sbírat útržkovité a torzovité zprávy, dohledávat vědecké veřejnosti neznámé obrazové a fotografické materiály, ale i poslední možné hmotné doklady oděvní kultury, které se mohly ve skříních či truhlách spíše zázrakem, nežli náhodou dochovat.

Pouze s pomocí jednotlivců, kteří lokální muzea upozorní na zajímavé fotografie uchovávané v zaprášených rodinných albech, neznámé „poklady z truhel“ či na úryvky v obecních, školních i farních kronikách, jež se krojů týkají, budeme v našem výzkumu moci dojít k uspokojivým závěrům. Spolupracující z řad široké veřejnosti tedy mají na konečné výsledky našeho bádání nemalý vliv a jen s jejich nepostradatelnou podporou může výzkum nabýt skutečného smyslu a rozměru. A právě k těmto přátelům místních tradic se obracíme ihned na úvod této práce s prosbou o spolupráci v našem nekonečném a zajímavém bádání, které dnes doslova stojí téměř na samém počátku.

HORÁCKÉ A PODHORÁCKÉ KROJE

Tradiční oděv, který se nosil v bývalém Znojemském kraji, náležel společně s kroji z Jihlavského a částečně také Brněnského kraje k západomoravskému krojovému typu. Kromě Podyjí byla na celém území západní Moravy rozvinuta textilní, především vlnářská výroba, a to zpočátku ovlivňovalo také materiály, z nichž se místní kroje šily. K západomoravskému typu krojů náleží tři výraznější etnografické regiony. V první řadě jde o Horácko a Podhorácko, dále o Hřebečsko³ a Podyjí⁴. Zatímco Hřebečsko a Podyjí bylo osídleno převážně německým etnikem, na Horácku a Podhorácku převládala živel český. Pro naši práci je však nejpodstatnější kraj horácký a podhorácký, a proto si o tomto regionu povíme něco více.

¹ Šerka či šerkovina je hrubá, ručně tkaná látka s lněnou osnovou a s hrubší vlněnou přízí v útku.

² Kanafas je bavlněná nebo pololněná, po osnově barevně pruhovaná tkanina v plátňové vazbě, která se používala na cíchy a zástěry, ale také na spodničky a svrchní sukně zvané „kanafasky“.

³ Jazykový ostrov Hřebečsko čili „Německé Horácko“ ležel na hranici Českého Horácka u Svitav a Moravské Třebové.

⁴ Podyjí je území rozkládající se podél jižní státní hranice, kde až do roku 1945 sídlili převážně Němci. Ti se označovali jako Dyjané čili „Thayaner“.

Horácko a Podhorácko je rozsáhlá etnografická oblast ležící na rozhraní Čech a Moravy, skládající se z několika menších podoblastí. Jejím vymezení není doposud přesněji stanoveno, přestože se o to jednotliví badatelé pokoušeli již od 1. poloviny 19. století, jako první Karl Josef Jurende v roce 1815. Horácko a Podhorácko, v širším slova smyslu, se podle nejaktuálnější literatury skládá z těchto podoblastí, na jejichž přesnějším vymezení se však doposud pracuje:

A) Moravské Horácko

1) Horácko (vlastní)

- Severní Moravské Horácko (Žďársko, Novoměstsko, Bystřicko, Velkomeziříčsko)
- Jihlavské Horácko (bývalý německý jazykový ostrov a české vesnice v okolí Velkého Beranova a Luk nad Jihlavou)
- Jižní Horácko (Tělsko, Dačicko, Slavonicko, Jemnicko).

2) Podhorácko

- severní část (Nedvědiccko, Tišnovsko, Velkobítešsko)
- jižní část (Třebíčsko, Náměšťsko, Hrotovicko, Moravskobudějovicko).

3) Horácké Dolsko (Moravskokrumlovsko a severní Znojmsko).

4) Malá Haná (přechodná oblast mezi Horáckem a Hanou; Olešnicko, Jevíčko, Konicko).

B) České Horácko čili „Vysočina“

Chrudimsko, Hlinecko, Nasavrcko, Poličko s Rychmburskem, Havlíčkobrodsko a Okrouhlicko, Humpolecké Zálesí a Voplešácko, Pelhřimovsko, Počátecko a Žirovnicko.

PRAMENY

Hned na počátku práce jsme naznačili, že srovnávací prameny sloužící k předmětu našeho studia jsou značně roztroušené a sporné a rozlišovat oblečení českého a německého živlu, o které se v letech minulých mnozí etnografové pokoušeli, je tedy v dané chvíli téměř nemožné.

Nejprve si řekneme pár slov o pramenech písemné povahy. O znojemských krojích se toho však ve vlastivědné literatuře příliš nedovídáme a zdá se, jakoby v ní byl náš kraj v minulosti spíše odbýván. V interních františkánských materiálech z 18. století jsou kroje v českých i německých vesnicích bývalého Znojemského kraje označovány jako „německo-vesnické“. Výjimku tvořily pouze Vítonice, kde se nosily kroje „moravsko-vesnické“. V nejstarší písemné charakteristice zdejšího kroje se však odráží spíše etnická a sociální příslušnost většiny obyvatel, nikoli typ kroje sám.

Šlo však zřejmě o tehdy obecně rozšířené mínění, jelikož za „rakouské“ považuje jihomoravské Němce i jejich tradiční kulturu také Jan Nepomuk Alois Hanke z Hankenštejna (1786), podle nějž „německé součásti“ oblékali jak němečtí, tak i „čeští Moravané“ žijící na západě Moravy. Mimo jiné zmiňuje „německé“ kožené kalhoty a hnědý nebo modrý dlouhý kabát. O krojích ze Znojemska

se o mnoho více nedovíme ani ze zápisů Karla Josefa Jurendeho (1815), a to že se „němečtí Moravané nosí po rakousku“, po něm zopakoval taktéž Josef Heřman Agapit Gallaš, který však oblečení „Čecháků od Jihlavy ke Znojmu“ k tomu německému již jen přirovnával. Obdobně se o zdejších krojích vyjádřil také Gregor Wolny (1837) a dokonce i český malíř a autor kolorovaných litografií moravských krojů Wilhelm Horn považuje západomoravské kroje zjednodušeně za německé (1836–1837). Je tedy vidět, že autoři přebírali kusé informace jeden od druhého, přičemž se však v dané problematice ani jeden z nich příliš dobře neorientoval.

Otevřenost Znojemského kraje směrem do Dolního Rakouska je nesporná stejně tak jako skutečnost, že tyto dva regiony spojovaly podobné hospodářské podmínky. Obyvatelé Podyjí a Dolního Rakouska byli navíc v čilém kontaktu, což mohlo vést k přesvědčení, že si jsou sousedé z obou stran hranice ve všem rovni. Jednalo se však o mýlku, jelikož obyvatelé znojemského Podyjí patřili vždy bezesporu na Moravu, a to jak kulturně, tak i historicky a politicky.

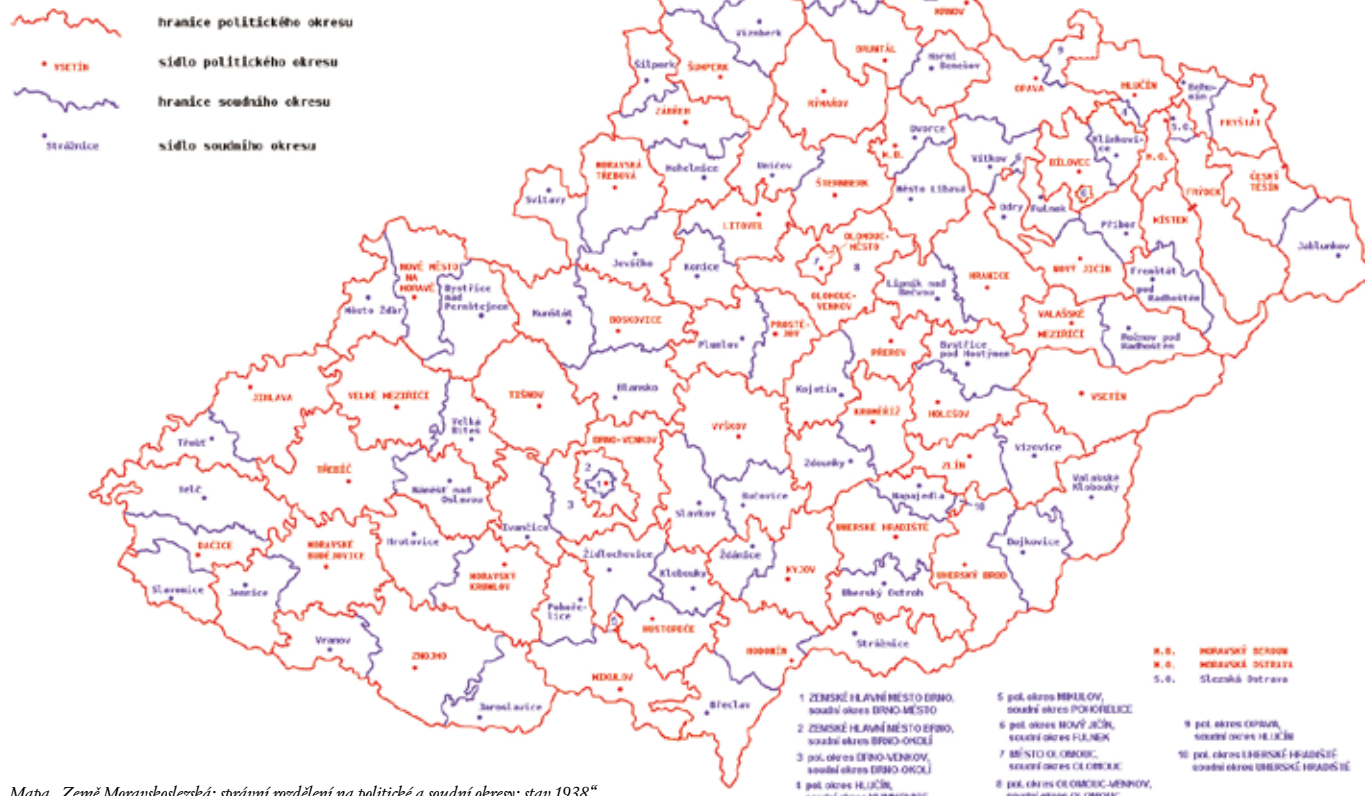
Příliš se toho nedovídáme ani z pramenů novějších, ať už jde o torzovité zprávy z obecních kronik či zjednodušené popisy krojů otištěné v moravských vlastivědách počátkem 20. století. Lidového oděvu ze Znojemska si badatelé začínají všimnat vůbec až od 20. století. O zachycení a popsání krojů místních Němců se pokoušel především první ředitel znojemského muzea Anton Vrbka (1860–1939). Jeho práce jsou však povrchní, značně nepřesné a navíc ovlivněné proněmeckými nacionalistickými tendencemi své doby. Mnohem cennější jsou až informace, které za svého života shromáždil místní národopisný pracovník a učitel Vratislav Bělík (1900–1988). Přestože se v nich zaměřil především na jemu dobře známé moravskokrumlovské, rouchovanské a hrotovické prostředí, jeho poznatky lze do jisté míry využít rovněž při studiu krojů ze severního Znojemska. Z odborného hlediska se tradičnímu oděvu na Znojmsku prozatím ve větší míře věnovala jen pracovnice Moravského zemského muzea PhDr. Miroslava Ludvíková (1923–2005).

Při bádání se tedy musíme opírat především o ikonografický materiál, na který však narážíme jen zřídka a navíc někdy bývá dosti nepřesný. Povaha obrazového materiálu se různí a jde jak o staré veduty měst, rytiny, akvarely či střelecké terče, tak o mapy či staré tisky pocházející např. z loucké tiskárny. To vůbec nejstarší vyobrazení venkovanek ze Znojemska bylo dle starších záznamů na dvou, dnes nedochovaných, votivních obrazech. Na jednom z nich, datovaném rokem 1699, měly na sobě ženy „poměrně krátké sukně“, rukávce s hlubokými výstřihy lemovanými úzkými krejzly, šněrovací živůtky a vlající bílé roušky na hlavách. Takovéto roušky mívaly v minulosti ovinuty kolem čepců vdané ženy. První dochovaná vyobrazení zdejších krojů jsou téměř o sto let mladší a povíme si o nich až na příslušných místech textu, který na ně přímo odkazuje. Rovněž známému souboru anonymních kvašů zachycujících oblečení venkovanů a obyvatel malých měst na Moravě a ve Slezsku v 10. letech 19. století se budeme věnovat později, stejně tak jako snad nejznámějšímu vyobrazení znojemského kroje, kolorované litografii Wilhelma Horna z roku 1836.

⁵ Pokud ve starších pramenech narážíme na sukně, které pozorovatel popisuje jako poměrně krátké, nemůžeme v žádném případě uvažovat o jiné délce, nežli té sahající do půli lýtek. Nesmíme totiž zapomínat, že popisy lidového oděvu pocházejí od obyvatel měst, kde ženy tehdy nosily sukně dlouhé až k zemi.

ZEMĚ MORAVSKOSLEZSKÁ

SPRÁVNÍ ROZDĚLENÍ NA POLITICKÉ A SOUDNÍ OKRESY STAV 1938

Mapa „Země Moravskoslezská; správní rozdělení na politické a soudní okresy; stav 1938“.

1. LIDOVÝ ODĚV

Oděv venkovanů nebyl nikdy jednolitý, jak by se na první pohled mohlo zdát a dal by se rozdělit na oblečení zemědělského obyvatelstva a oděv řemeslníků. U zemědělské vrstvy získávalo oblečení dospělého člověka určitou podobu a normu přibližně už v jeho sedmi letech. Od té doby byl základní výběr materiálů, základní střih a koneckonců i základní sestava a způsob vyjadřování při mimořádných příležitostech téměř identický u všech obyvatel vesnice. Na sociální rozdíly mezi jednotlivými obyvateli obce upozorňoval především počet stejných kusů oblečení, použitý materiál, nedostatek některých oděvních součástí (například jen hospodáři vlastnili pláště, které si chudší na svatbu vypůjčovali) nebo také jejich volba (chudší nosili „haliny“, zatímco pro bohaté byl kožíž). U bohatých byl oděv jen jednou částí celého majetku, kdežto pro chudé byl často právě jediným vlastnictvím. Do lidového oděvu každý člověk vnášel také svoji identitu a vkus. Z toho důvodu si nemůžeme myslet, že kroj byl unifikovaným oděvem, stejným pro všechny obyvatele. Zvláště dívky se snažily navzájem se od sebe odlišit v použití dostupného materiálu, barevnosti nebo stuh. Také ostatní členové místní komunity se oblékali podle své chuti a můžeme tvrdit, že každá oděvní součástka byla originálem. Oblečení lidových vrstev byla tedy pestrou paletou materiálů a barevnosti, která byla svázána na jedné straně konzervativností a sociální kontrolou společnosti, ale na straně druhé možností variovat si oděv podle vlastní libosti.

ODĚV SVÁTEČNÍ, POLOSVÁTEČNÍ, VŠEDNÍ A PRACOVNÍ

Sváteční oděv byl reprezentativním oblečením, které se nosilo na významné svátky v průběhu roku, jako byly např. vánoční a velikonoční mše a slavnosti Vzkříšení Těla Páně, dále o hodech, poutích či na svatbách. Převládaly v něm nejlepší látky, které si vesničané mohli dovolit. Pro některé příležitosti, jako byla např. svatba, se kroj pořizoval zcela nový. Střídmější podobu měl oděv, který se používal v neděli do kostela, zatímco nejjednodušší bylo oblečení pracovní. Sociální postavení člověka ve společnosti lze odvodit od počtu stejných kusů oděvních součástek. Zatímco bohatší muž či žena jich měli několik, nemajetný člověk si musel vystačit pouze s jednou variantou.

SVÁTEČNÍ ODĚV A JEHO PROMĚNA

Sváteční oděv se běžně nosil v neděli do kostela. Na nejvýznamnější svátky se pak oblékaly součástky z dražšího materiálu. Od sedmdesátých let 19. století se oblečení s rukávci odsouvá z nedělního nošení, protože je to považováno za nevhodné, pouze k tanci. Později, když se lidový oděv zcela odložil, nosí se na hody to nejslavnostnější, co si jen dívka či mládenec mohli obléci. Kroj na Znojemsku však začal zanikat ještě dříve, a to na počátku dru-

hé poloviny 19. století. K odkládání kroje dochází s „přiblížením města k vesnici“ a rozšiřováním tovarů, do kterých začali docházet i lidé z venkova. Tradiční oděv však nebyl na práci v manufakturách vhodný, a proto dělníci používali vhodnější oděv městský, který se s jejich opakovaným návratem domů po vesnici postupně rozšiřoval. Zatímco u mužů dochází k odložení kroje během několika málo let, u žen je tato změna pomalejší. Každý region byl však specifický, a proto není možné přesně určit, v kterých letech k odložení kroje skutečně došlo.

PRACOVNÍ ODĚV

Pracovní oděv byl základním oděvem na všední den. Oblečení se přizpůsobovalo práci a klimatu, a tak díky své praktičnosti nepodléhalo příliš módním vlivům. Stálý byl především materiál (kožešina, sukno⁶ a plátno⁷), způsob použití a střih. U pracovního oděvu není snaha po reprezentaci jako u kroje svátečního. V létě muži nosili plátěné košile ušité z rovných dílů, které se u krku a u zápěstí nabíraly a všivaly do pásu. Košile se zasunovaly do bílých kalhot, které byly pravděpodobně dlouhé s širokými a na konci roztřepenými nohavicemi. Užívaly se však i kalhoty z jiných materiálů. Kalhoty se přepásávaly povřísem, později řemenem. Kolem pasu si muži uvazovali zástěru z hrubého nebarveného plátna nebo zástěru modrou. Plátěné oblečení se používalo ze dvou důvodů. Jednak v něm v létě nebylo horko, zároveň však šlo o nejdostupnější materiál, který si lidé až do rozšíření manufakturních látek vyráběli sami. Mužské oblečení se doplňovalo starší obnošenou sváteční vestou a na hlavě se nosil slaměný klobouk. Obutí na všední den běžně neexistovalo, a tak se od jara až do zámrazu chodilo naboso.

Výjimku tvořili muži, kteří pracovali na poli. Ti obouvali vysoké holínky, aby předešli nepříjemným úrazům, jež se s prací pojily. Pracovní oděv byl doplněn o obnošené pláště či kabáty. V prostoru střední a jižní Moravy máme rovněž doložen výskyt tzv. „haliny“, která se používala na jaře a na podzim do nepohody. Zda se „halina“ nosila i na Znojemsku, je však otázkou. Na Hrotovicku se vyskytovaly pouze plátěné haleny podobné soukenným „halinám“ nošeným obvykle na Moravském Slovesku (Slovácku). „Halina“ byla oděvem rovného střihu s velkým límcem nebo kapucí, jež se za nepříznivého počasí přehazovala přes hlavu. Neměla zapínání, takže v případě potřeby se převazovala kolem pasu provazem, povřísem nebo později řemenem. Jako materiál se používalo hrubé ovčí sukno. „Halina“ byla podstatnou a nepostradatelnou součástí pracovního oblečení mužů všech vrstev. Protože se v této oblasti nevyráběla, v případě používání se kupovala na jarmarcích.

Zatímco v mužském pracovním oděvu jsou sváteční oděvní součástky využívány „na dotrhání“, v pracovním oděvu žen to tak není. Ženský oděv se řídí především praktičností a použitím levného pracovního materiálu. V principu je střih svrchního oděvu pro práci, chůzi a nošení břemen nepraktický, protože nevznikl z potřeb lidu, ale je odrazem módy vyšších vrstev, jež měla na oděv jiné nároky. Na všední den nosily ženy v domě spodní plátěnou košili s „kordulkou“ z pracovního materiálu. Kordulka měla podobný střih jako sváteční. K tomu si oblékaly jednu až dvě sukně a zástěru. Když vycházely z domu, brávaly si ještě kabátek a do něho půlku nebo šátek. Na nohy si obouvaly vlněné punčochy a střevíce.

ODĚV MUŽSKÝ, ŽENSKÝ A DĚTSKÝ

V lidovém oděvu na Znojemsku nacházíme mnoho prvků shodných s měšťanským oblečením z 18. a 19. století, ze kterého vesnické prostředí čerpalo. Znojemský typ mužského kroje lze charakterizovat jako oděv, který vycházel z prvků rokokového střihu. Během 19. století však tento oděv doznal velkého poměštění, které se odrazilo jak ve střihu, tak v použitých materiálech. Základní podoba mužského oděvu byla charakteristická pro široké území Brněnska a Znojemska. V jednotlivých oblastech docházelo pouze k drobným nuancím, které se vyznačovaly především v barvě a výzdobě. Střih oděvu byl tedy pro celé území de facto jednotný. Oděv, který se nešil doma, byl kupován na jarmarku, kde se prodával dobytek. Odtud se rozšiřují stejné typy na široké území, třeba i národnostně odlišné (např. „halina“).

Ačkoliv vývoj mužského kroje ustrnul, ženský lidový oděv naopak na módní vlivy reagoval. Z měšťanské módy však nepřebíral všechny prvky, ale vybíral si jen některé, např. stříhové řešení a výzdobu u některých oděvních součástek a na konci 19. století také nové barvy materiálů. Pro příklad můžeme uvést „kordulku“ neboli ženský živůtek, který byl nejdříve barokního a posléze rokokového střihu. Móda vyšších vrstev ovlivňovala také délku a bohatost sukní. Zatímco v 18. století sahaly sukně do poloviny lýtek, na počátku 19. století došlo k jejich prodloužení až ke kotníkům. Podle litografií Wilhelma Horna a kvašů z roku 1814 byly sukně dosti široké. Vlivem *biedermeieru* (první polovina 19. století), který kladl důraz na množství látky na bocích a vzadu, se rozšířilo škrobení sukní, protože si venkované nemohli dovolit pořizovat větší množství materiálu, z něhož se svrchní sukně šily.

Pro celou západomoravskou oblast existovaly určité a základní stereotypy krojů:

ZÁPADOMORAVSKÝ TYP MUŽSKÉHO ODĚVU

Přestože je západní Morava rozsáhlou oblastí, počet variant mužského kroje byl na jejím území minimální. Češi i Němci nosili žluté nebo černé krátké koženky, dlouhé soukenné kabáty různých barev a krátké, nejčastěji tmavomodré až černé, kabátky. Zatímco Němci upřednostňovali sváteční vesty červené, Češi si oblékali spíše tmavomodré. Nebylo to však pravidlem, jak si ještě na několika příkladech ukážeme. Kolem krku se nosil flór⁸ a na nohou střevíce s přezkou nebo vysoké boty s přešitým okrajem a k nim bílé nebo modré punčochy. Hlavu kryly široké a nahoře rovné klobouky.

ZÁPADOMORAVSKÝ TYP ŽENSKÉHO ODĚVU

Svobodná děvčata si obvykle zaplétala vlasy k jehlici a vdané ženy naopak na hlavách nosily tvrdé čepce, v zimě pak bílé šátky. Sváteční sukně bývaly z vlněných materiálů. Kabátky se šily zkrácené a s límcem, do jehož výstřihu se vkládal šátek. Všeobecný byl také silný trend k poměšťování, takže je často obtížné určit, jde-li o kroj již městský, nebo ještě venkovský. Archaické kroje se zde dochovaly pouze u Němců na Jihlavsku a Hřebečsku.

⁶ Sukno je valchovaná vlněná látka.

⁷ Plátno je textilie, tkaná tou nejjednodušší plátěnou vazbou, prostým křížením osnovy a útku. Plátno se vyrábělo hlavně ze lnu a z konopí.

⁸ Velmi jemná průsvitná, bavlněná nebo hedvábná, tkanina používaná především na závoje.

DĚTSKÝ LIDOVÝ ODĚV

O kroji dětí se z oblasti Znojemska, až na několik ikonografických dokladů, nedochovaly téměř žádné zprávy. V tomto případě budeme tedy vycházet z etnografických výzkumů Miroslavy Ludvíkové, která se pečlivě věnovala lidovému oděvu na Brněnsku. Vzhledem k tomu, že dětské oblečení bylo stříhově velice jednoduché, rozšířené na velkém prostoru a při jeho výrobě se používalo nejlevnějšího materiálu, můžeme tento oděv alespoň v základních rysech nastínit.

Nově narozenému dítěti se na hlavičku uvazoval plátěný čepček a oblékla se mu košilka ze starého sepraného plátna, protože byla měkká. Košilky a čepčky nosily děti běžně bez rozlišení pohlaví přibližně do jednoho roku. K nejvíce nákladným součástkám patřil křestní čepček, který se šil z dražší látky, např. brokátu, jenž se dále zdobil dracouny a nejrůznějšími pajetkami. Když dítě začalo chodit, přibíralo jednoduché košilkové oblečení další prvky. Ještě bez rozdílu pohlaví se mu oblékala suknička na šlích, za chladného počasí se přidával také kabátek. V létě na hlavičce nosilo slaměný klobouček, v zimě děvčátko mohlo mít háčkovany čepček a chlapeček čepičku. Jakmile dítě chodilo bez cizí pomo-

ci, nosilo „kandušek“, tj. sukničku sešitou se živůtkem s rukávy se zapínáním na zádech a s bílým krejzlíčkem u krku.

Přibližně od čtvrtého do šestého roku nosili chlapci kabátek a kalhoty sešité do jednoho celku. Od začátku školní docházky dostali vlastní kalhoty, košili a kabátek, který byl obvykle po starších sourozencích. Na hlavě se nosila čepice, klobouček nebo beranice. Školní děvčata se oblékala jako dospělé ženy – měla kabátek, dvě sukně, zástěru a šátek uvázaný pod bradu.

Po celou zimu se děti těšily, že budou chodit bosky, protože to také znamenalo konec zimního „domácího vězení“. Boty se využívaly na cestu do školy už v březnu a chodilo se tak od jara do podzimu, jen při práci na strništi se děti obouvaly jako dospělí. Ty nejchudší i v zimě běžely do školy bosky a bosky se také klouzaly na rybníku, zatímco bohatší měly boty. V neděli se o obuv dělilo několik dětí a střídaly se v ní.

Oblečení dětí se dědilo ze starších sourozenců na mladší. Svůj vlastní oděv chlapec či děvče dostávali, až když šli poprvé k muzice. I tak v chudých rodinách často matka děvčeti půjčovala např. svůj kabátek či vlňák, aby u muziky vypadala pěkně.

Eduard Charlemont: Znojmo; 2. polovina 19. století; pohled na venkovany při žních. Copyright by Ulla Kreuzinger-Ferrante.

2. ODĚVNÍ SOUČÁSTKY

Lidový oděv se skládal z jednotlivých oděvních součástí, které se v průběhu jeho vývoje měnily stejně jako кроj sám:

MUŽSKÉ ODĚVNÍ SOUČÁSTKY

Mužský tradiční oděv tvoří plátěná košile, vesta, kalhoty, ke kterým se oblékají punčochy, nízké střevíce s velkou přezkou nebo později vysoké kožené boty. Neodmyslitelnou součástí oděvu byl kabát a pro slavnostní příležitosti také plášť.

Klíčovým materiálem pro výrobu základních oděvních součástí bylo lněné nebo konopné plátno. Tato látka se používala na výrobu **košile**, která se šila z rovných, tělu nepřizpůsobených dílů tunikového střihu. K roku 1850 měla široké rukávy vsívané do límečků, které se zavazovaly nebo spínaly, dále byla na ramenou vyztužená a v podpaží měla klín. Všechny součástky byly z hrubého plátna, sváteční pak z jemnějšího. Košile byla dosti dlouhá, takže zastupovala roli spodního i nočního prádla. Během druhé poloviny 19. století byly tyto košile vystřídány košilemi městského typu s přeloženým límečkem. Na sváteční příležitosti se začaly zdobit sámkou krepinkou, krajkami, popřípadě bílou výšivkou. V první čtvrtině 19. století se okolo krku nosil úzký černý flór, dlouhý přes dva metry, a také plátěný šátek. Od třicátých let se pak vyskytují šátky hedvábné⁹.

Na širokém území byly na svátek rozšířeny kožené **kalhoty** neboli koženky. Jako materiálu se používalo kozlí, ovčí nebo jelení kůže. U bohatších obyvatel vesnice se objevuje barva světlá až bílá, chudší je měli žluté. Tyto koženky se nosily v 18. a v první polovině 19. století, střihem byly širší, volnější a sahaly jen po kolena, byly šity obvykle s tzv. padacím mostem. K těmto kalhotám se obouvaly nízké střevíce s přehnutým jazykem na nártu a velkými přezkami a také bílé nebo modré punčochy. Vedle žlutých koženek existovaly také černé koženky, kterých postupem doby přibývalo, až k roku 1845 převládly úplně. Tato barva je mladší a můžeme ji považovat za první krok ke zcivilnění kroje. K oběma typům kalhot se nosily už zmíněné střevíce a punčochy po kolena. V první polovině 19. století střevíce začínají vlivem vojenských uniforem vytlačovat vysoké boty. V souvislosti s tím se také kalhoty do bot prodlužují. Vysoké boty se šily z hovězí nebo vepřové kůže.

Na košili se oblékala **vesta**, tzv. „lajbl“ nebo „kordula“. Byla dosti dlouhá a střihem odpovídala linii rokokové módy, měla vpředu zkosené rohy a tzv. kapsy se záklopkami. Kdy dostala tuto ustálenou formu, je těžko říci, podle celkového rázu však lze usoudit, že přešla z 18. století. Typická je zejména svým šosem. Materiálem bylo především sukno, cajt¹⁰ a po roce 1830 také manšestr¹¹. Nejčastěji se po celé období vyskytuje barva modrá, černá, červená, ale také vesty pestré a květované. Jako zdobení se mohlo používat jednoduché prošívání barevnou nití na dolním konci, na šosech a na stojatém límci a také hustá řada kovových knoflíků na přednici. Na druhé přednici byly vyšity vodorovné linky, zdůrazňující knoflíkové dírkou. Vesta se nejprve nosila zapnutá téměř až ke krku, teprve v novější době je obvykle rozepnutá.

Na vestu se oblékal **kabát** neboli „lajbl s rukávama“. Střihem odpovídal „kordule“, ale byl poněkud delší. Barevnost byla sjednocena na tmavší, tmavomodrá se vyskytovala po celé období, černé přibývá k polovině 19. století. Šil se ze sukna, výjimečně z jiné látky. Základní typ kabátku má zapínání dvouřadové. Tyto dvouřadé „kazajky“ se nosily ještě v polovině 19. století na Krumlovsku. Muž ze židlochovického panství, kterého vyobrazil Wilhelm Horn v albu lidových krojů, má oblečen kabát se stojatým límečkem, jednořadovým zapínáním a u dírek zdůraznění linky v tmavé barvě materiálu kabátu. Kabáty na Znojemsku, tzv. staroněmecké, jsou spíše ještě barokní a mají řadu knoflíků po celé délce přednice. Kabát s jednou řadou knoflíků je příznačný pro širší území, a to jak pro Židlochovicko, tak pro Pohořelicko a Moravskokrumlovsko. Jako u vesty ani u této součástky nechybí vzhledu šos a vlivem fraku jsou zkoseny přední rohy.

Neodmyslitelnou oděvní součástkou nošenou k významným příležitostem byl dlouhý **plášť**. Protože byl velmi drahou záležitostí, nemohl si ho pořídit každý. Chasa ho nosila na svátky, na svatbu a ani první mládenec bez něj nemohl chodit zvat svatebčany. Na Znojemsku se vyskytoval světlemodrý plášť s červenou podšívkou, který byl ušit ze sukna, a sahál po kolena. Další variantou byl plášť z černé nebo tmavomodré látky přiléhavého střihu s menším množstvím knoflíků použitých na pravé straně přednice. Po roce 1830 byly tyto pláště vystřídány volným pláštěm pelerinového střihu s jedním dlouhým nebo s několika postupně se zkracujícími límci. Počet límců se řídil podle zámožnosti sedláka. V zimě muži nosili dlouhé šosaté kožichy ze světlé i tmavší hnědé kůže, z Moravskokrumlovské víme, že byly na zádech vyšívány tulipány. O bohatší výšivce máme zprávy také z Hrotovicka.

Nedílnou součástí mužského oděvu byl také **klobouk**. Na konci 18. století byl třírohý, později se začíná nosit kulatý. Až do zániku kroje byl vyráběn z hrubé černé těžké plsti o průměru až padesát centimetrů. Zdobíval se černou šňůrkou. Na hody nesmělo chybět bohaté pentlení klobouku se stuhami. Kloboukem, na kterém byla připevněna velká kytky z umělých květů, se vyznačovali stárci. Co si však pod těmito slovy představit, není zcela jasné. Snad by se zdobení mohlo přiblížit například vonicím odvedenců, jejichž klobouky byly bohatě zdobeny. Z Ořechova u Brna se také uvádí, že stárci měli „voketkovaný širák“. Kytky na klobouky vždy opatřovaly stárky. Po zániku kroje stačila k odlišení stárků často jen kytky na prsou nebo rozmarýn s mašlí. V zimním období muži na hlavě nosili vysoké válcovité kožešinové čepice, kterým se říkalo metníky, a to podle staré míry na obilí. Tyto čepice byly ale spíše reprezentativní než praktické.

ŽENSKÉ ODĚVNÍ SOUČÁSTKY

Základem ženského lidového oděvu byla košile, sukně a zástěra. Tyto oděvní součástky byly dále doplňovány živůtkem a kabátkem. Důležitým prvkem kroje byla také úprava hlavy. Mladé dívky chodily prostovlasé, nebo si na hlavu uvazovaly šátek. Na

⁹ Přírodní neboli pravé hedvábné je tvořeno výměšky zlázy motýla bource morušového (*Bombyx mori*). Tyto výměšky na vzduchu rychle tuhnou a vytváří dvojici tenkých vláken spojených sericinem, z nichž si housenky tohoto motýla vytváří kuklu. Hedvábné vlákno se získává následným rozvinutím této kukly. Délka jednoho vlákna dosahuje od 300 do 900 metrů.

¹⁰ Cajk je pevná bavlněná tkanina.

¹¹ Manšestr je podélně pruhovaný útkový samet, nejčastěji z bavlněného materiálu.

hody si pak vlasy zdobily věncem z umělých květín. Vdané ženy nosily rovněž šátek nebo čepec. Na nohy se oblékaly bílé, na všední den červené punčochy, obouvaly se nízké střevíce, později šňorovací boty.

Základní součástí ženského oblečení byla **košile**. Starší etnografové se shodovali, že se na celé Moravě původně nosil rubáč. Nejstarší materiály to ale ani nepotvrzují, ani nevyvracejí. Od osmdesátých let 18. století se spodní košile od svrchní (rukávce) podstatně nelišila. Šila se z dvojího plátna, stánek z jemnějšího, podobek z hrubšího, a byla dlouhá do poloviny lýtek, takže při prudším pohybu ji bylo vidět. U krku se stahovala šňůrkou v průvleku. Na ramenou byla zesílena latami¹². Krátké rukávy se na okraji buď roztrpily, nebo zdobily výšivkou či úzkou krajkou. Koncem 19. století se pak košile nabírala do pásku a zapínala na knoflík. Zmizelo také vyztužení a délka se zkrátila po kolena.

V 18. století se na košili oblékaly **rukávce**, které se šily z rovných, tělu nepřizpůsobených dílů, střihem byly tedy podobné spodní košili. Rukávy se zakončovaly nabíraným límečkem a sahaly takřka po zápěstí, takže konce se vysunovaly ze svrchního kabátku. Rukávce měly poměrně velký výstřih, který u svobodných děvčat zůstal holý. Kolem výstřihu se nacházel malý krejzlíček zdobený krajkou nebo výšivkou, anebo zůstal prostý. V první polovině 19. století se výstřih posunuje směrem ke krku, zkracují se rukávy, ale ještě se neškrobí. V druhé polovině století jsou pak rukávy baňatější, jelikož se již neschovávají pod svrchní oděv. Na „taclích“¹³ se zdobí bílou výšivkou, v poslední fázi krajkou. Tato oděvní součástka se šila z plátna, často jemnějšího, někdy také z kamrtuchu¹⁴.

Na košili se oblékaly **sukně**, které byly v 18. století dlouhé asi do půli lýtek. K tomu je nutno poznamenat, že zákazy minulých staletí se týkaly právě délky sukní a dlouhé sukně byly zakazovány. Konečně nebylo možné vyšší vrstvy délkou sukně ani napodobit, uvědomíme-li si špatný stav cest, případně nepořádek na dvorech usedlostí, zvláště za špatného počasí. Starší sukně byly z jednoho kusu látky, novější se pak šily z pěti půlí (délek), svrchní až ze sedmi. Z jednoho kusu se šily také všední sukně. Kromě předního dílu, který byl hladký, se nabíraly do pásku, nalevo byl rozparek a napravo u svrchní sukně kapsa. Pod zástěru se všívala levnější látka, jednak aby se ušetřilo a jednak vlivem módy, podle které se všechno bohatství soustřeďovalo na boky a dozadu. K tomuto účelu se používalo jelito, které bylo přišito ke všednímu živůtku a zaručovalo, že sukně lépe držely a měly splyvavější tvar. Na spodní rubové části sukně byl našit podlem, takzvaný plech. Jednalo se buď o přehnutý kus téže látky, nebo o zvlášť našitý jiný barevně odlišný materiál, který měl ozdobnou funkci. Sukně se dále ničím nelemovaly, až koncem 19. století se na dolní okraj svrchních

součástek přišívaly šňůrky. U bílých sukní se používaly krepinky a taktéž šňůrky, později také vyšívání zoubky, nebo se lemovaly krajkou. Na konci 18. století se jako materiál na lehčí sukně užíval kanafas a kartoun¹⁵. Tyto látky se velmi rozšířily a oblíbené byly až do padesátých let 19. století. Kanafas se vyskytuje nejvíce červeně a modře pruhovaný, kartoun je po roce 1800 hlavně hnědý, modrý a žlutý a také na bílém podkladu drobně květovaný (nejvíce barvy červené, modré, zelené). Rozšířen byl také modrotisk. Z teplých sukní byl velmi oblíben cajk, který se vyskytoval v barvě hnědé, černé, červené, modré či zelené. Od dvacátých let 19. století až do zániku kroje se používal také polovlněný moldon¹⁶. Na největší svátky v roce – Velikonoce, Vánoce, svatodušní svátky, hody, Nový rok – ženy oblékaly nejlepší sukně, například tak zvanou „trilišku“¹⁷, dále saténové¹⁸, atlasové¹⁹, kašmírové²⁰, „plyšce“²¹ a brokátové²². Ve Vlastivědě moravské Moravsko-Krumlovského okresu se uvádí, že ženy nosily dlouhé sukně různých barev, splyvavé (neškrobené), pouze k muzikám bílé škrobené spodničky a květované svrchničky. Škrobené sukně, tzv. škrobínky, se uplatnily až kolem roku 1890 a k muzikám se nosily přibližně do první světové války. Je také důležité zmínit se o délce sukní. Jak už bylo napsáno, sahaly v 18. století asi do poloviny lýtek, ale jako všechny oděvní součástky i tato podléhala módě vyšších vrstev. Proto se na počátku 19. století vlivem empiru sukně prodloužily a v druhé polovině století se pak díky jiné módě zkrátily zpět do poloviny lýtek. Kolem roku 1900 zase naopak kryly kotníky.

Další součástkou lidového kroje byla **zástěra**. Na Židlochovicu se po celou první polovinu 19. století nosily kartounové, kanafasové, bílé plátěné, nebo jemnější kamrtuchové, velmi časté jsou také modré. Ty byly typické jak pro jižní část Moravy, tak i pro rakouskou stranu. Zajímavá je také zástěra glancovaná. Po celé období i na rozsáhlém území se sukně a zástěry nechávaly u barvířů barvit na černo, popřípadě na modro, a poté se v některých oblastech glancovaly, tj. leštily či hladily kouskem skla. Modré zástěry se šily tzv. „s křidlama“, kdy se její konce ponechávaly volné.²³ Součástka, která byla zhotovována z drahého materiálu, se šila ze dvou půlí a byla dosti široká. Před zánikem kroje se pak objevují zástěry, které se šily do klínu, na okrajích nabrané. Na Moravsko-krumlovsku se rovněž vyskytovaly hedvábné měnivé zástěry (fěrtoušky) ozdobené černou krajkou, na Hrotovicu pak zase bílé zástěry bíle vyšívání, někdy také doplněné o červenou barvu. Zástěry se rozlišovaly podle příležitostí. Fěrtouchy se užívaly na svátek, zatímco zástěry byly na všední den.

Dobové módě nejvíce podléhalo svrchní oblečení, **kordulka** a kabátek. Termín kordulka či živůtek se používal běžně, kromě toho se časem přidal ještě oblíbený německý název lajbl (z něm. leibl). V 18. století měla kordulka barokní střih, který se vyznačo-

¹² Jde o kousek plátna, čtverec či obdélník, který se přišíval na ramena, aby byla košile pevnější a při práci se netrhala.

¹³ Ozdobná podvazadla, kanýrové zakončení rukávů.

¹⁴ Jemnější bavlněná tkaná látka, která se v 1. polovině 19. století používala na sváteční oblečení, např. šátky, rukávce a zástěry.

¹⁵ Jemná bavlněná tkanina v plátňové vazbě.

¹⁶ Molton je obchodní označení pro měkké bavlněné tkaniny, které jsou z jedné strany nebo po obou stranách silně zdrsňené. Vyrábí se v plátňové nebo keprové vazbě a často jsou rezně bílé nebo bělené.

¹⁷ „Triliška“ je sukně šitá z látky trilich, tj. staršího druhu bavlněného, lněného či polobavlněného plátna, tkaného čtyřvazným osnovným keprem a vzorovaného geometrickými motivy.

¹⁸ Satén je tkanina v atlasové vazbě s vysokým leskem na lící straně, kde převažují osnovní nitě. Tkaniny se vyrábí převážně z přízí z tzv. „nekonečných vláken“, např. z přírodního hedvábí, známy jsou však také bavlněné satény.

¹⁹ Atlas je lesklá hedvábná tkanina tkaná atlasovou vazbou.

²⁰ Kašmír je velmi jemná tkanina z jemné česané příze, která se vyrábí v rozličných módních barvách nebo s bohatými pestrými vzory. Používá se především na dámskou konfekci a šátky na hlavu.

²¹ Tedy plyšová sukně.

²² Brokát je těžká hedvábná vzorkovaná látka obsahující v útku kovové nitky. Hedvábné brokáty mají obvykle nápadné a pestré vzorkování.

²³ Zástěra „s křidlama“, tj. s volnými nepřipřítými konci na bocích, je zástěra, jejíž celá šířka není všita do pásku, ale její konce zůstávají volné. K obdélníku modrého nebo bílého plátna se asi 7 cm od okrajů, které zůstaly volné, přišily stuhy nebo jen tkanice na zavázání. Stuhy byly ze stejného materiálu jako zástěra. Tento jednoduchý typ zástěry se kromě Brněnska nosil také na Podluží.

val prodlouženým pasem do špičky a šněrováním. Později, asi od dvacátých let 19. století, se vyskytují živůtky ovlivněné rokokem. Vepředu jsou oválné vystřiženy, kolem krku je naskládána jinak barevná stuha, délkou sahají do pasu a šusek, který se ohrnuje, se podšívá materiálem jiné barvy. Základní střih kordulky je pro sledované území de facto stejný. Např. ze židlochovického jarmarku se dochoval obrázek, na němž má žena vzorovaný živůtek do pasu, dosti vystřižený, a kolem výstřihu a průramků lemovaný stuhou nebo portou. Od 19. století, s rozvojem manufakturní výroby, byly pro venkovské obyvatelstvo dostupné nejen nové textilní materiály rozličných barev a vzorů, ale postupně také velké množství nejrůznějších aplikací, krajek a dalších ozdob, které se používaly na zkrášlení, čímž kordulky nabývaly na bohatosti. Materiálem na sváteční kordulky byl často atlas, damašek²⁴, kreditor²⁵, sukno, cajk a manšestr, na všední pak především kartoun, kanafas a plátno. Ve Vlastivědném sborníku Moravskokrumlovsko se píše: „Všechna děvčata stahovala se do živůtků (lajblíčků) sametových, cajkových, atlasových a hedvábných barvy temné, ale křiklavými haraskami²⁶ lemovaných a po švech pošíváných. K tomu se živůtky přizdobovaly ještě krepinkami, cetkami a šňůrkami, z nichž bylo na zádech a vpředu kolem šněrování zase všelijakých šneků, paragrafů a květů našito.“ Střídme kordulky zdobené pouze jednou řadou stuh tak vystřídaly živůtky s někdy až přespříliš bohatou výzdobou. Na tanec se nosil pod vrchní kordulku ještě spodní živůtek, ke kterému se přivazovaly dva polštářky plněné senem nebo odstřížky látek. Říkalo se jim jelito. Mívaly i magic-kou funkci, a to přilákat k nositelce oděvu mládence: děvčata do takovýchto „jelit“ vsívala různé milostné amulety, aby si zajistila lásku svého milého. Ke zvýšení účinnosti kouzla se přidávaly ještě např. větvičky laskavce nebo jiné milostné amulety.

Stejně jako všechny součástky lidového oděvu prošel také **kabátek** svým vývojem. Na konci 18. století byl běžným kabátek s velkým přeloženým límcem, vzadu trojúhelníkovým, hlubokým výstřihem a delšími šůsky. Na počátku 19. století se kabátek zkrátil do pasu. Kratší byl také šusek, který měl vzadu dva obloučky a podšívá se látkou jiné barvy, s níž se šusek obracel směrem nahoru. Hluboký výstřih kabátku vyžadoval zakrytí šátkem. Kabátek se zhotovoval z podobného materiálu jako sukne, důležité ale bylo, aby látka k sukni byla kontrastní. Nejčastěji se používala jednobarevná, modrá nebo černá, pak také pruhovaná, pro letní dobu květovaná. Letní kabátky se šily z lehkého kartounu, vhodným materiálem pro chladnější období byl cajk. Sukně a kabátek byly zhotoveny vždy z jiné a většinou také jinak barevné látky. Od padesátých let 19. století přišly do vesnické módy kacabajky s velkými šosy, které se zapínaly na mnoho knoflíčků až po krk a měly baňaté rukávy. Na zimní dobu se používaly kožíšky, ty ale byly záležitostí spíše bohatších. Proto se kabátek podšívá kožešinou, nejčastěji beráncí, ale také králíčí.

Jak už bylo zmíněno, měl kabátek hluboký výstřih, který bylo nutné zakrýt kusem látky. K tomuto účelu se používal šátek, který se vložil do výstřihu. Z oblasti Brněnska a přilehlých obcí směrem k jihu je známa tzv. **půlka**, která se nosila např. také na Hrotovicku. Půlka vznikla rozdělením velkého šátku na polovinu a první zmínky o ní pochází z třicátých let 19. století. Jakmile

se tedy polovice šátku začala používat ve spojitosti s kabátkem a také kordulkou, můžeme tuto součástku nazvat půlkou. Původní trojúhelník se během doby střihem přizpůsoboval nošení, zvláště když se začal silně škrobit. Přepona se více vystřihovala, cípy se nastavovaly, aby se na sukních mohly lépe rozložit. Půlka se totiž nosila tak, že se překřížila přes prsa, zastrčila se za pás či zavázala vzadu. Plátěná půlka se vyšívala jemnými rostlinnými motivy. Protože bílá byla chápána jako barva kajcnosti a smutku, překrývala se plátěná půlka občas hedvábným šátkem. Někdy se šátek oblékal i bez půlky. Na Moravskokrumlovsku se křížem přes prsa překládal tibetový²⁷ květovaný šátek s trásněmi a jeho konce byly zastrkávány za **fábor** veselé, živé barvy, jenž byl kolem pasu a na pravém boku zavázán. Když se před koncem 19. století půlka odložila, nastoupil na její místo **krejzlíček** rukávců, který se od nich oddělil a zvětšil se. Tradiční oděv však často zanikl ještě před rozšířením širokého krejzlu.

Do třicátých let 19. století dívky chodily prostovlasé, a tak se také odlišovaly od vdaných žen. Pouze při zvláštní příležitosti, například o hodech, si **vlasý** zaplétaly. Šlo o velice složitý úkon, který vykonávaly pletařky. Na Židlochovicku se stárkám vlasů upravovaly dvěma způsoby, starší byl na kolovrat, mladší „do drdoly“. „Drdola“ se ozdobně upravila ze dvou širokých, naplocho ve dvanáctero spletených copů, pečlivě potíraných cukrovou vodou. Vpředu se původní zapletení do zoubků nahradilo kudrnami. V Rouchovanech se družičkám zaplétaly vlasů z 6–8 plochých a 8–12 pramenných copů bez použití jehlice. Tento způsob úpravy vlasů se vyskytoval i na užším Znojemsku. Úpravu hlavy doplňoval ještě věnec z tzv. krámských květů. Na Brněnsku se vedle věnce a zaplétání vlasů nosil také vyvázaný vídeňský šátek.

K významným součástem ženského oděvu, na které se soustředovala reprezentativní bílá výšivka a krajky, patřila **plína**. Nosily ji starší vdané ženy. Byla z jemného plátna, zahalovala čelo, bradu, sahala na záda a kryla krk. Vyskytovala se na širokém území, tedy i v této oblasti, a používala se po celé 18. a v některých obcích i v 19. století. Nošením této plíny žena vyjadřovala kajcnost a smutek. Od dvacátých let 19. století můžeme na Brněnsku doložit také výskyt bílých potištěných napoleonských **šátků**. Ty existovaly vedle plín a současně převzaly i jejich úvaz. Zda se tyto napoleonské šátky vyskytovaly také na Znojemsku, není bohužel jasné. Od druhé poloviny 19. století přišly do módy červené květované, tzv. saské šátky a poté také karmazínové²⁸ s květovaným okrajem a prázdným červenohnědým prostředkem. V těchto případech by se mohlo jednat o tzv. šátky vídeňské nebo turecké, které se běžně nosily na Brněnsku. Turecký šátek byl typický svou červenou barvou a potiskem na okraji. Šátek převzal úvaz spodního šátečku pod plínu. Z Moravskokrumlovsko jsou zprávy, že se šátky nosily různě upraveny, ale vždy se zavazovaly dozadu. Volné cípy se stáčely okolo hlavy a říkalo se, že je šátek uvázan „na cépke“, „na huši“, „na ružke“ nebo také „na věnec“.

Vdané ženy kromě plín a šátků nosily rovněž **čepce**, kterým se říkalo půlkové (tj. ze stejných polovin). Jako materiálu se většinou používalo brokáty s barevnými květy. Kolem obličeje se až na temeno hlavy uvazovala barevná stuha, na Brněnsku byla modrá, na Židlochovicku kromě modré ještě žlutá a na Znojemsku také

²⁴ Damašek se původně vyráběl z hedvábných nebo lněných přízí. Jde o jednobarevnou tkaninu se vzorováním různých tvarů a velikostí. Plochy vzorů jsou na okrajích hrubě odstupňovány a kontrastují světle nebo tmavě s hladkým podkladem.

²⁵ Zastaralé druh hedvábné látky.

²⁶ Stuha z harasu. Haras je hrubá vlněná tkanina plátňové nebo keprové vazby vyrobená z harasu, tj. z lesklé, pružné a vícenásobně tkané vlněné příze s ostrým omakem.

²⁷ Tibet je jemná vlněná tkanina s matným povrchem.

²⁸ Karmazín je synonymické označení pro barvivo karmin.

červená nebo pestrá. Bohaté ženy pak nosily vysoké čepce, zvané krepíny, které tvořila drátěná konstrukce potažená krajkou.

Na nohy se obouvaly na všední den červené vlněné, na svátek však bílé bavlněné, **punčochy**. **Boty** byly nízké juchtové²⁹, nebo

také z jemnější telecí kůže. V některých případech byly střevíce ozdobeny přezkou. Vyskytují se i damaškové boty, kolem poloviny století pak šněrovací.

Sukně z hnědého saténu, ve spodní části našity dvě černé stužky; Moravskobudějovicko; konec 19. století; ze sbírek Muzea Vysočiny Třebíč.

Krátká dámská vesta (živůtek) po Marii Svobodové; Domamil (Moravskobudějovicko); konec 19. století; ze sbírek Muzea Vysočiny Třebíč.

Špengr; krátký dámský kabátek z modrého měňavého tafetu; Moravskobudějovicko; kolem roku 1850; ze sbírek Muzea Vysočiny Třebíč.

²⁹ Juchta je kůže, převážně hovězí, vyčištěná přírodními nebo chemickými prostředky a silně napuštěná oleji či jinými mastnými prostředky. Kdysi se k činění používala vrbová kůra a k olejování olej s březovým dehtem.

Šátek „půlka“ z bílého plátna, v dolním robu bíločervená výšivka, květinový motiv, podobná i v zavažovacích cípech; dvě strany zdobeny obšivanými obloučky; Moravskobudějovicko; 19. století; ze sbírek Muzea Vysočiny Třebíč.

Špangr, smetanový kabátek s květinovým vzorem, hluboký kulatý výstřih; Moravskobudějovicko; kolem roku 1830; ze sbírek Muzea Vysočiny Třebíč.

Ženská žákstěra ze zelenomodrého beduábi, vetkávané modré a světlé květy ve vertikálních pruzích, v úzkém pase našitena; Moravskobudějovicko; 19. století; ze sbírek Muzea Vysočiny Třebíč.

3. VARIANTY KROJŮ NA ZNOJEMSKU

3.1 Znojemský kraj a znojemský soudní okres

Mezi ikonografickými doklady zachycujícími kroje ze Znojemska budí největší pozornost především kvaše lidových oděvů obyvatel Moravy a Slezska z roku 1814, a to i přesto, že nepatří k těm vůbec nejstarším. Z celkové kolekce kvašů pochází z bývalého Znojemského kraje pouze dva, na nichž vidíme pět regionálních variant krojů, které pořídil dnes neznámý malíř – amatér. Jde o kroje z panství Vranov, ze Znojma a jeho okolí, z panství Podmoří a ze západních a severních částí Znojemského kraje. Toto rozdělení krojových variant však pro současníka může působit poněkud zmateným dojmem. Správní členění českých zemí se totiž v průběhu staletí neustále měnilo, a tak se i rozloha a uspořádání kra-

jů v dobách vzniku kvašů odlišovalo od námi zažitých představ. Znojemský kraj byl tehdy mnohem rozsáhlejší, než by se na první pohled zdálo, a patřil do správní soustavy šesti moravských krajů, které v rozmezí svých hranic existovaly v letech 1734–1848³⁰. Jeho území zahrnovalo později vytvořené soudní okresy Znojmo, Jaroslavice, Vranov, Moravský Krumlov, Hrotovice, Moravské Budějovice, Jemnice, ale také Náměštsko, Velkobítešsko a zasahovalo rovněž na Ivančicko a Pohorelicko. Na druhou stranu, znojemský soudní okres fungující mezi roky 1850–1948, jenž se rozkládá v malebném Podyjí a v poříčí Jevišovky, byl podstatně menší. Počátkem 20. století bychom zde našli 76 osad, z toho 70 místních

³⁰ Dále se jednalo o kraje Brněnský, Olomoucký, Hradištský, Jihlavský a Přerovský.

obcí a 6 kolonií³¹. Na jeho území leželo 25 obcí s převládajícím či ryze českým obyvatelstvem³², dvě obce smíšené (Vítovice a Želetice) a 43 převážně německých obcí³³. Přesně zařadit oněch pět krojových variant je tedy mnohem složitějším úkolem, než by se zpočátku mohlo zdát. I přesto však můžeme bezpečně lokalizovat varianty tři, a to kroje z Vranovska, užšího Znojemska a Podmolí. Co přesně zahrnoval pojem západní část, respektive severní část Znojemského kraje, věděl zřejmě jen sám autor.

MUŽSKÝ KROJ

Plášť: Na kvaších je zachycen světlemodrý plášť s červenou podšívkou. Jde o starou součást mužského kroje, jejíž původ snad vychází z barokního střihu plášťů, které se šily z těžkého sukna, měly výraznější manžety a mnoho knoflíků se zdobnou funkcí. Takového pláště byly běžné na celé západní Moravě. Ve Věmyslicích přežily v oblečení členů obecního zastupitelstva jako odznak jejich úřadu při reprezentaci, jakým bylo např. nošení baldachýnu v procesích, a dodnes se udržely v oděvu čtyř stárků o místních svatováclavských hodech. Obdobné pláště se nosily ke zvláštním příležitostem také v Dolním Rakousku, kde bývaly v pozdějších dobách často obecním majetkem. Vedle světlemodrých plášťů se však na Znojemsku v počátcích 19. století používaly rovněž pláště z lehčí tmavomodré látky, též s červenou podšívkou, přiléhavějšího střihu a s menším množstvím knoflíků, které se přišivaly ještě jednořadově. Vývojově patří do konce 18. století. Mužské kroje zachycené na kvaších jinak odpovídají ranějšímu 18. století, a snad jsou ještě starší. Z Vranovska a ze západní části Znojemského kraje neznámý malíř dokládá také kratší černé kabáty s mnoha knoflíky.

Kalhoty: Nosily se kratší koženky žluté či černé barvy, které se šily z kozlí, ovčí nebo jelení kůže a prodlužovaly se do vysokých bot s bílými, snad plátěnými, **punčochami**.

Obuv: Hrubé boty, jejichž původ sahá až do 18. století, mají přehrnutý okraj, jenž se mohl v případě drsnější zimy přetáhnout přes kolena. Je zvláštní, že ani jeden z mužů zachycený na kvaších nemá obuty přezkové střevíce. To, že se krátce předtím nosily, dokazuje např. výšivka na koutní plachtě z Mikulovic, kde mužský kroj vychází z daného schématu: žluté koženky, červená vesta, modrý plášť a modré punčochy do střeviců. Ještě roku 1837 se píše o přetrvávajícím nošení střeviců, a ty jsou navíc doloženy na všech všedních pracovních scénách po celou první polovinu 19. století, stejně tak jako i zmiňovaná červená vesta. V pozdějším období to však platí spíše pro obce více vzdálené od města Znojma³⁴.

Vesta: Běžné byly červené nebo černé vesty, které se oblékaly upnuté. Střihem byly dosti dlouhé a vpředu se zkosenými rohy, čímž připomínají židlochovickou variantu brněnského typu, v tomto případě se zřetelnými rokokovými rysy, ovšem bez výšivky. Obdobný střih má i květovaná vesta ze západní a severní části

Znojemského kraje, která je na kvaších u mužských krojů jediným dokladem zrychleného poměšťování. Nová látka zde však pouze předchází změnu střihu, která nastala nedlouho poté. Při rekonstrukci vesty je ovšem kromě jejího střihu nutno pamatovat i na skutečnost, že Znojemskem prochází hranice, jež odděluje nošení měkkých hedvábných či kartounových vest, běžných na Horácku, od vest pevnějších soukenných, nošených na Podhorácku a Brněnsku.

Pokrývka hlavy: Muži z Podmolí a ze Znojma, kteří jsou na kvaších vyobrazeni ve světlemodrých barokních pláštích, mají na hlavě třírohý klobouk, který se běžně nosil tak, aby jeden jeho ohyb stínil v létě oči před sluncem. Původ těchto klobouků sahá zřejmě do doby před rokem 1800. Ovšem k vytlačování třírohého klobouku ve městech docházelo často ještě před koncem 18. století, o čemž svědčí např. zprávy o odporu tovaryšů, kteří si vymohli nošení širokých klobouků na cechovní sezení, a to namísto třírohých. Zpráva z roku 1837 zmiňuje, že se třírohé klobouky postupně nahrazovaly kulatými i na vesnici, což nakonec dokládají i kvaše z roku 1814, na nichž jsou muži z Vranovska a ze severní i západní části Znojemského kraje vyobrazeni již v širácích. Na většině obrázků i muzejních dokladů z první čtvrtiny 19. století je střecha třírohých i kulatých klobouků ze Znojemska přehnaně široká. Přehnané rozměry pokrývek hlavy byly však zdá se pro náš kraj typické, jak si ještě ukážeme níže. K příležitosti hodů si muži své klobouky navíc bohatě přizdobili stuhami a na svatbu se na opentlený klobouk posadil také zelený věnec.

Zástěra: Další oděvní součástí, kterou však na kvaších nevidíme, je mužská zástěra. Při svatbě nosila mužská mládež bílou vyšivanou zástěru čili „ručník“, který obstarávaly družičky, stejně jako např. o svatbě v západní části Hané nebo o hodech ve střední části jižní Moravy, ale také v dolnorakouském prostředí. Všední modré zástěry, které přežily mužský kroj a běžně se nosily na jižní Moravě až nad Brno v průběhu celého 19. století, ba i počátkem století dvacátého, na kvaších sice jejich autor nezachytil, víme o nich však z četných ikonografických dokladů i písemných zpráv pocházejících z celého našeho regionu.

Mužský kroj obdobný tomu, který byl v desátých letech 19. století zachycen na anonymních kvaších, byl vedle Znojemska typický také pro Moravskokrumlovsko, Hrotovicko, Pohořelicko, Židlochovicko i Náměšťsko, a nosil se také v části dolnorakouského území na moravské hranici. O dvacet let později se však na litografii, kterou zachytil roku 1836 Wilhelm Horn, mužský kroj z okolí Znojma od tohoto schématu výrazně liší, o čemž si více povíme až níže.

ŽENSKÝ KROJ

Účes: Složitá úprava hlavy u svobodných dívek se v průběhu 19. století přesunula pouze na výjimečné příležitosti, jako obleče-

³¹ Konkrétně šlo o Filipovice u Borotic, Hatě u Dyjákovice, Hostěrádek u Vranovské Vsi (germanizován po roce 1850), Kasárnu u Mramotic, Louku u Sedlešovic a Mšice u Olekovic.

³² Bezkov, Bojanovice, Citonice, Černín, Domčice (dnes součást Horních Dunajovic), Hluboké Mašůvky, Horní Dunajovice, Jevišovice, Mašovice, Mikulovice, Mramotice, Němčičky, Olbramkostel, Pavlice, Plaveč, Plenkovice, Přímětice, Rudlice, Střelice, Tvoříhráz, Únanov, Vevčice, Výrovce, Žerotice a Žerůtky.

³³ Bantice, Bohumilice, Bohunice, Borotice, Čejkovice, Derflice, Dobšice, Dyjákovice, Dyje (dříve Milfron), Havraníky, dnes zaniklý Heřmanov, Hnanice, Hodonice, Hradiště sv. Hippolyta, Chvalovice, Ječmenišť, Konice (dříve Německé Konice), Kravsko, Krhovice, Kuchařovice, Kyjovice (germanizovány až po roce 1850), Lechovice, Mansperk (dnes součást Znojma), Načeratice, Nesachleby, Nový Šaldorf, Oblekovice, Oleksovice, Podmolí (germanizováno až po roce 1850), Popice, Práche, Prosiměřice, Sedlešovice, Starý Šaldorf (dnes součást Znojma), Stošíkovice na Louce, Strachotice, Suchohrdly (s výraznější českou menšinou), Šatov, Tasovice (s výraznější českou menšinou), Těšetice, Vranovská Ves (germanizována až po roce 1850), Vrbovec a Znojmo (s výraznější českou menšinou).

³⁴ Tak např. na Haunově grafice Znojma, zapsané pod inventárním číslem Q 165 nebo na střeleckém terči z Louky z roku 1850, zapsaném pod inventárním číslem O 1081 (obojí ze sbírek Jihomoravského muzea ve Znojmě).

ní družiček, stárek a děvčat o hodech. Přesné údaje o tom, jak takovýto účes vypadal, pochází nejbližší z Rouchovan a jejich okolí, kde družičky nosily vlasy zapletené z 6–8 plochých a 8–12 pramenných copů, avšak již bez použití jehlice, která byla běžná na celé západní Moravě včetně Brněnska. Obdobný způsob zaplétání hlavy máme dochován v celém jižním pohraničí včetně okolí Znojma a táhl se na východ přes území moravských Charvátů až na Mutěnicko a nosíval se v menší míře i na Podluží. Ještě roku 1896 Anton Vrbka udává pro obce poblíž Znojma, že děvčata na první přijímání chodila s uměle zapletenými vlasy a o hodech si tento účes navíc ozdobila i věnci z krámských květů, tedy stejně jako v Rouchovanech a na Brněnsku v Líšni a ve Šlapanicích.

Roušky: Přestože byly roušky zachyceny na nedochovaném votivním obraze z roku 1699, během 18. století na Znojmsku téměř vymizely. Obdobné roušky počátkem 19. století mizely také na Hřebečsku, běžně se již nenosily ani na Brněnsku, ještě kolem roku 1815 je bylo možno vidět na Jihlavsku. Podle kvašů měla bílou stuhu, snad pozdní transformaci roušky, ovázanou přes čepce žena ze severní části Znojmského kraje.

Šátky: Na západní Moravě byly roušky postupně nahrazovány barevným, nejčastěji červeným, složeným hedvábným šátkem uzavízaným kolem zapletených vlasů. Na běžné nošení se braly velké plátěné šátky překřížené pod bradou a uvázané v týlu, a to jak na rakouské, tak na moravské straně hranice. Počátkem 19. století se takovéto šátky začaly bíle vyšívat podobně jako ten z Křepic darovaný Národnímu muzeu v Praze Jaroslavem Palliardim. Úvaz byl dle Leopolda Schmidta nad týlem vyvýšen proto, že se pod ním nosily drahocenné čepce. Miroslava Ludvíková však tuto domněnku popírá a správně poukazuje na reprezentativní účel těchto čepců, které se nosily vždy tak, aby byly dobře viditelné. Vyvýšení spíše vytvářel vysoký hřeben, který se dával do vlasů svnutých do drdolu a nosil se pod šátkem obdobně jako i jinde na Moravě. Pokud by uvedený hřeben v účesu nebyl, úvaz šátku by přirozeně sklouzával dozadu. Na terči z roku 1826, který zachycuje ruské kozáky a znojmské měšťany zachraňující obyvatele Starého Šaldorfu během povodní roku 1799³⁵, ale i na ostatních vyobrazeních z první poloviny 19. století, mají venkovanky červený šátek uvázan dozadu přes cíp³⁶. Na již zmiňovaném střeleckém terči z roku 1850, jenž pochází z Louky, nalezneme rovněž vyobrazení ženy, která má na hlavě modrý, zřejmě modrotiskový šátek, který se na Znojmsku nosil jako součást všedního kroje³⁷. Původní úvaz všech potištěných šátků je opět totožný v Rakousku i na Moravě.

Čepce: Od počátku 19. století venkovanky o svátku a za příznivého počasí nosily na hlavách čepce, které převzaly z oděvu měšťanek 18. století. Tyto čepce byly velmi rozšířené především na rakouské straně hranice. Nosily se ale také na Znojmsku, od těch dolnorakouských se však lišily a prošly i jiným vývojem. Kolem

roku 1800 byly dvojího typu, přičemž oba byly obecně rozšířené:

– První typ: Brněnský čepce ze sbírky Moravské galerie, který zmiňuje Miroslava Ludvíková, je půlkový, okrouhlý a silně vyztužený. Vzadu na žlutém, zlatě protkaném hedvábí je na každé polovině květ se stonkem a lístky ze zlatých a stříbrných bujonů a pajetek. V tomto případě jde jednoznačně o městský typ čepce. Ty venkovské se zjednodušovaly, zhotovovaly se z levnějšího brokátu a v jejich týle často výzdoba nebývala. Přes čepce se vážala široká stuha, která snad alespoň v počátcích byla pozdní transformací roušky. Podle kvašů se malé brokátové čepce nosily v desátých letech 19. století v Podmolí, ale také na západním a na severním Znojmsku. Neměly ustálenou barevnost a také převázané stuhy bývaly v různých barvách, na kvaších vidíme stuhu červenou, modrou či pestrou. Jejich venkovský výskyt pokračoval s malými variantami na Telečsko, na sever na Židlochovicko, na Brněnsko, do údolí Svitavy až na severní Moravu a najdeme je dokonce i v malých městečkách na Valašsku. Na rakouské straně hranice se různě deformovaly.

– Druhý typ byl nápadnější, a tím i známější. Jednalo se o vysoké čepce zvané krepíny. V Jihomoravském muzeu je uloženo 11 krepín, mezi nimi i jedna zlatá, do které se podle podání čepily nevěsty. Zlaté a stříbrné čepce byly výjimečným majetkem měšťanek a bohatých venkovek, ale i ty je šetřily a běžně nebo ve smutku nosily čepce černé. Krepíny měly rovněž půlkovou hlavu, nad níž se vysoko vzhůru zvedala drátěná konstrukce potažená černou krajkou. Vysoké čepce se kromě Podyjí nosily na západní Moravě. Na venkov pronikaly kolem roku 1800, nemohly být však nikdy součástí každodenního oblečení, protože nutily majitelky do strnulých postojů a opatrných pohybů. I znojmské měšťanky měly pro běžnou potřebu plátěné čepce kryjící vlasy, což dokazuje např. střelecký terč s pohledem na dnešní Divišovo náměstí z roku 1826³⁸. Scéna ze slavnostního otevření nové střelnice zachycená roku 1826 na dalším terči znojmských ostrostrělců jasně ukazuje zřetelný generační předěl při nošení čepců ve městě. Zatímco dvě stojící ženy mají na hlavách ještě černé krepíny, další, zřejmě měšťanky, již obvyčejné klobouky³⁹. Tehdy se však na venkově krepíny ještě běžně nosily nejen ve Znojme a kolem něj, ale také v německých obcích na Vranovsku či v českých Dalešicích⁴⁰. Pro dámy pracoval ještě ve třicátých letech 19. století „Krepinmacher“, který sídlil ve Znojme. Takovýto čepce měla na hlavě i reprezentantka louckého panství, kterou při císařské slávě zachytil na své litografii z roku 1836 Wilhelm Horn.

Rukávce: Přestože rukávce na žádném z kvašů nevidíme, na Znojmsku se v létě společně se živůtkem běžně nosily, a to nejen mezi svobodnými dívkami k tanci, jak bylo v pokročilém 19. století obvyklé, ale obecně si je oblékaly také vdané ženy, což dokládají různá vyobrazení z první poloviny 19. století⁴¹.

³⁵ Střelecký terč je uložen v Jihomoravském muzeu ve Znojme pod inventárním číslem O 1077.

³⁶ Tak např. na znojmské vedutě zachycené roku 1844 na střeleckém terči, který pochází ze sbírky Jihomoravského muzea ve Znojme (inventární číslo O 1061).

³⁷ Terč ze sbírky Jihomoravského muzea ve Znojme je zapsán pod inventárním číslem O 1081.

³⁸ Terč je uložen ve sbírkách Jihomoravského muzea ve Znojme pod inventárním číslem O 1059.

³⁹ Jde o střelecký terč ze sbírek Jihomoravského muzea ve Znojme O 1068. Vidíme na něm dvě ženy v místním kroji. Sukně jsou ušity ze světlých látek, jedna z nich je zcela určitě bílá. Zástěry mají ženy široké, podobně jako sukně sahající téměř až na zem. Krátké kabátky jsou hnědé barvy a ve výstřihu je zdobí obvyklé šátky neurčité barvy, snad bílé s drobným vzorkem. Černé krepíny jsou nápadně vysoké a v týlu ozdobeny černými stuhami. Kromě dvou slavnostně oblečených dam malíř zachytil ještě muže a ženu v mnohem prostším oděvu. Žena má bílou sukni s modrou širokou zástěrou, rukávce stažené nad loktem a šedý živůtek s přehozeným šátkem. Muž je oblečen do černých či šedočerných kalhot a vesty, pod níž má bílou košili. Bílá zástěra kolem pasu a čepička na hlavě naznačuje, že by mohlo jít o hostinského.

⁴⁰ Krepíny zachytil ve 20. letech 19. století na několika svých kresbách také Giovanni Maria Monsorno. Jde např. o kresby z Hostimi (K 24861), Hradiště u Znojma (K 2487) a z Přímětice (K 24895). Obrazy jsou uloženy na zámku Konopiště.

⁴¹ Jde např. o již zmiňované střelecké terče z roku 1826 a 1844 (Jihomoravské muzeum ve Znojme, inventární čísla O 1059 a O 1061); Richtrovu vedutu z Louky z roku 1820 (detailní popis viz níže; ze sbírky Moravské galerie v Brně, kde je uložena pod inventárním číslem MM 2243) nebo vedutu z Rabštejna u Znojma z roku 1825 (ze sbírky Moravské galerie v Brně, kde je zapsána pod inventárním číslem MM 2271).

Kabátky: Na již zmiňovaném terči z otevření střelnice v roce 1826 malíř V. Krebs zachytil starší ženy v děleném oděvu barevně rozlišeném, tj. v kabátku se šátkem na krku, dlouhých sukních a zástěře. Ty mladší mají sice přes ramena rovněž šátky, ale šaty již vcelku. Deset let předtím nosily znojemské měšťanky podobný kabátek zkrácený podle empírové módy. Dokazují to např. zachované součásti oblečení, z nichž Anton Vrbka pořídil ještě před koncem 19. století fotografii pro Moravské muzeum⁴². V lidovém prostředí se v té době nosily rovněž kabátky, oproti ostatním soudobým dokladům sice mladé, ale biedermeierovský obecně rozšířený „špenzr“ to ještě nebyl. Tehdejší kartounový nebo podle počasí teplejší cajkový kabátek měl velký límec, vzadu trojúhelníkový, a malé šusky teprve nedávno zkrácené. Na terči z roku 1794 jsou ještě dlouhé, i když kabátek sám jinak stříhově odpovídá venkovskému typu poloviny desátých let 19. století⁴³.

Sukně: Na kvaších jsou sukně znázorněny jako velmi dlouhé a velmi široké. Malíř zde však zřejmě poněkud nadsadil, třebaže i na ostatních dobových dokladech sukně sahají vždy pod polovinu lýtek. Mezi svátečním a všedním oblečením však zřejmě zásadní rozdíl nebyl. Na Hornově litografii jsou sukně ještě delší, ale ani tam není podvlečeno tolik spodničiek, aby byla šířka přehnaná. Materiál použitý v desátých letech byl již zcela manufakturní, oproti 18. století odlehčený. Sukně se tehdy nosily kartounové nebo cajkové. Jen jednou je zachycen bílý, barevně proužkovaný kanafas. Velice oblíbené však na Znojemsku byly bílé plátěné sukně, které se nosily ve svátek, což však bylo obvyklé na celé Moravě. Kořeny této záliby je nutno hledat hluboko v minulosti, a ne pouze v empírové oblibě bílé barvy. Anton Vrbka ještě koncem 19. století popisuje bílý oděv vyvoleného malého děvčátka při obchůzce královniček nedaleko Znojma. Zatímco dívky z německých obcí kolem Znojma se o hodové neděli oblékaly celé do hedvábí, v pondělí již raději „do bílého“. K bílému oblečení nechybělo ani již výše zmiňované zaplétání vlasů. Také dívčí kroj z Louky uložený v Jihomoravském muzeu ve Znojmě a Hornova litografie mají sukni bílou. Od konce 17. století až do posledních dokladů jsou však všední, hlavně zimní sukně neurčitých tmavých barev, ačkoliv se ženy nevyhýbaly ani barvám veselejším, např. červené. Žena z Podmolí, zachycená na jednom z kvašů, má sukni i kabátek ze stejného materiálu, čímž napodobuje novější nedělený oděv měšťanek. Již v desátých letech 19. století tedy na užším Znojemsku silně pokročila tendence k integraci v oblečení venkova a města, což ještě jinde na Moravě běžné nebylo. Tento trend v obcích kolem Znojma pokračoval i nadále a po polovině 19. století také venkovanky o svátku a v neděli obyčejně chodily v dlouhých vysloveně městských šatech, přes které si však mohly uvazovat i zástěru podobně jako v nedalekém Retzu na rakous-

ké straně hranice. Je však zajímavé, že na fotografii z Vrbovce má dívka k takovému šatům na hlavě posazenu vysokou, snad zlatou krepínu, přestože jde o rok 1933. Podobně je oblečena též žena, kterou na bližší nedatované fotografii pocházející ze Znojma či spíše ze Starého Šaldorfu zachytil Anton Vrbka.

Zástěra: Na sukni se uvazovala zástěra. Všechny doklady všedního i svátečního oděvu z moravské i rakouské strany hranice jasně ukazují, že převládaly zástěry modré barvy. Leopold Schmidt zmiňuje, že se kromě modrých plátěných nosily i hedvábné téže barvy⁴⁴. Ze vzdálenější Malé Hané máme doloženo, že se modré zástěry sice tkaly z plátna, leštily se však do takového lesku, že hedvábí silně připomínaly. Na Brněnsku a na Horácku byly potiskovány vzorkem, patřily ale spíše do všedního oblečení podobně jako „modračky“ z Krumlovské, o nichž se ještě zmíníme. Jak však ukazují pozdější doklady, modrotiskové sukně byly na Znojemsku, zejména v okolí Jaroslavic, velice oblíbené a mohly se nosit i ke svátečnímu kroji.

Na předchozích stránkách jsme se seznámili s jednotlivými součástmi krojů, jež se na Znojemsku nosily. Nyní se pustíme do ucelenějšího popisu jednotlivých variant, které v roce 1814 na kvaších zachytil neznámý malíř:

- 1) Národní kroj na panství Vranov (viz níže)
- 2) Ve Znojmě a okolí: Ženy jsou oblečeny do dlouhých a poměrně širokých sukní, jedné černé a druhé ze světlejší tkaniny zdobené snad jemnými proužky. Obě na sobě mají modré široké zástěry. Zatímco je jedna z nich oblečena do šedého zkráceného kabátku s velkým límcem, který je vzadu trojúhelníkový, druhá má kabátek podobného střihu, ovšem bílý z potištěné látky květinového vzoru. Na nohou mají nízké černé střevíce a punčochy, patrně bílé. Hlavy jim zdobí přehnaně vysoké černé krepíny vzadu přizdobené stuhami spadajícími volně přes záda. Muž má na sobě žluté koženky, hrubý světlemodrý kabát s mnoha knoflíky a s červenou podšívkou, bílé punčochy a vysoké boty. Pod kabátem je vidět upnutá jednořadá černá vesta a kolem krku černý flór. Na hlavě má třírohý klobouk.
- 3) Národní kroj na panství Podmolí: Žena je oblečena do dlouhé a široké tmavozelené sukně a k ní má kabátek stejného střihu jako na užším Znojemsku, ovšem stejné barvy, jakou má i její sukně. Dále má oblečenu širokou modrou zástěru kryjící boky, bílé punčochy a obuty černé střevičky na nízkém podpatku. Hlavu jí kryje čepec z černé látky potištěné barevnými květy a ozdobený širokou bílou a užší růžovou vzorovanou stuhou. Muž je oblečen stejně jako v okolí Znojma, jen vesta je barvy červené.

⁴² Snímky vysloveně městských součástí byly však v rámci delimitace sbírek převedeny do Moravské galerie, kde jsou uloženy i dnes.

⁴³ Reč je o střeleckém terči ze sbírek Jihomoravského muzea ve Znojmě, O 1028, na němž je zachycena potupná satirická scéna namířená proti copafství. Žena je oblečena ve svátečním oděvu, což podtrhuje zlatý čepec na její hlavě. Oblečena má dlouhou červenou uzavřenou sukni nad kotníčky a bílou zástěru. Její azurově modrý kabátek je vypasován na tělo a pod pasem rozšířen do obýlků skladů. V hlubokém okrouhlém výstřihu má žena zastrčen bílý překřížený šátek, zjevně půlku. Na hlavě má nasazen bílý plátěný čepec a na něm zlatý čepec. Jde snad o nevysokou členku z drátů, na nichž je napnuta textilie. V týle je čepec ozdoben růžovou stuhou.

⁴⁴ Např. na střeleckém terči z roku 1790 ze sbírek Jihomoravského muzea ve Znojmě (O 1029) jsou zachyceni dva tesaři při práci a žena, která jim přináší oběd. Muži jsou oblečeni do modrých krátkých kalhot pod kolena, doplněných tmavomodrými punčochami a nízkými botami s přezkou. Sedící muž má na sobě delší zelený kabát, v pase přepásaný modrou pracovní zástěrou až po kolena. Kabát, spíše však černý nebo tmavomodrý, přepásaný zástěrou má i druhý z mužů. Hlavu muže vlevo kryje modrá soukenná čepice s kožíšninovým lemem, muž stojící uprostřed má nevelký černý klobouk. Žena stojící uprostřed scény je oblečena do dlouhé šedivé uzavřené sukně nad kotníky, kterou kryje modrá zástěra do půli lýtek. Zástěra je uvázána přes hnědý kabátek dlouhý jen do pasu a s hlubokým okrouhlým výstřihem. Úvaz černého šátku není příliš zřetelný. Snad jde o šátek uvázaný v týlu s cípy položenými na ramenou. Modrou zástěru má oblečenu také dívka, kterou zachytil poblíž Louckého kláštera u Znojma Franz Richter na své kresbě z roku 1820 (Moravská galerie v Brně, inventární číslo MM 2243). Žena má dále bílé rukávce se širokými nabranými rukávy po zápěstí, u krku mírně rozhalené, červený živůtek s úzkými ramínky, cihlově červenou sukni sahající 15–20 cm nad kotníčky a již zmíněnou zástěru, která je o něco kratší. Nohy v bílých punčochách jsou obuty do střeviců. Na hlavě má vyčesaný drdol. Muž kráčející vedle ní má rozhalenou bílou košili se širokými rukávy a krátkou tmavou vestu, na nohou černošedé kalhoty pod kolena, bílé punčochy a nízké střevíce. Hlavu si chrání šedým kloboukem se širokou krepou. Přestože oděv odpovídá tomu, který v onom období nosili zdejší příslušníci německého etnika, je nutno dodat, že Franz Richter figury doplňující své veduty do scény dokresloval až později, a tak je možné, že v tomto případě nešlo o věrohodné zobrazení.

4) V západní části Znojemského kraje: Žena má dlouhou a širokou hnědou sukni a na ní modrou zástěru. Kabátek je šedý s kulatým límcem zdobeným zoubky, do jehož výstřihu je vložen bílý šátek. Na hlavě má posazen půlkový čepce ozdobený červenou stuhou a na nohou nízké černé střevíčky a bílé punčochy. Muž má černé kalhoty prodloužené do vysokých bot, pestrou upnutou vestu s mnoha knoflíky, kratší černý kabát s velkými knoflíky stejné barvy, kolem krku černý šátek a na hlavě širák.

5) V severní části Znojemského kraje: Žena je oblečena do široké a dlouhé sukně z bílého barevně proužkovaného kanafasu a na ní má širokou modrou zástěru kryjící boky. Dále má na sobě šedý kabátek s kulatým výstřihem, do nějž je vložen bílý šátek. Na nohou má bílé punčochy a nízké černé střevíčky. Hlavu jí zdobí půlkový čepce s bílou rouškou a světlemodrou stuhou. Muž má na sobě žluté koženky, bílé punčochy a vysoké boty, dále pestrou upnutou vestu s mnoha knoflíky a přiléhavý jednořadý tmavomodrý kabát s červenou podšívkou; kolem krku červený šátek a na hlavě širák.

O KROJI Z LOUKY⁴⁵ A ZE STARÉHO ŠALDORFU

Asi nejznámějším vyobrazením kroje ze Znojemska se stala kolorovaná litografie, kterou pořídil roku 1836 Wilhelm Horn ve Starém Šaldorfu nedaleko Louckého kláštera. Přestože je starošaldorfský pár zachycen poměrně věrohodným způsobem, nesmíme zapomínat, že si i přesto mohl autor litografie podobu zdejšího oděvu upravit dle svých představ. Příkrášlení a jistá nadsázka v tomto případě zřejmě platí pro délku i šířku sukně, ale ani v barevnosti oděvních součástí nelze vyobrazení přijímat zcela nekriticky. Ikonografické doklady je vůbec nutno brát s jistou rezervou a při rekonstrukci se kromě nich vždy opírat také o dochované prameny hmotné i písemné povahy. Přejdeme však k detailnímu popisu Hornovy litografie.

MUŽSKÝ KROJ:

Kalhoty: Muž má na sobě dlouhé šedé kalhoty zcela městského střihu. Obdobné úzké nohavice pocházející rovněž ze Starého Šaldorfu jsou pod inventárním číslem T 226 uloženy ve sbírkách Jihomoravského muzea ve Znojmě. Jsou však snad ještě soukené a mají šedomodrou barvu. Tyto kalhoty jsou dlouhé až na zem a svou délkou zjevně překrývaly boty nositele.

Kabátek: Muž na litografii má na sobě černý zkrácený kabátek zvaný špenzr. Kabátek uložený v Jihomoravském muzeu pod číslem T 224 je rovněž krátký, s plochým fazónovým límcem, a ušitý z černého sukna. Je dvouřadý se čtyřmi zdobenými knoflíky po každé straně a na levé přednici ještě se všitou kapsičkou.

Vesta: Zvýšený pás u kalhot zjevně zapříčinil také zkrácení šedé vesty, která se nosila vespod kabátku. Takovéto vesty se však na všední den používaly zřejmě déle, než by se předpokládalo, jelikož všední či letní variantu z modrého plátna a grádlu daroval Moravskému muzeu Anton Vrbka. Obdobná vesta se nachází opět v Jihomoravském muzeu ve Znojmě pod inventárním číslem T 225. Je snad ze světlemodrého atlasu podšíitého proužkovaným kanafasem a jednořadová. Zapínala se na osm zlatých knoflíků. Límec má stojatý a přeložený. Přední okraj límečku a přednic jsou lemovány žlutým či zlatým prýmkem. Na levé přednici vesty je přišita ještě malá kapsička.

Čepice: Muž na litografii má na hlavě posazenu zvláštní čepici, místní modifikaci zimní čepice se zvýšenou částí okraje, tak jak se na Moravě nosila běžně. Ovšem znojemská varianta je silně přehnaná a došlo k ní pravděpodobně v souvislosti s vysokými čepci místních žen, kterým se výškou nutně musela vyrovnat. Takovouto čepici daroval do Moravského muzea opět Anton Vrbka s poznámkou, že je cechovní. Zmíněné čepice byly opravdu spíše reprezentačního rázu než praktickou součástí mužského oblečení. Kožešinový na nich zůstal již jen úzký prým, kdežto vysoká lopatkovitá část je vně z hnědého sametu a uvnitř ze zeleného. Kromě nich se na počátku 19. století nosily také vysoké válcovité čepice, připomínající tvarem starou míru na obilí, a proto se jim v českých vesnicích říkalo métníky. I ty byly spíše reprezentativního rázu. Obdobné válcovité čepice však na kvaších z roku 1814 nenajdeme. Čepice k šaldorfskému kroji uložená v Jihomoravském muzeu pod číslem T 207 je s tou z brněnských sbírek prakticky identická. Má prým v šířce 5 cm a na její zadní straně se zvedá 30 cm vysoký vyztužený výstupek po celém svém okraji lemovaný hnědou kožešinou ve stejné šíři jako u vlastní čepice. Tato lopatkovitá část, která je na dolním okraji široká 28 cm a na okraji horním 35 cm, je na vnitřní straně potažena zeleným sametem a na straně vnější sametem hnědým. Samotná čepice je ušita z černožlutého sametu, klínově se sbíhajících do středu. Žluté sametové klíny mají na sobě našity ještě po dvou černých prouzcích.

Obuv: Na litografii má muž obuty nízké černé střevíce. Obdobné střevíce ze sbírky Jihomoravského muzea, kde jsou vedeny pod inventárním číslem T 231, jsou však ještě zdobeny velkou kovovou stříbrnou sponou. Má rozměry 11 x 5 cm a šíří 1 cm a uprostřed je opatřena hrotovým uzávěrem, který držel kožený řemínek a velký kožený jazyk střevíce.

Doplňky: Muž na litografii má kolem krku ještě černý flór, jenž se uvažoval přes košili.

ŽENSKÝ KROJ:

Sukně: Žena má poměrně širokou sukni z bílé látky, dlouhou až po kotníky. Z toho můžeme vyvodit, že se pod ni oblékalo několik širokých spodniček, které svrchní sukni rozšiřovaly do požadovaných rozměrů. Obdobná sukně z Jihomoravského muzea (T 229) je ušita z bílého plátna v pasu o šíři 90 cm a na spodním okraji 280 cm.

Spodní sukně: V Jihomoravském muzeu se ze Starého Šaldorfu dochovala pouze jediná spodnička (T 227), ušitá z bílého organtýnu o stejné šíři, jako má výše zmíněná sukně.

Zástěra: Přes sukni má žena oblečenu tmavomodrou zástěru z lesklé látky. Ve sbírkách Jihomoravského muzea najdeme pod inventárním číslem T 228 hedvábnou zástěru růžové barvy, která svou šířkou téměř obepíná bílou uzavřenou sukni. Pochází rovněž ze Starého Šaldorfu a podle popisu ji měly nosit svobodné dívky. Kabátek: Tmavomodrý kabátek má hluboký okrouhlý výstřih zahalený červeným šátkem. Límec kolem něj má nešířoký zaoblený okraj. Obdobný kabátek ze sbírek Jihomoravského muzea (T 215) je ušit z tmavomodrého rypsu a s všitou vestičkou či živůtkem z červeného hedvábí.

Čepce: Na litografii zachycená žena má na hlavě černou, velmi vysokou krepínu, kterou vzadu zdobí široké bílé, snad hedvábné, stuh. Obdobný čepce z černé krajkoviny zdobený vysokou drátěnou konstrukcí uložený ve sbírkách Jihomoravského muzea

⁴⁵ Tato dříve samostatná katastrální obec a posléze kolonie Sedlešovic je dnes součástí dolního předměstí města Znojma.

pod inventárním číslem T 84 je k hornímu okraji rozšířen a opatřen zdobenou bílou širokou stuhou. Výška čepce dosahuje 35 cm. Černé čepce na hlavě obvykle nosily vdané ženy. Ve znojemském muzeu však najdeme také šaldorfský dívčí čepce (T 210), jenž má zvýšené dýnko z vyztuženého materiálu, které je potaženo bílou hedvábnou brokátovou tkaninou s barevně vytkávanými květinovými vzory. Na přední části je tkanina naskládána do úzkých vrápů. Obvod čepce je ovinut barevnými květinami vytkávanou hedvábnou stuhou s mašlí a s dlouhými splývajícími konci. Širokou krempu o šíři 5 cm tvoří paličkovaná krajka z kovových lamel zlaté barvy. Čepce svatební (T 232), který se však zřejmě nosil i k dalším význačným příležitostem v životě ženy, je ze zlatého dracounu a s bílou hedvábnou stuhou zdobenou květinami. Jeho výška dosahuje 37 cm.

Obuv: Zatímco je žena na litografii zachycena v nízkých šněrovacích střevících z černé kůže, střevíčky z Jihomoravského muzea (T 230) pocházející rovněž ze Starého Šaldorfu jsou již zcela

městského typu, ušité z bílého atlasu a vpředu zdobené oválnou broží z barevných korálků.

Doplňky: Na litografii má žena kolem krku drobné bílé korálky a v pravé ruce drží kapesníček z bílé látky, který býval zřejmě zdoben bílou výšivkou.

Zdá se, že кроj zachycený na Hornově litografii byl již posledním stupněm přechodu místního kroje k městskému oblečení. Ve Starém Šaldorfu nastaly tyto změny o něco dříve, nežli tomu bylo na užším Znojemsku, jelikož tuto obec pojilo s městem Znojmem bezprostřední sousedství. Ale i přesto můžeme oděv zachycený ve třicátých letech 19. století spojovat, byť již jen v omezené míře, se starým oděvem venkovanů. Od měšťanů se obyvatelé Šaldorfu výrazněji lišili již jen díky čepcům a čepicím, které nosili. Ženské krepíny se zde však při výjimečných příležitostech používaly zřejmě mnohem déle, než se předpokládalo, na což poukazují výše zmíněné fotografie ze Znojma i Vrbovce.

Zaniklý кроj ve Znojmě; starší varianta oděvu vycházející z vyobrazení na kvaších z roku 1814. Rekonstrukce Antona Vrbky, prvního ředitele Jihomoravského muzea, však detailněji zachycuje dnes nedochované ženské rukávce a rovněž bílou výšivku na sváteční zástěře; ze sbírkového fondu Etnografického ústavu Moravského zemského muzea.

Zaniklý кроj ve Znojmě; novější varianta oděvu, z něhož se zachoval pouze vysoký čepce, tzv. „krepína“; rekonstrukce Antona Vrbky; ze sbírkového fondu Etnografického ústavu Moravského zemského muzea.

1. Národní кроj na panství Vranov; 2. Ve Znojmě a u něho; kvaš z roku 1814. Přeřazeno z publikace Miroslavy Ludvíkové Moravské a slezské kroje.

3. Národní кроj na panství Podmolí; 4. V západní části Znojemského kraje; 5. V severní části Znojemského kraje; kvaš z roku 1814. Přeřazeno z publikace Miroslavy Ludvíkové Moravské a slezské kroje.

Střelecký terč (výřez); neznámý autor: Satira na cipařství; 1794; olej na dřevě. Ze sbírek Jihomoravského muzea ve Znojmě.

Střelecký terč (výřez); neznámý autor: Alegorický výjev; 1790; olej na dřevě. Ze sbírek Jihomoravského muzea ve Znojmě.

Střelecký terč (výřez); neznámý autor: Gotický sloup před Horní branou ve Znojmě (nám. Svobody); 1826; olej na dřevě. Ze sbírek Jihomoravského muzea ve Znojmě.

Střelecký terč (výřez); neznámý autor: Dolní brána ve Znojmě; 1844; olej na dřevě. Ze sbírek Jihomoravského muzea ve Znojmě.

Střelecký terč (výřez); neznámý autor: Otevření nové střelnice v Novosadech 11. 6. 1826; 1827; olej na dřevě. Ze sbírek Jihomoravského muzea ve Znojmě.

Střelecký terč (výřez); Vít Krebšinský: Kozáci a občané Znojma zachraňují obyvatele Starého Saldoru při rozvodnění Dyje roku 1799; 1826; olej na dřevě. Ze sbírek Jihomoravského muzea ve Znojmě.

Střelecký terč (výřez); D. Sesselmann: Loucký klášter; 1850; olej na dřevě. Ze sbírek Jihomoravského muzea ve Znojmě.

August C. Haun: Pobled na Znojmo; kolem roku 1860; kolorovaná ocelorytina (výřez). Ze sbírek Jihomoravského muzea ve Znojmě.

Nádvoří znojemského hradu v době konání Zemské a jubilejní výstavy roku 1927; dívky v krojích z obcí z okolí Znojma. Ze sbírek Jihomoravského muzea ve Znojmě. Jde o jeden z prvních pokusů vytvořit rekonstrukci místního lidového oděvu, o níž se zřejmě zasloužil první ředitel Jihomoravského muzea Anton Vrbka.

Wilhelm von Doderer: Svěcení praporu v Louce 15. 8. 1853; 1853; kolorovaná litografie (výřez). Ze sbírek Jihomoravského muzea ve Znojmě. Přibližně uprostřed scény je zachycena skupina příbližujících venkovanů, tři mužů a čtyř žen. Mužský oděv je svým charakterem již městský. Namísto cylindrů však blavry mužů zdobí široké klobouky. Oděv venkovanek je oproti tomu městskému mnohem nápadnější. Ženy mají na blavách pestré šátky, v jednom případě bílý, všechny snad s úvazem dozadu. Obličeny jsou do krátkých kabátků, špenzrů, modré nebo červené barvy. Široké sukně spadají do půli lýtek a jsou ušité z bílé látky. Jejich zástěry sahají přes boky a mají různé barvy: např. červenou či žlutou. Na nobou mají nízké střevíce a bílé punčochy.

Ferdinand Keller: Kroj ze Starého Šaldorfu; 1941; tempera. Kopie vytvořená podle litografie Wilhelma Horna z roku 1836. Ze sbírek Jihomoravského muzea ve Znojmě.

Ženský čepec „krepína“; černá krajka; Starý Šaldorf; replika umístěná v bradní expozici Jihomoravského muzea ve Znojmě.

Ženský čepec „krepína“; černá krajka; Starý Šaldorf; 1. polovina 19. století. Ze sbírek Jihomoravského muzea ve Znojmě.

Mužská kožíšnová čepice; Starý Šaldorf; 1. polovina 19. století. Ze sbírek Jihomoravského muzea ve Znojmě.

Mužský zkrácený kabátek „špenzr“; Starý Šaldorf; 1. polovina 19. století. Ze sbírek Jihomoravského muzea ve Znojmě.

Dívčí čepce z květovaného brokátu; Starý Šaldorf; 1. polovina 19. století. Ze sbírek Jihomoravského muzea ve Znojmě.

Svatební čepce „krepína“; zlatý dracoun; Starý Šaldorf; 1. polovina 19. století. Ze sbírek Jihomoravského muzea ve Znojmě.

3.2 Jaroslavicko

Jaroslavický okres tvořil celou svou jižní délkou zemskou hranici mezi Moravou a Dolním Rakouskem a právě blízkost hranice zřejmě utvářela i národnostní složení zdejších obyvatel. Kolem roku 1900 v okrese leželo 17 osad, z nichž ani jedna nebyla česká⁴⁶. To mělo v minulosti zřejmě vliv i na zdejší kroj, který se svým střihem sice příliš neodlišoval od oblečení venkovanů z okolí Znojma, přesto však nesl určité charakteristické rysy, s nimiž nás seznámí následující odstavce.

Tím nejstarším prozatím objeveným ikonografickým dokladem z Jaroslavicka je malba s pohledem na zámek, který roku 1851 zachytil rakouský malíř Ernst Lafite. Na obraze vidíme několik postav znázorňujících setkání venkovanů se zámeckým panstvem, které si vyrazilo na procházku do polí obklopujících jejich honosné sídlo. Malíř vyobrazil tři chlapce, dvě dívky, tři ženy a muže sedícího na koni. Dvě děvčátka a dvě ženy jsou zdá se vesničanky. Autor měl však v době sepisování textu studie bohužel k dispozici jen náhled obrazu ve velmi špatném rozlišení, jež mu nedovolilo scénu blíže analyzovat. K dalším dokladům oděvu z Jaroslavice patří kresba z roku 1853 zachycující dvě venkovanky nabírající vodu u božích muk za vsí⁴⁷. Stojící žena má na hlavě šátek s úvazem dozadu a košílku s poměrně širokými rukávy staženými či vykasanými nad lokty. Přes ně má snad oblečen živůtek, ovšem kontura kresby je nečitelná a neumožňuje přesnější určení jednotlivých detailů. Její sukně je dlouhá téměř ke kotníkům a kryje ji široká pruhovaná zástěra, která je pouze o něco málo kratší nežli samotná sukně. Druhá žena nabírající vodu má snad na hlavě namísto šátku s úvazem dozadu nízký čepec s dýnkem podobný tomu dívčímu ze Starého Šaldorfu. Pracovní varianta však byla bezesporu lehčí a zřejmě plátěná, přestože ji vzadu doplňovaly stuhý spadající volně přes záda. Rukávy ženiny košílky se i v tomto případě zdají být stažené nad loktem. Přes ně je oblečen jen o něco málo tmavší živůtek, na němž je přehozen šátek způsobem, který částečně připomíná křížení z Krumlovka. Takovýto křížní šátek má však i druhá, stojící žena. Přestože se žena nahýbá nad studní, délka její pruhované sukně, sahající do půli lýtek, je poměrně zřetelná. Přes sukni má rovněž jen o něco kratší, ovšem nevzorovanou zástěru, jejíž pravý cíp je zastrčen za pás, aby se při práci neušpinila. Pod sukni jí ještě vykukuje neurčitý počet spodniček. Na nohou má obuty nízké střevíce, jejichž kontury však nejsou příliš zřetelné. Pozoruhodné je, že se ženský oděv téměř neliší od vyobrazení na parergu katastrální mapy Kuchařovic, ležících nedaleko Znojma, zakreslené ještě roku 1780⁴⁸. Kuchařovická žena má na hlavě rovněž lehký plátěný čepec, oblečenou plátěnou košílku s rukávy vykasanými nad lokty, přes které je uvázán světlý šátek či půlka, jehož trojúhelníkové cípy spadají volně přes ženina záda. Dále má na sobě také poměrně dlouhou, minimálně do půli lýtek sahající splývavou nabíranou sukni, která je vepředu vykasaná a zastrčená za pás, takže pod ní vyčuhuje o něco kratší bílá spodnička.

Na kresbě z roku 1855 jsou před branou vedoucí k jaroslavickému kostelu zachyceny postavy venkovanky a muže, který však svým oděvem připomíná spíše někoho z nedalekého zámku. Žena

má na hlavě posazen čepce odpovídající svým tvarem krepíně, ovšem svou výškou přesahující jen něco málo přes 20 cm. Nezřetelné obrysy nám umožňují rozeznat ještě krátký kabátek, snad se šůsky, podobně jako je tomu u kacabajek. Sukně je dlouhá ke kotníkům a také poměrně široká. Zástěra kryje ženiny boky⁴⁹. Další doklady jaroslavických krojů jsou mladší. Na kresbě z pohlednice z roku 1898 je zachycena dívka ve zdejším tradičním oděvu. Má na sobě bílé rukávce s krátkými baňatými rukávy staženými nad lokty, které jsou snad u krku zapnuty na několik knoflíčků. Přes rukávce má oblečen krátký vypasovaný bleděmodrý živůtek, jehož kulatý výstřih zdobí černé lemování. Dále je oblečena do dlouhé nařasené růžové sukně, přes níž je uvázána bílá, rovněž nařasená úzká zástěra. Dále se můžeme opřít ještě o několik dokladů hmotné povahy. Jde především o světlemodrou krátkou šněrovačku jaroslavické dívky Anny Marie Schaden, provdané Markel, která zřejmě pochází z konce 50. let 19. století. Šněrování procházelo šesti dírkami a na zádech zdobil vykrojení rukávů živůtku světlečervený nařasený prýmek. Z pozůstalosti téže selky pochází také mladší živůtek z tmavomodrého vzorovaného brokátu, který je datován zhruba do 80. let 19. století. K němu se dochovaly rovněž rukávce z bílého plátna, jež se šňůrkou zavazovaly na zádech u krku.

Přesnější zprávy o tradičním oděvu na Jaroslavicku pocházejí také z Hrádku. Počátkem 19. století zdejší ženy i muži v podstatě dodržovali střih i barevnost krojů, které na kvaších z roku 1814 zachytil nám neznámý malíř. Ženská sukně tmavých barev sahala téměř ke kotníkům a byla dosti široká. Podle popisu hrádeckého rodáka Franze Wilda byly takovéto sukně z taftového hedvábí. Z hedvábí byla rovněž široká zástěra kryjící boky, která mohla být asi o 10–15 cm kratší nežli sukně. K sukním místní ženy nosily „kazajku“, zkrácený kabát tmavé barvy, ovšem jiné, nežli je tomu u sukně. Kabát měl hluboký kulatý límec, do něhož se vkládal barevný hedvábný šátek. Jeho rukávy byly dlouhé a v zápěstích zúžené, celkově byl vyztužený a v některých partiích vycpaný vatou. Na hlavě se nosily černé, zlatem zdobené „korunkové čepce“ (Kronhauben) z kraje vyztužených drátěnou konstrukcí. Šlo vlastně o krepínu, která se od těch znojemských odlišovala pouze méně nápadnou výškou a byla zřejmě identická s tou, kterou Ludwig Czerny zachytil ještě počátkem 2. poloviny 19. století nedaleko jaroslavického zámku. Vzadu čepce zdobily stuhý, rovněž tmavé a snad hedvábné. Obouvaly se černé nízké střevíce a do nich oblékaly bílé punčochy. Muži tehdy nosili černé kalhoty prodloužené do vysokých holínek a dlouhý černý kabát, v jehož kapse byl zastrčen červeně květovaný šátek. Pod kabátem se nosila jednoradá zelená sametová vesta s mnoha stříbrnými knoflíky a kolem krku červený šátek. Hlavu zdobil klobouk (Leixnhut), jenž měl velmi široké okraje. Z archivu F. Wilda pochází i dvě černobílé fotografie, na nichž je výše popsán oděv zachycen. Kdy a proč tyto novější snímky vznikly, však naneštěstí nevíme.

Zprávy máme také o zdejším svatebním kroji. Zatímco ženich na sobě měl černý oblek, černý klobouk a dlouhý černý kabát se

⁴⁶ Konkrétně hovoříme o Božicích, Břežanech (dříve Vršava), Českých Křídlovicích, Dyjákovicích, Hevlíně, Hraběticích, Hrádku, Hrušovanech nad Jevišovkou, Jaroslavcích, Křídlovkách, Mackovicích, Micmanicích, Oleksovicích, Pravčicích, Slupi, Šanově a Valtrovicích.

⁴⁷ Kresba tužkou, kterou pořídil Ludwig Czerny, je uložena ve sbírkách Jihomoravského muzea ve Znojmě pod inventárním číslem Q 1177.

⁴⁸ Kromě ženy je na parergu zachycen ještě muž v čepici podobné baretu a v lehkém přepásaném kabátku. Mapa je však v místě obrazové scény silně poškozena, a tak dolní část mužovy postavy dnes již není vůbec vidět. Katastrální mapa je uložena ve sbírkách Jihomoravského muzea ve Znojmě pod inventárním číslem Kn 58.

⁴⁹ Jde o kresbu Ludwiga Czerného z roku 1855, kterou najdeme rovněž ve sbírkách znojemského muzea (Q 1179).

sametovým límcem (Stössa), nevěsta si na svatbu oblékala černou hedvábnou sukni a „halenku“, zřejmě rukávce, s bílými kraječkami kolem krku. Zástěra z hedvábného taftu byla rovněž černé barvy. Nevěsta k oltáři navíc přicházela s myrtovým věncem na hlavě. Každému ze svatebčanů na sváteční oděv připevnili rozmarýnovou kytičku. Z konce 19. století pochází z Hrádku zpráva o svátečním oděvu místních svobodných děvčat. Ty např. k muzice chodily v bílých košílkách s baňatými rukávy staženými nad loktem, které zdobila krajková manžetka. Kolem krku a na prsou byly ještě vyšíváné bílou krajkou. Na ně se dala světle růžová vypasovaná šněrovačka do pasu. Sukně bývala např. růžová, látka mohla mít drobný vzorek, kupř. jemné proužkování. Délkou sahala do půli lýtek a uzavazovala se na ni modrá, o něco kratší, zástěra z hedvábi či jiné lesklé látky.

Takzvaný „národní kroj jihomoravských Němců“, který pro oblast Jaroslavicka a Znojemska ve sváteční i pracovní variantě vytvořily místní německé spolkové organizace, přišel ke slovu teprve s rokem 1933, tedy v dobách silícího německého nacionalismu. Hans Zuckriegel jej i s rozkreslením jednotlivých krojových součástí detailně popisuje ve své kronice Vrbovce, kde se dle jeho slov poměrně rychle rozšířil ještě během 30. let minulého století. V této studii postačí, když si blíže představíme pouze kroj svá-

teční. Dívky nosily bílé plátěné košílky obdobného střihu, jaký vidíme na pohlednici z Jaroslavic. Chybí pouze novější zapínání na knoflíčky a rukávce se zavazují šňůrkou na zádech, podobně jako je tomu na originále z 80. let 19. století. Přes rukávce se nosil krátký vypasovaný a poměrně stroze zdobený šněrovací živůtek, do jehož výstřihu se vkládal pestrý šátek, který svými cípy vyčuhoval zpod šněrovačky a zasahoval do zástěry. Dívka měla širokou sukni, sahající svou délkou do půli lýtek, přes kterou se nosila poměrně široká a asi o 10 cm kratší zástěra. Kolem pasu byla uvázána široká pestrobarevná stuha, jejíž dlouhé konce spadaly po dívčině pravém boku až pod kolena. Na hlavě mělo děvče šátek s úvazem dozadu. Mládencovu hlavu kryla čapka, která se svým střihem podobala té ze Starého Šaldorfu, ovšem chybělo ji zvýšení zadní části okraje, jež se již k praktickému svátečnímu oblečení nové doby nehodilo. Kalhoty se nosily úzké a prodloužené do vysokých bot a přes košili byla oblékána jen do pasu zkrácená upnutá kazajka s dvouřadým zapínáním. Kolem krku se nosil šátek vložený do výstřihu kazajky. Přestože jde až o stylizaci kroje z 30. let 20. století, pomineme-li některé detaily, ženský oděv téměř stoprocentně kopíruje oblečení jaroslavických venkovanek z 2. poloviny 19. století. Mužský kroj naopak více připomíná oděv muže, jehož na své litografii zachytil ještě roku 1836 Wilhelm Horn.

Výřez z katastrální mapy Kuchařovic z roku 1780; vyobrazení dvojice v pracovním oděvu. Ze sbírek Jihomoravského muzea ve Znojmě.

Ludwig Czerny: Jaroslavice, Boží muka u vsi (výřez); 1853; tužka. Ze sbírek Jihomoravského muzea ve Znojmě.

Dívčí živůtek z tmavomodrého květovaného brokátu; jižní Znojemsko; 19. století. Ze sbírek Jihomoravského muzea ve Znojmě.

Šněrovačka Anny Marie Schaden; Jaroslavice; polovina 19. století. Převzato z publikace Martina Markela *Dějiny Jaroslavic*.

Mužská vesta; tmavozelené sukno; jižní Znojensko; 19. století. Ze sbírek Jihomoravského muzea ve Znojmě.

Stylizovaný dívčí kroj z Jaroslavic; výřez z pobleďnice z roku 1898. Převezato z publikace Martina Markela Dějiny Jaroslavic.

„Národní“ sváteční kroj jihomoravských Němců vytvořený roku 1933. Převezato z kroniky Hanse Zuckriegla, Urbau.

„Národní“ pracovní kroj jihomoravských Němců vytvořený roku 1933. Převezato z kroniky Hanse Zuckriegla, Urbau.

3.3 Vranovsko

Bývalý vranovský okres se rozkládal na západě Znojemska a patřil k těm vůbec nejmenším okrskům na Moravě. Na jeho území bychom počátkem 20. století napočítali 22 osad a 5 kolonií⁵⁰, z nichž byly pouze čtyři s úplnou či naprostou převahou českého obyvatelstva (Bítov, Oslonovice, Vysočany a Zblovce). Jen dvě vsi byly smíšené, a to Vracovice a Zálesí, dříve převážně český Čížov byl do roku 1880 poněmčen. Obcí s výraznou převahou německého obyvatelstva byla většina, a to 17 (Horní Břečkov, Chvalatice, Jazovice, Lančov, Lesná, Lukov, Milíčovice, Nový Petřín, Onšov, Podmyče, Podhradí (Frejštejn), Stálky, Starý Petřín, Šafov, Štítary, Šumná a Vranov nad Dyjí).

Přestože bylo v průběhu 19. století Vranovsko osídleno převážně německým obyvatelstvem, místní německé a české kroje se, jak se zdá, zpočátku příliš neodlišovaly. K těm vůbec nejstarším pramenům, které nám k popsání zdejšího tradičního oděvu posloužily, patří již několikrát zmiňované kvaše z roku 1814. Jsou na nich zachyceny dvě ženy z vranovského panství s přehnaně vysokými čepci, „krepínami“, na hlavách. Jejich kabátky zdobí výrazné límce, vzadu trojúhelníkové, do nichž se vkládal šátek, na obrázku je zachycen bílý. Kabátky se šily z látek tmavších odstínů, mohly však být i ze světlejší potištěné látky. Sukně ženy nosily delší a širší, na kvaších jsou zachyceny v červené barvě, zástěry se nosily modré. Červená barva sukni byla pro zdejší kraj zřejmě typická, čemuž nasvědčuje např. veduta Vranova nad Dyjí z roku 1820⁵¹. Muž je na kvaši vyobrazen celý v černém, oblíbené barvě osvětců. Materiál, z něhož je komplet ušit, však již nemusí být bezpodmínečně sukno. Kabát je kratší s mnoha knoflíky, které vidíme rovněž na stejnobarevné vestě. Kalhoty jsou prodlouženy do vysokých bot. Kolem krku si muži vážali černé šátky, na hlavách nosili široké plstěné klobouky.

Obdobnému střihu a siluetě odpovídají také obrazy venkovana a venkovaneček ze Starého Bítova namalované v první polovině 19. století, které dnes nalezneme v expozicích bítovského hradu. Oděv v Bítově se tomu vranovskému však svou podobou blíží i v pozdějších dobách, což ukazuje např. akvarel Josefa Dorého z roku 1865, na němž vidíme ženu v široké červené sukni sahající pod polovinu lýtek, přes níž je uvázána poměrně úzká modrá zástěra, která je však asi o 25 cm kratší nežli samotná sukně. Žena má dále na sobě bílou plátěnou košili s poměrně širokými a dlouhými rukávy a skrze ni oblečený černý živůtek s kulatým výstřihem, do něhož je vložen červený šátek. Na hlavě má žena šátek rovněž červené barvy, uvázaný v týle. Vrátime se však ještě k popisu ženiny plátěné košile, která má zřetelné dlouhé rukávy, přestože ty se vlivem módy zkracovaly ještě v průběhu 1. poloviny 19. století. Jelikož dlouhé rukávy jsou zachyceny u většiny žen a dívek z Vranov-

ska, vždy však jen na pracovních scénách, vede nás tato skutečnost k domněnce, že by mohlo jít o starší krojovou součástku, která se poté, co vyšla z módy, zkrátka donosila, obdobně jako tomu bylo i u starších částí oděvů mužských. Tím pádem však musíme dodat i to, že se zde dlouhé rukávy u ženských košil udržely zřejmě o něco déle, nežli tomu bylo např. v blízkém okolí Znojma.

Na detailnější popisy krojů z Vranovska narazíme také na stránkách Vlastivědy moravské z roku 1906. Dozvídáme se o kožiších, „na způsob obvyklý v Čechách“⁵³, které se dříve nosily v obci Šafov. S největší pravděpodobností jde o stejné kožichy, které známe i ze severního Znojemska a Moravskokrumlovsko. Místní „němečtí sedláci“ obouvali střevíce s přezkami nebo boty s kápěmi, které se vyhrnovaly až nad kolena. Nosily se bílé nebo modré punčochy, po kolena sahající žluté nebo černé koženky se širokým puntkem, manšestrové vesty s řadou velikých olovených knoflíků „bumbeláků“, světlemodrý, po stranách rozstřižený kabát na všední den, a jiný téže barvy a téhož střihu, ale delší, na neděli do kostela. Takovéto kabáty měly rukávy rozstřižené u rukou, kde se zapínaly na dva knoflíky. V Lančově byly v oblibě červené barchetové kazajky. Muži si kolem krku uvazovali černé šátky a na hlavách nosili široké plstěné klobouky, pod které se natahovaly ještě černé noční čepice zvané „Nachthaube“. Do práce nosili muži i ženy modré plátěné zástěry, což zůstalo význačným rysem kroje ve všech německých, ale i českých osadách celého znojemského hejtmanství až do prvních desetiletí 20. století.

Ženy nosily nízké vystřižené střevíce, černé nebo namodralé sukně, modré fěrtochy, hedvábím a zlatem vyšíváné šněrovačky, košile s baňatými rukávy a na hlavách skvostné čepce, které byly často velmi nákladné. V oblibě zde byly především tmavé odstíny barev, výjimku tvořila snad jen červená na sukních, ať svrchních, nebo na spodnicích. To dokládá např. akvarel, který namaloval roku 1860 Josef Doré⁵⁴. Vidíme na něm pasačku ovcí, která má svrchní, zřejmě namodralou sukni, přehozenou přes hlavu, aby jí nevybledla na slunci, a pod ní je vidět červená spodnička. Druhá pasačka je oblečena rovněž do tmavší, snad šedé, sukně, má bílou košilku s baňatými rukávy, černou šněrovačku a na hlavě červený šátek uvázaný dozadu. Na přelomu 19. a 20. století byl dle Peřínkovy charakteristiky místní kroj již poloměstský, což dokládá rovněž obraz Karla Gödela z Podhradí nad Dyjí, který je datován rokem 1912. Vidíme na něm ženu v modré splývavé sukni sahající pod polovinu lýtek, k níž má oblečenu černou kacabajku. Na hlavě má zřejmě pod bradou uvázaný červený šátek a na nohou snad nízké střevíce ušité z černé kůže. Mužský oděv již plně převzal městské rysy a doplňuje jej pouze pracovní modrá zástěra⁵⁵.

⁵⁰ Jednalo se o Nový dvůr a osadu Šreflová (dnes Zálesí) u Chvalatic, Bachörtl u Frejštejna (dnes Podhradí nad Dyjí), Neudorf u Lukova a Šumvald (dnes Šumnou) u Štítary.

⁵¹ Akvarel Josefa Götze zapsaný ve sbírkách Jihomoravského muzea ve Znojmě pod číslem Q 522 zachycuje ženu v dlouhé červené uzavřené sukni a světlemodré zástěře.

K sukni má oblečen modrošedý vypasovaný a pod pasem prodloužený kabátek. Namísto zlatého čepce má však na hlavě uvázan šátek. Muž má na sobě krátké volné koženky pod kolena, bílé punčochy a nízké střevíce. Jednořadá hnědá vesta je však oproti kvašům zkrácená, i tak však dosahuje mírně pod pas. Světlejší hnědý kabátek dosahuje až na boky. Má přehnuté klopy a je dvouřadý, na rukávech jsou patrné manžety. Klobouk má širokou okrouhlou střechu a vyšší homolovitě dýnko. Obdobně jsou zachyceni i dva sekáči při žních, jen barvy jejich kabátků se liší. Jeden je oblečen do modrého, ten druhý má na sobě buď kabátek světlemodrý, nebo jen košili. Ženy při vázání snopů mají rovněž sukně sahající do půli lýtek, jedna červenou, a ta druhá bílou. Ta v červené sukni má snad světlemodrou zástěru a kabátek v cihlové červeně. Oděv druhé ženy je nezřetelný. Snad má na sobě bílou sukni s modrým živůtkem a košilkou s dlouhými rukávy.

⁵² Akvarel pochází ze sbírek Jihomoravského muzea ve Znojmě, kde je uložen pod inventárním číslem Q 524.

⁵³ Zde snad autor poukazoval na typ kožichů, které se běžně nosily na Českomoravské vrchovině.

⁵⁴ Akvarel z Vranova nad Dyjí je uložen ve sbírkách Jihomoravského muzea ve Znojmě pod inventárním číslem O 526.

⁵⁵ Tento olej na plátně je rovněž ze sbírek znojemského muzea (O 226).

Josef Doré: Vranov nad Dyjí; 1860; akvarel (výřez). Ze sbírek Jibomoravského muzea ve Znojmě.

Josef Doré: Hrad Bítov; 1865; akvarel (výřez). Ze sbírek Jibomoravského muzea ve Znojmě.

Josef Götz: Veduta Vranova nad Dyjí, 1820, akvarel (výřez). Ze sbírek Jibomoravského muzea ve Znojmě.

3.4 Jemnicko a Moravskobudějovicko

Bývalé okresy jemnický a moravskobudějovický⁵⁶ leží na hranicích etnografických oblastí Horácka a Podhorácka. Nakonec i místní obyvatelé dříve svůj rodný kraj označovali jako „Dolsko“, zatímco za Horácko považovali okolí Telče, Třeště a severní polovinu Českomoravské vrchoviny. Kraj zde zanikl dříve než v přilehlých horáckých regionech. Obdobně jako na Znojemsku se místní lidé rychleji přizpůsobovali maloměstské módě, což zapříčinila jednak blízkost městských center Jemnice, Moravských Budějovic a Jaroměřic nad Rokytnou, ale také nezáměr národopisců o zdejší region, který ležel ve stínu půvabného kroje, jenž se nosil v okolí Telče. Chyběla tedy osvěta a buditelské snahy zdejšími krojům přezít naneštěstí nepomohly.

Informací o místním kroji se nám proto příliš mnoho nezachovalo, a tak musíme opět spoléhat především na ikonografické doklady a kusé písemné zprávy pocházející především z pozůstalostí. V zámku Jaroměřice nad Rokytnou (dříve moravskobudějovický okres) se nachází veduta města z roku 1675, na níž jsou zachyceny

dvě postavy sedláků. Muž orající pole má na sobě žluté kalhoty pod kolena, zřejmě koženky, a vysoké holínkové boty. Dále má oblečen tmavozelený kabát dlouhý jen přes boky a hlavu mu kryje černý kulatý klobouk s ohrnutou střechou. Muž na koni má na sobě bílé plátěné kalhoty sahající do půli lýtek, bílou košili se širokými rukávy a na ní světlou krátkou vestu bez rukávů jen o něco tmavší, nežli je jeho bílá košile. Není obutý a na hlavě má zřejmě širák. Jeho pokrývka hlavy však bohužel není dobře vidět. Na stejné vedutě nalezneme ještě nezřetelné postavy venkovana a venkovanky. Žena je oblečena do dlouhé sukně a přes hlavu a ramena má přehozen šátek. Kraj muže se podobá výše popsanému oděvu oráče.

Další pracovní scénu, tentokrát až z roku 1833, nalezneme na kolorované kresbě zámecké veduty z nedalekých Uherčic, které se však až do roku 1949 nacházely v soudním okrese Jemnice. Vidíme na ní dva pastýře, jež však Franz Richter zachytil spíše náznakově⁵⁷. Muž je oděn do bílé rozhalené košile s dlouhými rukávy a kalhot,

⁵⁶ K Moravskobudějovicku v minulosti náležely rovněž obce Blanné, Blížkovice, Boskovštejn, Ctudružice, Grešlové Mýto, Hostim, Jiřice u Moravských Budějovic, Prokopov a Rozkoš, které později přešly do správy znojemského okresu. Všechny devět obcí bylo českých. K Jemnicku patřilo ze současného znojemského okresu obcí pět: Korolupy, Lubnice, Mešovice, Uherčice a Vratěnín. Kromě smíšených Uherčic však v těchto osadách žilo převážně německé obyvatelstvo.

⁵⁷ Veduta je dnes uložena ve sbírkách Moravské galerie v Brně pod inventárním číslem MM 2306.

na sobě má pravděpodobně ještě modrou vestu. Hlavu mu chrání klobouk s kulovitým dýnkem a širokou krempou. Nezřetelná je i jeho obuv. Jde však nejspíše o nízké boty z hnědé kůže. Chlapec, který ho doprovází, má na sobě přehozen svrchní hnědý kabát a na hlavě neurčitou pokrývku hlavy. Na nohou má hnědé, asi kožené boty⁵⁸. Jaroměřický zámek zdobí rovněž veduta pocházející snad z 18. století, na které je vyobrazen stařec a mladá žena. Muž má na sobě kalhoty pod kolena, holínky, krátký kabát a na hlavě široký plstěný klobouk. Žena je v dlouhé sukni, těsném kabátku do pasu s dlouhými rukávy a hlubokým kulatým výstřihem, do něž je zřejmě vložen šátek. Hlavu jí zdobí přiléhavý čepeček. Na sukni má ještě zástěru omotanou kolem boků na způsob vdaných žen.

Ze sbírek jaroměřického zámku pochází také dva akvarely z obrazového alba z Jemnice. Na starším akvarelu pocházejícím z roku 1855 je vyobrazena skupina slavnostně oblečených žen, snad v čase dožínkové slavnosti. Oděvy odpovídají popisům zdejších krojů, které pocházejí z přelomu 19. a 20. století. Uprostřed scény je zachycena mladá prostovlasá dívka s účesem v týle ozdobeným vícebarevnou stuhou s neurčitým vzorem. Je oblečena do široké košilky z bílého plátna, jejíž rukávy jsou staženy nad lokty. Dívčiny rukávce obepíná fialový, snad šněrovací živůtek a její růžová sukně s drobným vzorkem sahá do půli lýtek. Zástěrka je ušita z černého lesklého materiálu, možná hedvábí nebo hlazeného plátna. Na nohou má obuty poněkud netypické červené kožené pantoflíčky zdobené zlatým prýmkem a nataženy bílé punčochy. Vedle stojící vdaná žena má hlavu zavinutou červeným vícebarevným, zřejmě květovaným, šátkem a přes košili má namísto živůtku světlý kabátek do pasu s baňatými rukávy. Krk jí zdobí blankytně modrý šátek s bílým vzorkem, který má zasunut do výstřihu kabátku a svými dolními cípy za pás sukně. Světlemodrá je rovněž její sukně sahající ke kotníkům. Fěrtoch je hnědé barvy a po svém obvodu lemovaný květovanou stuhou. Také žena je obuta do kožených pantoflíček, ovšem hnědých. Děvčátko stojící opodál má vlasy svázané červenou stuhou. Na sobě má tmavomodrý živůtek doplňující plátěnou košilku s baňatými rukávy staženými nad loktem a přes prsa pestrý šátek. Modrá zástěrka je ušita z lesklé tkaniny a její sukni cihlové barvy zdobí drobný vzor, snad květinový. Na nohou má rovněž bílé punčochy, obuta je však do netypických červených šněrovacích botek. Čtvrtá žena je oblečena po městsky a skupinu doplňuje ještě malý chlapec v uherském kroji. Na druhém jemnickém akvarelu z roku 1870 je zachycena žena v pracovním oděvu. Je oblečena do hnědé sukně dlouhé do půli lýtek a téměř stejnou délku má také její modrá zástěra. Na nohou má nízké pantofle a k sukni oblečen bílý kabátek s baňatými rukávy. Její hlavu zdobí červený šátek uvázaný v týle.

V zápisech z městských knih Jaroměřic a Moravských Budějovic, ale také v četných pozůstalostních soupisech, se navíc dozvídáme o dalších mužských a ženských oděvních součástkách i ma-

teriálech, z nichž se šily. Na základě zápisů je zřejmé, že základní surovinou pro výrobu látek zde bylo na rozdíl od horských oblastí Horácka konopí, které převažovalo dokonce i nad lněnými textiliemi. Dále se k výrobě oděvů používala ovčí vlna, méně kožesiny a kůže. V soupisech často figurují soukenné mužské pláště a zimní kožichy posíté sukнем, ale i ženské kožíšky podšívané králíčinou nebo lehčí „mantlíky“ z kanafasu. Dále se píše o vyšíváných rouškách a plínách, bližší popis jejich výšivek však naneštěstí chybí. Je patrné, že zlaté čepce postupně nahrazují čepce krepínové a nakonec i ty ustupují šátkům. Barevné sukně bývaly nejčastěji „fildrátové“⁵⁹ a červené, živůtky tmavé či opět „fildrátové“. Sukně se podle pozůstalostních soupisů šily z damašku či sukna různých barev⁶⁰, bohatší ženy nosily sukně šamlatové⁶¹, šerkové a teplé „muchýrové“, tj. mohérové⁶². Později se objevují rovněž kartounové, cajkové a pikové⁶³ sukně.

Zprávy o zdejších oblečení venkovanů však pochází také z literatury. Například Václav Kosmák ve svém beletristickém díle Kukátko z kukátek popisuje oděv hostinského z Martínkova ležícího nedaleko Moravských Budějovic, který v 50. letech 19. století oblékal černou „pleskatou“, tj. plochou čepici, „moldonovou“ kazajku, květovanou aksamitovou vestu⁶⁴, masné koženice a vysoké boty. Dále zmiňuje také oděv chudého pastevce v plátěných kalhotách a lehké kazajce přes košili, jenž si svou hlavu chránil kloboukem z hrubé slámy. Nohy měl mít bosé.

V dané chvíli tedy můžeme předpokládat, že se pracovní kroj na rozdíl od toho svátečního po dlouhou dobu téměř neměnil. V zimě muži k plátěným kalhotám a košili pouze přidali kalhoty z teplé látky nebo kůže, vlněné punčochy a vysoké holínky. Na košili si oblékli soukennou vestu upnutou ke krku, na krk uvázali šátek a v chladnějším počasí si neváhali vzít ani obnošený soukenný kabát, v zimě kožich. Plstěné klobouky zase nahradily beranice. Ženy při práci nosily košile z tenkého lněného plátna s podolkem z hrubého plátna konopného, na košilku upnutý „lajblík“ a k němu obyčejnou kanafasovou sukni. V chladnějším počasí si oblékly sukní více a na živůtek přidaly ještě „kacabajku“, v zimě i krátký kožíšek. Šátky byly největší parádou ženského kroje ve všední den i o svátku a každá žena si proto vybírala šátky takové, které jí nejvíce slušely. Kupovaly se plátěné červené šátky s květy zvané „turecké“ nebo hnědé s květinovým lemem čili „saské“ nebo černé tibetové. K práci se vázaly jednoduše v týlu a později pod bradou, v zimě se přes ně přehodil ještě vlnák, který se pod bradou sešpendlil. Šátek si ženy chránily a při dešti si přes něj neváhaly přehodit i svrchní sukni. Muži se jim proto smáli a říkali o nich, „že jezdí v kočáře“. Podle šátku bylo možno určit, k jakému stavu a věku žena patří. Svobodné dívky chodily prostovlasé nebo v šátcích veselých barev, vdané ženy mívaly pod šátkem ještě čepec, a to dokonce i při práci, v domě pouze jednoduchý čepeček. V létě ženy chodily boso nebo v dřevácích, v zimě v punčochách a obnošených botách.

⁵⁸ Základní schéma mužského oděvu se tedy neliší od vyobrazení pracujících z Vranovska, ale ani z okolí Znojma. Tak například na kresbě Giovannioho Maria Monsorna pocházející z let 1820–1825, která zachycuje vedutu Hradiště u Znojma a dnes ji nalezneme ve sbírkách Jihomoravského muzea ve Znojmě (Q 87), vidíme prostovlasého muže, který je oblečen do krátkých kalhot, má vysoké boty s měkkou ohrnutou holení, košili a rozepnutou vestu do pasu. Postavy oračů jsou nezřetelné, hlavu jednoho z nich však kryje široký oválný klobouk.

⁵⁹ Podle PhDr. Petry Mertové, Ph.D., jde o slovní zkomoleninu, která mohla vyjadřovat barevnost či vzorování, např. proužkování, určité textilie. Na druhou stranu je pravděpodobné, že šlo o brokát nebo jinou tkaninu z hedvábí v kombinaci s kovovými lamelami, kupř. kovovým proužkem. Filament = hedvábí; drát = kovový proužek.

⁶⁰ Zmíněny jsou sukně hřebíčkové, fialové a „kdovíjaké“.

⁶¹ Šamlat je tkanina z velbloudí srsti nebo její napodobenina z vlny.

⁶² Jde o vlnu z angorské kozy, která se vyznačuje zvláštním leskem a příjemným omakem, a navíc je velmi odolná proti opotřebení.

⁶³ Piké je souhrnné označení pro textilie s reliéfovou strukturou povrchu imitující prošívání. Piké může být tkané, pletené nebo vyšíváné a zpravidla se vyrábí z bavlněné příze.

⁶⁴ Aksamit = hedvábný samet.

Sváteční lidový kroj se na Jemnicku, Moravskobudějovicku a vlastně i na celém námi sledovaném území nosil až do přelomu staletí především na svatbách a o hodech. Sváteční oděvy se šily většinou z trvanlivějších materiálů, aby přežily alespoň jedno pokolení. V chudších rodinách, kde měli navíc hodně dětí, si sváteční oděvní součástky půjčovali jeden od druhého, a tak není divu, že na vesnicích bývaly v neděli často dvě mše následující po sobě s krátkými přestávkami. Nejčastěji se půjčovaly střevíce, kterých bývalo v hospodářství poskrovnu. Na přelomu 19. a 20. století se na svátek spodní prádlo šilo z bílého jemného plátna. Spodní „lajblíky“ vypasované kosticemi byly z harasu a v pase s našitými válečky zvanými „klobásy“, které držely několik spodních sukní. Takovýchto spodniček bývalo pět až osm. Ta nejspodnější byla nejužší a neškrobená, v zimě „prachová“, tj. péřová, nebo „vatýrka“⁶⁵. V létě se nosila i kanafasová. Ostatní spodnice byly z bílé škrobené látky. Svrchní sukně byla vždy nejširší a mohla dosahovat délky více než pěti loktů⁶⁶. Sukně sahaly do půli lýtek a nosily se většinou lesklé listrové⁶⁷, saténové nebo květinové tibetové, starší ženy upřednostňovaly odstíny tmavší. Sukně si ženy zdobily nad podsádkou saténovými lesklými proužky nebo krepinami, a to i v několika pásech nad sebou.

Fěrtoch se od sukně lišil materiálem i barvou. Kacabajky bývaly jednobarevné, upnuté a měly baňaté rukávy. Ještě koncem století však babičky nosily také „špenzle“, tj. starší typ kabátku s výložkami. Do kacabajky se nosil malý vyšíváný šátek. Plátěné

vyšíváné plíny mívaly koncem 19. století již jen ženy starší, a to na čepce místo šátku. Cípy plachty se zkřížily pod hlavou a na temeni hlavy svázaly. Následně se přišpendlily po stranách tak, aby jejich vyšívání vyniklo. Nejbohatší vyšívka barvy bílé nebo i červené a modré však zdobila hlavní cíp na zádech. V období vyšíváných plín nosily selky také čepce. Mladé ženy mívaly čepce z ornátového hedvábí⁶⁸, které tvořilo podlouhlé tvrdé dýnko, za krkem stažené, a okolek se šil z tmavého hedvábí. V tylé takovýto čepce zdobily široké poskládané pentle. K výše popsaným čepcům se nosily ještě bílé vyšíváné plátěné „půlky“. Plátěný trojúhelník se složil „na úzko“, omotal kolem čepce a vyšíváné cípy se uvázaly pod pentle. Dále se nosily třídlílné vyšíváné čepčky na plátně nebo na tylu, které se přivazovaly batistovou⁶⁹ stuhou. V módě zde svého času bývaly rovněž zlaté a stříbrné vysoké čepce, jež si však mohly dovolit jen ty nejbohatší selky a do kostela si je brávaly pouze o největším svátku. Šlo o práce čepčárek a nakupovaly se na jarmarcích. Jejich sláva však nakonec zašla a déle se udržely již jen při čepení nevěst na honosných svatbách. Velké sváteční šátky se vázaly kolem hlavy „na věneček“, musely mít střed jiný než okraje. Zatímco střed byl vždy jednobarevný, okraje musely být květované. Uvázat šátek „na věneček“ nebylo jednoduché, a ne každá žena to uměla. Na závěr tedy můžeme říci, že se zdejší ženský sváteční kroj v podstatě nelišil od toho, který se nosil v dalších regionech Moravského Horácka a Podhorácka, a ten mužský s ním byl téměř identický.

Modrý čepce s dýnkem ze dvou částí, v tylé našaseno; kolem dýnka našita modrá hedvábná stuba, která je v tylé svázána do mašle; Moravskobudějovicko; 19. století; ze sbírek Muzea Vysočiny Třebíč.

⁶⁵ Zatímco péřová sukně je podšita peřím, „vatýrka“ vatou, tedy izolačními vrstvami, které mají v zimě pomoci k udržení tělesné teploty.

⁶⁶ 1 loket = asi 80 cm.

⁶⁷ Lehká lesklá látka z bavlněné příze a česané vlny.

⁶⁸ Ornát je liturgické roucho užívané u kněží v římskokatolické církvi, které se šilo obvykle z hrubšího hedvábí.

⁶⁹ Batist je tkanina z jemné bavlněné příze v plátňové vazbě. Tkanina se obvykle bělí nebo pestře potiskuje.

Čepec půlkový, bílé plátno, bílá výšivka provedená uzlíčkovou technikou, rostlinné motivy (brožery, stonky a květy), okraj lemován bílou krajkou; Moravskobudějovicko; polovina 19. století; ze sbírek Muzea Vysočiny Třebíč.

Šátek z černé vlny; Moravskobudějovicko; počátek 20. století; ze sbírek Muzea Vysočiny Třebíč.

Kašmírový šátek; Moravskobudějovicko; počátek 20. století; ze sbírek Muzea Vysočiny Třebíč.

Punčocha, pletená, bílá; Jemnice; počátek 20. století; ze sbírek Muzea Vysočiny Třebíč.

Takežvaný tibetský šátek po Julii Jakšové; Budkov; počátek 20. století; ze sbírek Muzea Vysočiny Třebíč.

Spodní sukně z bílého plátna po Gabriele Dusíkové, rozené Ptáčkové, Jemnice; přelom 19. a 20. století; ze sbírek Muzea Vysočiny Třebíč.

*Svobodná dívka z Jemnice; možná podoba svátečního kroje
v 80. letech 19. století.*

Šátek přes prsa zastrčený za sukni.

*Dívka a mládenec z okolí Moravských Budějovic; možná podoba svátečního kroje
v 60. letech 19. století. Kresby: Jitka Konečná (dle podkladů J. Mačůdy).*

Krojová stylizace branišovského lidového oděvu. Kresby: Jarmila Milotová.

3.5 Severní Znojensko

Jestliže toho o krojích z Moravskobudějovicka a Jemnicka víme poskrovnu, zprávy o tradičním oděvu ze severního Znojemska, respektive z Jevišovicka, jsou na písemné i ikonografické doklady ještě chudší. Anton Vrbka považoval jevišovický kroj, který byl v období první republiky vystavován ve znojenském muzeu, za smíšený, tj. za oděv s prvky krojů českých i německých. Samotný kroj se však do dnešních dnů naneštěstí nedochoval. Buď byl jakožto „český“ zničen po obsazení pohraničí nacisty, nebo padl za obět molům, tak jako i mnohé další textilie z muzejních sbírek. A tak černobílá fotografie z bývalé expozice na znojenském hradě je tím jediným, co po jevišovickém kroji zůstalo. Na snímku vidíme zřejmě vdanou ženu z počátku 2. poloviny 19. století, která má na hlavě nasazen čepce se zvýšeným dýnkem ze světlé látky s drobnými kvítečky, který zdobí široká stuha či stuhy uvázané dozadu. Sukně ušitá z tmavé textilie je široká a sahá do půli lýtek a zřejmě se pod ni oblékaly nejméně tři spodnice. Počet spodních sukní však mohl být spíše i vyšší a mohl dosahovat až pěti, obdobně jako v nedaleké Plavči v 80. letech 19. století. O barevnosti sukní vdaných žen si můžeme učinit představu jen díky chlapcům, kteří v Jevišovicích obcházel domy o Popeleční středě, přičemž zpívali: „Panímámo, panímámo, černej šorec⁷⁰ máte.“ Fěrtoch je z látky jiné, světlejší nežli sukně, a je rovněž o něco kratší. Zdá se, že jej nezdobí žádná výšivka, jeho spodní okraj však možná zkrášluje našitá širší stuha. Žena je oblečena do tmavého krátkého kabátku sahajícího do pasu s hlubokým výstřihem a velkým kulatým límcem, jehož okraje zdobí jednoduchý zlatý prýmek. Kabátek, zřejmě „špenzr“, má široké, tzv. „šunkové“ rukávy, které byly v ramenní partii vycpány vatou a v zápěstí velmi úzké, a obecně se na vesnici rozšířily až v období biedermeieru. Do výstřihu kabátku je vložen světlý šátek s drobným nezřetelným vzorkem. Přes ruku má žena přehozen vlák, je v bílých punčochách a obuta do nízkých střevíců zdobených aplikací z dracounu a korálků s pajetkami. Nejde tedy o klasické černé střevíčky s přezkou, ale již o městskou variantu obuvi, kterou podle Antona Vrbky nosily nevěsty v německých obcích v den své svatby. Zřejmě se však jednalo také o součást svátečního kroje, který byl po roce 1850 běžný v obcích blíže Znojmu, např. ve Starém Šaldorfu.

Mužský kroj v expozici buď vystaven nebyl, nebo jej fotograf z nějakého důvodu nezachytil. Blíže zprávy o něm tedy zcela chybí a můžeme se opírat pouze o kratičké zápisy hovořící např. o tom, že na severozápadě okresu, kam spadají rovněž Jevišovice, muži v zimě nosili beranice neboli „bobrovky“ běžné také pro Krumlovsko. Z nedalekých Hlubokých Mašůvek se dochovala ještě poměrně výstižná zpráva pocházející z roku 1848. Tehdy „místní rolník nosil při práci bílé plátěné kalhoty a košili, kterou mu jeho manželka v zimě upředla. Takovéto kalhoty nosil dva až tři roky. Hlavu si muži chránili širáky. V létě se chodilo bosky, obuv byla vzácnou a dědil ji syn po otci. Rovněž byl v domě jeden žlutý kozich, jehož dle potřeby všichni užívali.“ Jelikož se však i tradiční mužský oděv z Moravskobudějovicka a Jemnicka nelišil od kroje, který se běžně nosil v dalších regionech Podhorácka a Horácka, můžeme předpokládat, že také na Jevišovicku vycházel ze stejné

osnovy a byl pravděpodobně velmi podobný tomu z Jaroměřic nad Rokytnou a z nedalekého Krumlovka, o němž si povíme níže.

Další zprávy o jevišovických krojích chybí, dochovaly se nám však mladší popisy nebo ikonografické doklady ženského oděvu z nedalekých obcí. V Plavči se na sklonku 19. století kroje šily již výhradně z manufakturních materiálů. Nejčastěji se používal kryzet⁷¹, dále kartoun, vlněný „štóf“, hedvábí, taft⁷², tibet, tj. jemná vlněná tkanina, dále aksamit čili hedvábný samet, mohér a satén. Pouze šerkové sukně „šarky“ se šily z látek, které zhotovovali vřhlasní horáckí tkalci. „Šarky“ měly lněnou osnovu a bavlněný útek. Ze vzpomínkového vyprávění Marie Urbánkové se dozvídáme o svátečním, původně svatebním, oděvu vdané ženy z 80. let 19. století. Na svátek nebo do kostela si maminka paní Urbánkové oblékala bílé punčochy a černé vysoké šněrovací „plinérky“, tj. střevíce z brynelu, atlasové vlněné tkaniny, které byly kolem šněrování proštepované. Na sebe si vzala černý saténový „lajbl“, na němž byla po stranách našita „jelita“, aby spodní sukně lépe držely. Na šněrovačce byly vpředu i vzadu tzv. „fíšpane“, tj. kostice. Sukni se oblékalo šest. První byla krátká, jemně naškrobená bílá „křížetka“, ostatní světlé „kartónky“. Jedna měla žluté a černé proužky, druhá šedé a bílé, třetí šedé a růžové. Šířka pruhů se různila. Na dvou spodnějších sukních byly pruhy široké „na stébalo“, na poslední spodnici „na prst“. Spodnička s nejširšími pruhy byla pošíta černými šňůrkami a olemována černými krepinkami. Poslední spodnice bývala nejhezčí proto, že se svrchní sukně při cestě do kostela vykasala, aby nevybledla, o čemž máme ostatně zprávy i odjinud. Nejsvrchnější spodní sukně bývaly svého času často i sukněmi svrchními. Dle vzpomínkového vyprávění výše popsanou spodnici nosila její majitelka za svobodna k muzice.

K takovéto sukni se oblékala polohedvábná kacabajka, která měla dlouhé šosy „na půl lokte“, v nichž byly vzadu i vpředu všity „fíšpane“, a zapínala se na háčky. Měla však i knoflíky, které ovšem sloužily jen k parádě. Maminka paní Urbánkové nosila kacabajku červenou, zabarvenou až do fialova a ozdobenou proráženým vzorkem. Na šosech a na rukávech ji krášlily ještě třikrát nad sebou našité černé aksamitové „hózke“ čili stužky, v nichž byly drobnou bílé „smečky“, tj. smyčky. Kolem krku byl konec „hózke“ stojatý a lemovaný bílou kraječkou. Bílé kraječky lemovaly rovněž rukávy kacabajky. Na pět spodnic se oblékala sukně svrchní, tzv. „vrchnačka“. V našem případě šlo o sukni z lehkého mohéru, k níž se nosila kacabajka ze stejné štofové látky. Sukně o šíři pět půli sahala až ke kotníkům. Rozparek měla vpředu a zavazovala se na tkaničku. Sukně byla měňavá a přecházela z hněda do červená s modrým odstínem. Nad podsazením byly našity třikrát dokola hedvábné pentle různých šířek modré barvy. Stejně pentle byly rovněž ve třech řadách našity také na šosech. Na rukávech z nich byly našity čtverce ze všech tří šířek pentlí, jeden ve druhém a uprostřed nich s knoflíkem pošítym hedvábným stejného odstínu modré. K tomu se nosil bleďemodrý hedvábný šátek s růžovými poupátky a na okraji s rozvítými růžemi. Šátek byl lemován hedvábnými trásněmi stejné barvy a uvazoval se na „koklčko“, tedy pod bradou. Fěrtoch byl rovněž z bleďemodrého hedvábí.

⁷⁰ Zatímco na Slovácku „šorec“ označuje zadní sukni, která se obléká na spodnici a na ni se vpředu přivazuje ještě zástěra čili „fěrtoch“, v našem kraji jde pouze o všední sukni.

⁷¹ Kryzet (také kriset nebo krizet) je vlněná tkanina s keprovou vazbou řádkovaná jedním směrem, z níž se šily především spodnice a lehké sukně.

⁷² Taft je tkanina v plátňové vazbě z přírodního hedvábí, která má hladký, lehce lesklý povrch s jemným příčným vroubkováním způsobeným hustší osnovou nebo tlustší útkovou nití.

Jinak se o nedělích nosila zelená haraska, na které byly tři-krát nad sebou našity na prst široké aksamitové stuhy. Kacabajka se k zelené sukni nosila černá saténová zdobená černou krajkou, černá z aksamitu v zimě. Na zelenou sukni se oblékal hedvábný měňavý fěrtoch přecházející z modra do zelená. Šátky se kupovaly tibetové, k zelené sukni maminka Marie Urbánkové nosila žlutý s hnědým vzorem, který po krajích zdobily trásně. V zimě se nosily černé aksamitové střevíce, spodnice teplé „barchanové“⁷³, jen ta nejspodnější byla „vatýrka“. Zimní sukně paní Urbánkové byla černá „moldonka“ s fialovými proužky, na niž si oblékala černý saténový fěrtoch zdobený kolem dokola černou krajkou. Dále se v chladném počasí nosila teplá barchetová kacabajka a přes ni ještě černý soukenný kožíšek, rovný s dlouhými šosy, které byly vzadu „samý varháněk“. Kabátek lemoval hnědý „beránek“. Přes hlavu se dávaly černé vlnáčky, které se vzadu buď zavazovaly, nebo zašpendlily. Ve všední den se nosily spodní sukně šerkové a svrchní „šorec“. K sukni patřily jupky, v létě tzv. „lítačky“, pohodlné lehké pracovní kabátky. Všední zástěry byly z modrého plátka a vázané do pasu.

Na nedatované kresbě na pohlednici z Hlubokých Mašůvek je zachycena modlíci se mladá žena s dětmi. Má na sobě červeno-hnědou kacabajku, dlouhou tmavomodrou sukni a modrou užší zástěru světlejšího odstínu, která je o něco kratší nežli sukně. Ženině hlavu zdobí červený šátek s úvazem dozadu. Děvčátko má vlasy spleteny do copů, bílé baňaté rukávy, červený živůtek, růžovou delší sukýnku a modrou zástěru. Kolem krku má ještě modrý šáteček, který je snad zasunut za pás sukně, podobně jako tomu

je u ženy z Jemnicka na akvarelu z roku 1855. Chlapec je v bílé košili a světlejších hnědých úzkých kalhotách pod kolena, které drží „kšandy“. V sepnatých rukou drží klobouček nezřetelného střihu. Původu kresby však nelze bezmezně důvěřovat. Jednak jde o pohlednici novější, kterou prodejci poutníkům nabízeli zřejmě až v období první republiky, navíc samotná kresba nemusela bezpodmínečně pocházet přímo z Mašůvek, jelikož se pohlednice v minulosti tiskly často ve stejné podobě pro vícero poutních míst.

Ještě mladší zpráva pochází z Pavlic, kde děvčata i na počátku 20. století nosila skládané sukně modravé barvy, bílé halenky a sametové živůtky, kordulky. Srovnávat můžeme ještě s „krojem“ z Plenovic z první čtvrtiny 20. století, na který upozornila paní Marie Stehlíková ze Znojma. Jde sice o variaci tzv. „české selky“, stylizovaného lidového oděvu, který se od počátku 20. století dostal do obliby zejména tam, kde se již původní kroje přestaly nosit buď úplně, nebo se dochovaly pouze v jednotlivých krojových součástech. Ty bývaly často do kompletu „české selky“ zakomponovány, byť často v upravené podobě. Zdá se, že u plenkovického „kroje“ byla použita původní sukně a torzo tmavě bordového sametového živůtku, který byl však přešitý, doplněný červenými stuhami na ramenou a navíc dozdobený četnými pajetkami. Samotná sukně délkou dosahuje do půli lýtek, má cihlově růžovou barvu a její dolní lem zdobí přišitá černá krajka. Z černé krajky jsou také tři vlnkovité stužky našité nad sebou v odstupech asi 10 cm, přičemž ta nejspodnější je umístěna přibližně 15 cm nad dolním lem sukně.

Pohled do bývalé expozice znojemského hradu s rekonstrukcí ženského kroje z Jevišovic; 20. léta 20. století. Ze sbírek Jihomoravského muzea ve Znojmě.

⁷³ Barchet je jednostranně (zřídka oboustranně) počesaná tkanina z bavlny s flanelovým charakterem. Vyrábí se většinou ve čtyřvazném kepru, často pestře tkaném nebo potiskovaném.

3.6 Krumlovsko

V bývalém moravskokrumlovském soudním okrese se kolem roku 1900 nacházelo na 48 katastrálních obcí, z nichž českých bylo 28⁷⁴ a těch s převahou německého obyvatelstva 20⁷⁵. Podle Vojtěcha Bělíka existoval ještě v 50. letech 19. století v bývalém moravskokrumlovském hejtmanství trojí kraj: z kraje dolního, tj. kraj krumlovský, z kraje středního, tedy kraj rouchovanský, a z horního, tzn. kraj hrotovický. Kraj se však nelišil střihem, ale spíše barevností a volbou materiálů. Zatímco venkované z teplejšího a úrodnějšího Krumlovska v polovině 19. století již přestávali užívat ruční výšivku a látky se převážně kupovaly, v bohatém městečku Rouchovany přijímali městskou módu ještě rychleji a „po panský“ se zde oblékali „selští“ i „neselští“. Výše položené chudší Hrotovicko zůstávalo oděvu šitému z bílého plátna a využití ruční výšivky věrno nejdéle. Rozlišit hranice mezi těmito třemi regionálními typy zdejších krojů však nebylo snadné. Zatímco v Rešicích a Horních Dubňanech se stále nosil kraj krumlovský, v Dukovanech děvčata k muzice již přicházela v bílých plátěných svrchních sukních, jak to bylo obvyklé na Hrotovicku. I přes výše popsané rozdíly však bylo ještě v 90. letech 19. století možno venkovský oděv z Moravskokrumlovska považovat za kraj.

Zdejší ženy si udržely kraj déle než muži, zato od 50. let 19. století do roku 1900 s několikaletými pozvolnými změnami. V 90. letech 19. století kraj mizel i na vesnicích. Fialové, modré a nakonec hodně oblíbené hnědé sukne s černými našívanými sametkami zcela vystřídaly sukne šedé a černé, přestaly se nosit květované šátky křížené přes prsa i hedvábné měnivé zástěrky nahradily černé klotové zástěry zvané „glotky“. Šátky se nosily už jen malé a zavázané pod bradou, kacabajka měla stejnou barvu jako sukne a nakonec se odložila i krátká zástěra. Dokonce i v horním kraji se ještě před rokem 1900 začaly šít šaty a kostýmy. Kupodivu v dolním kraji se udržel až do první světové války alespoň starý krojový střih, který na Hrotovicku tou dobou již vymizel. Zato mužský kraj se u starší generace nosil déle na Rouchovansku a Hrotovicku. Zatímco se chasa z horního a středního kraje ještě v 50. a 60. letech oblékala do krojů, na Krumlovsku už tak chodili jen hospodáři. Vojtěch Bělík uvádí, že stařeček František Kočár z Medlic⁷⁶ nosil zdejší kraj až do své smrti v roce 1911.

MUŽSKÝ KROJ

Košile: K mužskému kroji na Krumlovsku patřila košile, která byla bíle vyšívána na límečku a prsou, ženich mívál výšivku také na manžetkách a po délce rukávů ještě vyšitý pás, široký asi na „dva až tři prsty“. Bohatší zdobení mívaly rovněž košile stárků při hodech (viz níže).

Kalhoty: Kalhoty bývaly ze žluté jelení kůže, měly úzký střih s přiklopem a sahaly jen po kolena, kde se svazovaly na rozpa-

rečcích pěkně proráženými řemínky. Na příklopci byly kalhoty zdobeny prošíváním. Starší muži však upřednostňovali černé, kožešinou podšívané kalhoty, které se nosily dokonce i v létě. Zastrkovaly se do vysokých bot zvaných „faldovačky“, kdežto ke žlutým kalhotám se oblékaly ve všední den modré a v neděli bílé punčochy a obouvaly se nízké střevíce s přezkami. Lehké holínky, čili „skladnice“, se ke kalhotám začaly nosit až později. Kalhoty dříve držel široký kožený pás vyšíváný pavími brky, který později zdobila již jen přezka. I takovýto pás však v 60. letech 19. století ustoupil látkovým vyšívaným „kšandám“.

Vesta: Vesta měla modrou, zelenou nebo černou barvu⁷⁷ a byla pošíta mnoha lesklými zdobnými knoflíky, kterým se říkalo „rymboráky“. Sváteční vesta, zejména ke svatbě, byla vyšívána pestrou přízí, ale častěji vlnou.

Kazajka: Přes vestu si mládenci oblékali „kazajku“ s krátkými šosy a ozdobenou dvěma řadami „rymboráků“.

Kabát: Ženatí muži si však namísto „kazajek“ oblékali kabáty s dlouhými šosy. Tyto „fraky“ zdobené řadou „rymboráků“, které prý někdy sloužily i k počítání, však nosili pouze o nedělích a ve svátek. Kolem krku zpod „fraku“ vyčuhoval bílý přehnutý límeček, který byl původně zřejmě zdoben bílou výšivkou, a slušivě uvázaný barevný hedvábný šátek.

Kožich: V zimě si svobodní i ženatí muži oblékali dlouhé šosaté kožichy šité ze světlé i tmavší hnědé kůže, které byly všeobecně známy jako „šmelcové kožichy“. Kožichy na zádech zdobily vyšité pestré tulipány. Obdobné kožichy ještě někteří staří muži nosili např. v Rouchovanech kolem roku 1910. O tom, jak byly ceněny, máme zmínky např. z Hlubokých Mašůvek nedaleko Jevišovic.

Plášť: Slavnostním oblekem ženatých byl modrý plášť s několika zkracujícími se límci, který se šil s rukávy i bez nich. Nosil se jen o těch nejvýznamnějších svátcích a při význačných rodinných událostech, převážně na svatby, ke křtinám a na pohřeb, a když se chodilo „k úřadům a v deputacích“⁷⁸. Obdobné límcové pláště bylo možno zahlédnout na starších mužích ještě v 80. letech minulého století, ovšem již jen na Hrotovicku a Rouchovansku.

Pokrývka hlavy: Mladí si podle Bělíka v létě kryli hlavu užším černým kloboukem, jehož dobu známe např. z Vémyslic, a kdysi dávno „poděbrádkou“⁷⁹, ženatí muži naproti tomu nosili černé širáky. Aby se jejich střecha neohýbala, držely ji dráty omotané pestrými nitěmi, které se natahovaly k vršku klobouku. V zimě nosili mládenci beraničky neboli „bobrovky“, staří vysoké kožešinné čepice známé jako „métníky“ či „pangrotke“.

Účes: Muži se česali dozadu a zastříhávali se „na rendlík“.

Přestože přišli muži o svůj kraj dříve, venkovan se od měšťana snadno poznal dle střihu i podle kvality a barvy látek ještě před koncem první světové války. Na přelomu 19. a 20. století si muži zdobili hlavy měkkými kulatými klobouky různých barev. Ve všední den se chodilo v manšestru nebo cajku a v létě ve svět-

⁷⁴ Biskoupky, Bohutice, Budkovice, Čermákovice, Dobelice, Dobřínsko, Dolní Dubňany, Džbánice, Horní Dubňany, Hrubšice, Jamolice, Jezeřany, Lesonice, Maršovice, Medlice, Morašice, Miroslavské Knínice (dříve Německé Knínice), Petrovice, Polánka, Rakšice, Rokytáň, Rybníky, Trstěnice, Tulešice, Vedrovice, Vémyslice, Višňové a Zábrdovice.

⁷⁵ Babice, Damnice, Dolenice, Hostěradice, Chlupice, Jiřice u Miroslavi, Kadov, Kašenec, Kubšice, Lidměřice, Miroslav (včetně dvou katastrálních, ovšem politicky nesamostatných, obcí Böhmendorf a Václavov; s početnější českou menšinou), Moravský Krumlov (s početnou českou menšinou), Našiměřice, Mišovice (dříve Nišpice), Olbramovice, Skalce (s početnou českou menšinou), Suchohrdly u Miroslavi a Zelovice (dříve Malé Zelovice).

⁷⁶ Medlice tehdy správně náležely k hrotovickému soudnímu okresu a také zdejší kraj měl zřejmě rysy tradičního oděvu obvyklého v horním kraji.

⁷⁷ V Horních Kounicích se nosily vesty pestré vyšívání.

⁷⁸ Deputace je poselstvo, skupina mluvčích, kterou si ze svého středu vyvolili vesničané, aby jejich jménem přednesla určitou prosbu či žádost na některém z úřadů.

⁷⁹ „Poděbrádka“ byla čepice vroubená kožešinou. V revolučním roce 1848 ji jakožto „českou“ s oblibou oblékali aktivní přívrženci národního hnutí.

lých „cvilinkovicích“⁸⁰. Vesta, „otevřeného střihu“, byla důležitou součástí oděvu a chodilo se v ní bez kabátu přes celé léto. Nepostradatelný byl také krátký přiléhavý kabát a přiléhavé spodky, které v zimě doplňoval ještě těžší vatovaný kabát, často podšitý kožesinou. O svátku byl ke košili připnut bílý naškrobený stojatý límec a na něm hedvábná vázanka. Ve všední den chodili všichni bez límce. Nikdy nesměla chybět modrá zástěra s lacem⁸¹. Muži si obouvali nízké boty, tzv. „pérka“, při těžší práci a v zimě vysoké černé holínky. Od běžného mužského oděvu se po roce 1900 výrazněji odlišoval jen pracovní komplet sekáčů o žních.

ŽENSKÝ KROJ

Košile: Spodní košile se nosila dlouhá s rovnými, po lokty sahajícími rukávy a kolem krku se stahovala šňůrkou.

Rukávce: Rukávcům se na Krumlovsku říkalo „košílka“. Sahaly jen něco přes boky, rukávy měly nabírané v rameni a nad lokty stahované tkaničkami. Jejich okraj zdobila dvakrát až třikrát nabíraná krajka nebo vyšívání. „Košílky“ se nosily jen k muzice, na bály⁸², o hodech a v létě, když šla děvčata za tzv. „bílou družičku“, tj. byly oblečeny celé v bílém, jen jejich živůtek zůstal z obvyklé tmavé tkaniny. K bílému oblečení patřil vždy účes z tzv. pantových a rozmarýnkových copů, na který se kladl zelený myrtový věneček. Tak děvčata chodila o Božím těle a v průvodech o mariánských svátcích či při pohřbu svobodných mládenců a dívek. Do kostela se v „košílkách“ nechodilo, jelikož se to dle venkovské etikety považovalo za nevhodné. Děvčata však v krojích mohla chodit rovněž na výlety, které pod vlivem Národopisné výstavy československé v Praze (1895) pořádaly různé vlastenecké spolky a korporace.

Spodnice: Zatímco na Brněnsku jich děvče muselo mít šest až osm, na Krumlovsku se nosilo od tří do šesti bílých, natvrdo škrobených spodních sukní zvaných „škrobínky“. Ty nejspodnější z nich bývaly vždy užší. V západních částech Vysočiny sukní sice ubývalo, ale žádné děvče se ani zde neobléklo do méně než tří. V jednotlivých regionech se lišily také podle šíře. Na Brněnsku byly spodnice šesti až osmidílné, na Krumlovsku, Znojemsku a částečně i na Moravskobudějovicku se nosily sukně čtyř až šestipůlové a na Horácku obvykle sukně složené ze tří dílů⁸³. Spodnice se vyšívaly bíle, tj. bílou přízí na bílém plátně, důkladně se škrobily⁸⁴ a žehlily, a především proto se obvykle praly jen dvakrát do roka, a to na jaře a na podzim. Naškrobené a vyžehlené „škrobínky“ se upravily do pěkných oblých záhybů a ovinuly tkanicemi. Přestože byly velmi tvrdé, od důkladného vyžehlení se leskly a „byly lehounké jak papír, jen šustěly“. Samotné oblékání do „škrobínek“ byl hotový obřad, který by bez zkušené pomocnice, jejíž úlohu

často zastávala dívčina matka, nebyl možný. Jako první se oblékal „honzík“, tedy buď bílý spodní živůtek s vycpaným jelítkem našitým kolem dokola kromě přední části, nebo krátká, ztuha naškrobená dvojité sukýnka asi na píd dlouhá⁸⁵, a všitá do širokého límce na „kšandách“. Poté se na „honzíka“ navazovaly „škrobínky“. Ty zdobenější a z kvalitnějších látek se vždy oblékaly jako poslední, tedy pod svrchní sukni. Vzory vyšívání na spodnice se kreslily buď od ruky, z předkresleného vzoru na okenní tabuli, nebo se překreslovaly přes láhev⁸⁶. S obřadností byly „škrobínky“ rovněž svlékány. Když se nenosily, ukládaly se a opatrovaly ve zvláštní komůrce, která se nacházela obvykle na sýpce. Sláva „škrobínek“ však i přesto upadala brzy po první světové válce, ba i dříve, např. v Rešicích se přestávaly nosit mezi lety 1910–1915.

Svrchní sukně: Sukně měly různý společenský i praktický význam. K muzice se na široké bílé spodnice oblékala sukně atlasová, tibetová nebo z jiné tenké látky, obvykle v barvě jemně modré, zelené či růžové. Na takovouto sukni se jednou i vícekrát na píd od lemu po šíře našívaly stužky, které se svou barevností odrážely od samotné sukně. Záhyby sukně byly pečlivě upraveny jeden jako druhý a u pasového límce pošity křiklavými šňůrečkami stočenými do různých ornamentů, např. ve „šneky“ nebo „paragrafy“. Dívky však měly rády také sukně kvítekované, na které se zastara našívala dole na lemu květovaná stuha. Dále stojí za zmínku především šerkové sukně čili „šarky“ se lněnou osnovou a vlněným útkem, které tkali horáckí tkalci. Horácké tkalcovství a soukenictví se proslavilo zvláštními plastickými vzory a barvami. Zatímco plastičnosti se dosahovalo rozdílnou silou vlněných nití, barevný efekt způsobovaly barvy v odstínech karmínové červené, rumělkové, fialové, modré, zelené a žluté. Přestože u šerkových sukní převládala barva cihlové červená, oblíbené byly i „šarky“ s modrým, zeleným a hnědým podkladem. Dnes bývají vzorované plastické šerkové sukně z Vysočiny často považovány za vrchol lidového uměleckého tkalcovství. Oproti „šarkám“ stály kanafasky, sukně stejných rozměrů a podobných barev, ovšem lehčí. Tkaly se ze lnu a bavlny a nosily se v letních měsících. Pracovní sukně se šily z kryzetu, kartounu a modrého potištěného plátna.

Zástěra („fěrtoch“): „Fěrtoch“ byla široká zástěra z bílého plátna, kterou zdobila bohatá bílá výšivka. Patřila k těm nejslavnostnějších oděvním součástkám a byla tradičně součástí oděvního kompletu nevěsty. Svatební zástěru si žena uchovávala po celý život a oblékala si ji jen k úvodům svých či jiných dětí. Vzor výšivky obsahoval hlubokou symboliku a byl poctou manželství i mateřství. I přesto však některé dívky bílou zástěru nosily alespoň v neděli odpoledne, když se s mláďenci hromadně scházely za dědinou. Jejich zástěra však musela být červeně vyšívána a také její vzor se lišil⁸⁷. Vedle bílých zástěr existovaly ještě modré čili „modračky“, pracovní fěrtochy, které se potiskovaly bílými vzory⁸⁸.

⁸⁰ Vesta ušitá z cvilichu, tj. z plátěné hrubé látky tkané z dvojité příze.

⁸¹ Haňák doplňuje, že v modré bavlněné zástěře chodili muži z německých obcí nejen do práce, ale brali si je také na úřad či do kostela. V modrých zástěrách chodily dříve do školy i německé děti. Obliba modrých zástěr mezi muži a malými chlapci však platila rovněž pro české vesnice. Ze vzpomínek Jakuba Rozmahela z Vedrovic (narozen r. 1885) se dozvídáme, že v modré zástěře muži zasedali i k nedělnímu obědu, a to dokonce o hodech, a chlapci přicházeli v letních měsících do školy vždy v modré zástěře, která často kryla jak záplaty na pracovních kalhotách, tak i sváteční oděv před zašpiněním.

⁸² Jednalo se o plesy, tzv. národní slavnosti, na nichž byly „dámky v národních krojích vítány“.

⁸³ Jeden díl = šířka plátna, tj. 1 loket, tedy asi 60 cm.

⁸⁴ Škrob se vyráběl podomácku z pšenice, nebo se kupoval v obchodě. Byla ho velká spotřeba, a proto jej kramáři mívali vždy dostatek.

⁸⁵ 1 píd = 19,71 cm, což je jedna třetina loktu.

⁸⁶ Na Krumlovsku byla svými „škrobínkami“ vyhlášená především věmyslická děvčata. Není divu, že když na hody do Dolních Dubňan dorazila věmyslická chasa, dubňanské dívky se snažily vřít do paměti vzory a zoubky na spodnicích svých přespolečných rivalek, aby si jimi mohly ozdobit i „škrobínky“ vlastní.

⁸⁷ Bílé zástěry byly někdy vyšívány také v kombinaci červené a modré, velmi ojedinělá byla červená a zelená výšivka.

⁸⁸ Modré plátno s bílým vzorem, tzv. „modrací“, bylo látkou, z níž se šily všední a pracovní oděvy. Zatímco od 20. století šlo především o tovární výrobky, dříve se plátno doma nejen tkalo, ale i barvilo. Na vesnicích žili tkalci a barvíři, kteří plátno ručně barvili a zdobili zvoleným vzorkem. Nejprve na kůži nakreslili lepkavou masou zvolený vzor, který následně tiskli na plátno a poté barvili. Místa překrytá rezervou barvu nechytala, a tak vzorování zůstávalo bílé i po obarvení. Když plátno uschlo, rezerva se rozpouštěla působením tepla a vysávala. Ornamenty se kreslily z paměti a někdy dokázaly pomoci figurálních vzorů vyjádřit i celé životní příběhy.

Kromě bílých a modrých zástěr se nosily fěrtochy také „stříbrné“. Podle pamětník v nich chodily starší bohaté selky z Rouchovan-ska. Vratislav Bělík se domníval, že šlo o pruhovaný hedvábný fěr-toch, na němž se lesklé bílé hedvábní odráželo od matné červené vlny a činilo tak dojem stříbra.

Zástěrka („fěrtoušek“): „Fěrtoušky“ bývaly vlněné nebo hed-vábné, které se často šily z měnivého taftu. Zatímco výše zmíně-né zástěry sahaly od boku k boku, fěrtoušek kryl jen přední část sukně. Vlněné fěrtoušky se šily z kašmíru, voálu či tibetu a byly buď jednobarevné, nebo se potiskovaly drobnými kvítečky. Hed-vábné fěrtoušky byly obvykle veselých barev, a to „karlétkové“ (švestkové), broskvové, hráškové, růžové, pivoňkové, obláčkové, ale i perníkové, kožené či dokonce černé, všechny však dole oz-dobené černou krajkou. Byl-li taft tkaný na osnově jednou barvou a na útku druhou, vznikal fěrtoušek měnivý. Fěrtoušek, ať již hed-vábný nebo vlněný, nosila děvčata vždy k muzice. Dívčí fěrtouš-ky se neuvazovaly širokými pentlemi, pouze úzkými tkaničkami, které se vpředu zavazovaly a zastrkovaly pod fěrtoušek. Podobně jako u sukní se měnila také délka fěrtochů i fěrtoušků. Na sklonku 19. století se výrazně zkrátily a šily se z jemného materiálu. Nako-nec byly odloženy i ty. Ještě před rokem 1895 se na vesnici ujala černá klotová⁸⁹ zástěra přizdobená na dolním lemu černou vyší-vanou krajkou a barevným vyšívaným vzorem. Takového „glotky“ měly v oblibě starší ženy až do druhé světové války.

Živůtek: Do šněrovaných živůtků čili „lajbličků“ se stahovala všechna děvčata. Živůtky se šily ze sametu, cajku, atlasu a hedvá-bí v tmných barvách, byly ovšem zdobené lemováním z křikla-vých harasek a prošíváními švy. Živůtky se přizdobovaly rovněž krepinkami, „cetkami“ a šňůrečkami. Tyto „šňůrečky“ či barevné stuhy vpředu „košem vytvářely“ samotné šněrování živůtku, za-tímco s pomocí „cetek“ a krepinek dívky na své živůtky našívaly „spousty šneků, paragrafů a květů“, a to jak na přednicích, tak i na zádech. Do živůtku se vsívaly i tzv. „palašky“⁹⁰, které šněrování umožňovaly zvláštní vytvarování.

Kabátky: Vdané ženy nosily v létě přes živůtek a košílku oble-čený kabátek, jenž byl vpředu hluboce vystřižen. Měl baňaté ruká-vy, které byly u ruky vsity do manžetky s krejzlíčkem, a vzadu sto-jaté šůsky. Kolem výstřihu a na manžetkách býval zdoben korálky.

Kožíšek a kacabajka: V zimě přes kabátek vdané ženy nosi-ly ještě hnědý kožíšek, světlý, tmavý, ale i černý, který měl krátké šosy a byl lemován kožešinou. Svobodná děvčata takového ko-žíšky nosit nemohla. Počátkem 2. poloviny 19. století do módy přišly šosaté kacabajky veselých barev, které měly baňaté rukávy u ramen. Zapínaly se řadou knoflíčků až po krk. A právě ty dívky přijaly jako zimní oděv. Kacabajky se však brzy ujal i u vdaných žen a tehdy se nosily již celoročně. Netrvalo dlouho a vytlačily jak kabátky vdaných, tak dívčí živůtky. Velmi oblíbené bývaly přede-vším kacabajky s „fíšpanama“, k nimž se přes hlavu nosil pod bra-dou zašpendlený velký šátek.⁹¹

Fábor: Fábor je vlastně hedvábná stuha široká zhruba na tři prsty, která se otáčela kolem pasu z pravého boku, zkrřížila se na levém boku a uvázala na mašli na boku pravém. Fábor byl symbo-lem děvčete a na pravém boku se vázal proto, aby mu nezaclánel

mládenec, když vedl dívku po své pravé straně. Fábor barevně la-dil s křížním šátkem a fěrtouškem. Říkalo se, že „mělo jít jedno ke druhému“. Avšak velmi oblíbená byla na fábore zejména barva červená, která měla svou nositelku ochránit před urknutím. Za-snoubená děvčata si však při svátečních příležitostech kolem pasu vázala fábor modrý. Takovouto stuhu přinášel mládenec své bu-doucí nevěstě, když šel k ní domů poprvé na námluvy.

Čepce: Ještě v polovici 19. století vdané ženy nosily čepce. Za-tímco bílé plátěné se nosily běžně, zlaté a stříbrné honosné čepce nebo černé krajkové krepíny se na hlavu oblékaly pouze o svátcích a k slavnostním příležitostem. Zlaté a stříbrné čepce si mohly na-víc dovolit jen ty nejbohatší panímámy a nosily je většinou k úvo-du, když šly za kmotru, o posvícení a na Boží hod.

Šátek: Od počátku 2. poloviny 19. století se ale čepce přestá-valy nosit a nahrazovaly je oblíbené šátky, saské nebo „kazamíro-vé“, tj. karmínové, které se vázaly dozadu. Volné cípy se zezadu stáčely kolem hlavy v různých vesnicích různým způsobem: „na cěpke“, „na huši“, „na ružke“⁹² a „na věnec“, tj. úvaz, který nosi-ly dívky k muzice. Při úvazu „na věnec“ se květované cípy umně ovinuly kolem čela tak, že vytvářely svým vzorováním věneček podobný tomu skutečnému. Šátky si ženy volily především dle počasí. Zatímco v létě upřednostňovaly lehké tibetové květované šátky, v zimě se nosil těžký pásovaný nebo čtvercovaný vlnák, pod nímž vdané ženy mívaly ještě malý plátěný černý šátek potisknutý červenými, bílými a žlutými růžičkami po okraji a uvazovaly jej „na babku“, tedy dozadu. Doma v něm chodily jen tak. Bílých plen se v 80. letech 19. století nosilo jen málo.

Plena: Prastarou pokrývkou hlavy vdaných žen byla bílá velká plena, bíle vyšívaná překrásnými kyticovými ornamenty na plo-cho, dírkami a tylovým podkládáním. V Biskupicích (Hrotovicko, dnes okres Třebíč) se pleny vyšívaly i červeně a modře. Cípy se přeložily křížem pod bradou a sešpendlily se. Mohly se však pod bradou křížem přeložit a zavázat i na temeni hlavy. Velký hřeben, který se zasazoval do drdolu, tvořil pod plenou jakousi „chochol-ku“, nad níž se pravé cípy pleny zavazovaly. Velké hřebeny byly v této době velice oblíbené, což dokládá i sbírkový fond Jihomo-ravského muzea ve Znojmě. Hřbet takového hřebenu byl pro-řezáván a ozdoben různými sklíčky a cetkami, což ocenila přede-vším děvčata, která chodila nejčastěji prostovlasá.

Půlka: Bílá půlka patří k tzv. křížním šátkům. Šila se z bílého plátna nebo z šifonu⁹³ či batistu. Šlo o půl čtverce rozděleného nakoso ze šířky látky. Vyšity byly jen dvě její kratší strany, a to okra-jovými zoubky a vhodnými vzorky dírkové, na plocho a stonkem. Hlavní roh zdobila velká kytice, na batistu pouze menší větévka s tylovou aplikací a pavoučky. Bílé půlky dívky nosily, když šly za „bílou družičku“. Vdané ženy měly bílou půlku při svátečním a slavnostním oblečení jako vložku ve výstřihu kabátku. Kladla se ke krku s vyšívaným rohem na záda a křížila se vpředu přes prsa tak, aby vyšívané konce splývaly zpod kabátku vzadu po sukních. Tato půlka však byla mnohem delší než půlky u mladých dívek. Její výšivka byla také zdobnější a kromě dvou kratších stran zasa-hovala částečně i ke straně nejdělsí. Bílá půlka se však mohla rov-něž překládat do úzkého pásu asi na pět prstů⁹⁴ širokého a vázala

⁸⁹ Lesklá, většinou jednobarevná, bavlněná tkanina.

⁹⁰ Jde o části slabších prutů tzv. „španělského rákosu“ čili rotanu rákosového (Calamus rotang).

⁹¹ Např. rodina Černých z Rešic takovouto černou kacabajku lemovanou černým plyšem a na zádech zdobenou dvěma řadami černých korálků věnovala společně se zelenočerným vyšívaným šátkem obci.

⁹² Domnělé růžky vytvářel hřeben v účesu skrytý pod šátkem.

⁹³ Šifon je průhledná látka z přírodního hedvábní.

⁹⁴ 1 prst = 19,71 mm.

se v týlu, takže se podobala šatce ze slováckého Horňácka. Při takovémto způsobu nošení se bílá půlka vyšívala červeně a podél vyšívaného vzoru lemovala bílou jemnou síťovanou, vláčkovou nebo paličkovanou krajkou. Na Rouchovansku se jí říkalo „složenná plína“. V čase Bělíkových výzkumů údajně existovala již jen jediná půlka, která patřila Aloisii Fukalové z Rouchovan, pocházela však z Dolních Vilímovic na Třebíčsku.

Plachetka: Plachetku ženy nosily uvázanu pod bradou. Chodilo se v ní v létě, protože byla mnohem pohodlnější než květovaný plátěný šátek tmavé barvy, kterému se říkalo „kazamírový“. Pokud měl takovýto šátek barvu červenou, byl znám jako lipský, saský neboli „saský“ či turecký. Šlo o doplněk svátečního oděvu. Plachetka se šila z tenkého plátna či batistu a byla bíle vyšívaná. Batistové plachetce se u nás říkalo „skleněné vyšívání“. Lemovaly ji okrajové zoubky a zdobila plochá i dírková výšivka, především „pavoučci“ či různé tylové aplikace, v nichž se následně protahováním nitek vytvářely jemné výplně. Původně šlo zřejmě o oděvní součástku, která patřila vdaným ženám. Podle Bělíka však není jisté, zdali ji v minulosti nenosila i děvčata. Jediná plachetka, která se dochovala, je dnes součástí sbírek trebičského muzea a pochází z Boňova (okres Třebíč).

Úprava hlavy: Dívky si k muzice vlasy učesaly na hladko na pěšinku nebo nazpátek a poté je splétaly do dvou i více copů, které se stáčely nad týlem do drdolu. Spuštěné copy přes záda nosily jen školačky. Blíže k Moravskému Krumlovu se na hlavu do věnce vázal „lipský“ nebo „saský“ květovaný šátek červené barvy, popř. tmavý „kazamírový“ s květovaným okrajem, ale prázdným červenohnědým prostředkem. Západně od Krumlova chodila děvčata k muzikám ve zvláštním účesu. Byl též hladký, copy se stáčely do drdolu, „do kolečka“, či „do věnečku“, nebo též „na zahrádku“, avšak jednalo se o tzv. copy „rozmarýnové“. Na Třebíčsku se rozmarýnové copy nepletly, do copů se však vplétala bílá, růžová, červená nebo modrá stužka, a to podle toho, jaký odstín se lépe hodil k barvě oblečení. Ještě krátce před počátkem 2. poloviny 19. století chodila k muzikám děvčata v „panenském vínku“ z červených pentlí, které byly vzadu svázané do růžice. Podle Vratislava Bělíka šlo zřejmě o proužek látky pošíty korálky a cetkami, který se obtočil kolem hlavy a vzadu zavázal. Tam k němu byla připojena kokarda ušitá z červených pentlí, z níž visely další smyčky přes týl až po lopatky.

Šáteček: Šátečky k muzice měly dokola vyšité příkrášlované zoubky a měly velký význam především pro mladičkou dívku, která šla k muzice vůbec poprvé. Tehdy na jejím šátku nesměl chybět strom života. Strom se vyšíval i s kořenem a nejčastěji se jednalo o stromeček rozmarýnový. Do protějšího rohu šátku byl vyšit rozmarýnkový věneček s monogramem. Druhé dva rohy následně zdobily dva menší stromečky nebo jen jejich větvičky. Šátek si dívka přišpendlila za pasem po pravém boku, nebo jej držela v pravé ruce. Skládal se tak, aby bylo vidět všechny vyšívané rohy.

Ženský i dívčí kroj doplňovaly také bílé punčochy, černé střevíčky, křížní šátek uvazovaný přes prsa a krejzl („krézl“) nebo malý krejzlíček.

Na lidový oděv v minulosti působily různé historické události, např. kolonizace a války, ale rovněž prolínání s kulturními stereotypy sousedních oblastí. Tyto vlivy postupně přinášely do konkrétních oděvních typů nové a cizorodé prvky. Lidový oděv byl samozřejmě ovlivňován také městskou módou, která na něj působila zprostředkovaně přes střední vrstvy a s určitým časovým zpožděním. K překotnějším změnám v oblečení prostého lidu

v našem kraji však podle Vratislava Bělíka docházelo až po zrušení roboty a následně po válce s Prusy roku 1866. Ještě počátkem 20. století se však na dědinách chodilo v oděvu, který byl sice módou silně ovlivněn, ale i přesto se vyznačoval určitými tradičními prvky. Tak i v okolí Moravského Krumlova se po první světové válce děvčata oblékala po městsku, k muzikám však ještě stále chodila v zástěrách, třebaže již „zpanštělých“, a ne v tradičních měňavých fěrtoušcích. Rovněž šátky zvané „koklčky“, tj. kukličky, odlišovaly krumlovské staré hospodyně od mladých žen. „Koklčky“ byly letní kartounové šátky, které se zavazovaly pod bradou, tj. zakuklily se. Na senoseče se kukličky ztuhla škrobily, aby nepřiléhaly do týla a hlavu chránily před slunečním žářem, jelikož být opálený nebylo tehdy považováno za „nóbl“. „Koklčky“ se uvazovaly podle místních pravidel a kvůli tomu, aby nepovolovaly, sundávaly se z hlavy zavázané a takto se na hlavu zase nasazovaly. Starší „pajmámy“ nosily kukličky černé, zdobené červeným a bílým květováním na okraji, ženy ve středních letech dávaly přednost okrově žlutým šátkům s bílým okrajem a drobným červeným nebo černým potiskem a děvčata vyhledávala šátky bílé, zdobené černým nebo modrým vzorkem. Na jaře a na podzim se výše zmíněné šátky vyměnily za více nebo méně vzorované v barvě bílé a černé, takže působily šedým dojmem. V zimě se zase nosily teplé „kalmukáčky“ z oboustranně počesané bavlny.

Také na pole se ještě chodilo podomácku, a to ve třech širokých nabíraných sukních. Když se na poli svléklo svrchní oblečení, musely ženám totiž zůstat ještě dvě spodnice, jelikož chodit jen v jedné bylo považováno za nestydatost. Jinak se již nosily sukně splývavé a neškrobené, obvykle světlejších barev. Ženy si obouvaly vesměs „pérka“ nebo šněrovací střevíce a v zimě se při delší cestě přes pole na nohou nosily plstěné „valašské papuče“. Ruce zahřívaly pletené rukavice a nezbytný byl také malý vlnáček, který přes zimu patřil i ke svátečnímu oblečení. Dokud se chodilo v šerkových sukních, kacabajkách a fěrtoušcích, vlnáčky bývaly živější, často modré, zelené, červené nebo hnědé a u dívek růžové, blankytně modré, citrónově žluté či zelenožluté. Poté, co se oděv poměštil, do obluby přišly vlnáčky „kávové“, „holubové“, „čokoládové“ a „perníkové“. To se již vlnáčky nešpendlily pod bradou, ale přeložily se pod ní křížem a zašpendlily teprve v týle. Tak tomu bylo do první světové války. Po ní děvčata a mladé selky začínaly nosit drahé žinylkové šátky, v nichž se chodilo až do Velikonoc. Od Vzkříšení se nosily šátky černé tibetové se žlutými, zelenými, nebo žlutozelenými květy. Ty upřednostňovaly starší ženy i přes léto, zatímco mladé nosily šátky z bílého hedvábí. Brzy po 1. světové válce mladé ženy nadobro odložily vlnáčky a šály a dokonce i v zimě nosily šátky tibetové a po Velikonocích bílé voálové, jelikož hedvábné vyšly z módy. Úvaz šátku pod bradou byl různý. Na Krumlovsku se dělalo na šátku kolem obličeje přehnutí nazad a po uvázání se prostředek protáhl do špičky. Lišilo se také utvoření suku. Šátky se někde vázaly na suk jeden, jinde na dva, vázání na dva suky v některých dědinách naopak přináleželo dívkám, na jeden zase ženám. Stejně nebyvalo však ani vázání na jeden suk.

O DÍVČÍM KROJI V DOLNÍCH DUBŇANECH V 60. LETECH 19. STOLETÍ

Na Krumlovsku se dívčím krojem rozumělo oblečení bez kacabátku, později bez kacabajky a ještě později bez jupky, čili blůzky. O takovémto oděvu děvčata říkala, že půjdou „do kroju“ nebo „za Hanačku“. V Dolních Dubňanech si dívky na dlouhou košili s rov-

nými a po lokte sahajícími rukávy, která se u krku stahovala tkaničkou, oblékaly „honzik“, na něj se vázaly bílé, natvrdo škrobené spodničky, jež na okrajích zdobily zoubky a různé vyšíváné vzory. Spodnice bývaly čtyři a více. Až na ně se oblékly rukávce z tenkého plátna nebo batistu. Potom přišla na řadu svrchní sukně ušitá ze šesti dílů podkládaná organtýnem a na lemu rubu červeným pruhem, tzv. plechem. Sukně bývaly přizdobeny krepinkou v barvách, které se od ní odrážely. Některá děvčata mívala přes vrapy u pasového límce našitý ještě „sultašek“⁹⁵ ze šňůrek v různých vzorech, který byl rovněž barvy odrážející se od barvy sukně. Sukně se šily z různých látek. Na hody musela být vlněná „štofka“, na bály a k letním muzikám se chodilo v sukních z lehkých látek, obvykle z klotu, saténu, ale také jen v obyčejných „plátkách“ či modrotiskových „modračkách“. Na sukni se vpředu uvázal hedvábný taftový měňavý fěrtoušek lemovaný na dolním okraji černou krajkou. Nakonec se oblékl tmavý soukenný nebo sametový živůtek, vpředu šněrovaný a na průramcích lemovaný červenou, nabíranou nebo do žabek skládanou haraskou. Kroj doplňoval pestrý květovaný karmazínový nebo tibetový šátek s třásněmi zvaný „křížní“, a to v nejrůznějších barvách: červené, zelené, modré, fialové, růžové i pomerančové, tj. v takové barvě, aby ladil k celému oblečení. Není divu, že měly doma dívky takovýchto šátků hned několik. Křížní šátky se překládaly křížem přes prsa a jejich konce se zastrkávaly za fáborek veselých barev, který zdobil dívčin pas. Aby se takovéto šátky kolem krku v důsledku pocení neodbarvovaly, podkládaly se bílým trojúhelníkovým šátečkem, který byl po nejdělsí straně přizdoben vyšíváním na plocho, dírkovou výšivkou, tylovým podkládáním nebo krajkovým nabíraným krepíčkem. Krk zdobily korálky s „cankrlátkem“, např. rolničkou. K svátečnímu oblečení patřily také bílé punčochy s vyplétaným vzorem,⁹⁶ černé střevíčky, vyšívání šáteček do ruky a panenský vínec nebo pestrý šátek, který se vázal „do věnce“. Vlasy si dívky spleťaly nejčastěji do drdolu.

O DÍVČÍM KROJI V JAMOLICÍCH V 70. LETECH 19. STOLETÍ

Zprávy o dívčím kroji máme také ze sousedních Jamolic, jsou však zhruba o deset až patnáct let mladší. Stejně jako v Dubňanech se tu nosily sukně, fěrtoušky, šátek do ruky, fáborek, bílé punčochy a střevíce, přestaly se však používat košílky s vyduťtými rukávy. Děvčata si tehdy oblékala košile s rovnými rukávy dlouhými po lokte, jejichž „tacle“ byly dokola strojově vyšívány. Soukenný nebo sametový živůtek nahradil živůtek z bílého plátna, jenž se však již nešněroval, ale zapínal. Tento „prací“ živůtek se kolem průramků lemoval bílým strojovým vyšíváním s takovým vzorem, aby se mohl provlékat barevnými pentlíčkami. Místo křížního šátku přes prsa se používal „kréz“, který se připínal kolem krku a sahál až po ramena. Byl červeně vyšíván a ještě lemovaný krajkou. Šlo vlastně o dva krepíčky, které se vsívaly do téhož pásu. Hořejší krepíček byl jen z úzké krajky, ten dolní byl pak široký. Některá děvčata chodila jen ve vyžehleném a samočinně navlněném krepíčku, jiná v nakulmovaném. Každá dívka si obvykle zvolila takový, jaký se jí víc líbil. Krepíček však byl vždy natvrdo naškrobený. Kolem pásu na krku se připínaly několikrát obtočené skleněné korále.

Kromě nich se na pravou stranu krepíčku upevnila ještě stužka uzavízaná na mašli. Bílou měla děvčata, za kterými chlapci ještě nechodili, červenou si oblékaly ty dívky, které měly již známost, a modré mašle náležely zasnoubeným nevěstám. V Ketkovicih na Ivančicku (okres Brno-venkov) si takovéto pentle připínaly na pravé rameno živůtku. Hlavu si jamolické dívky zdobily kašmírovými šátky uvázanými „do věnce“.

Na těchto dvou příkladech vidíme, že dívčí kroj podléhal v průběhu 19. století několikerým změnám. Podle Vratislava Bělíka se tak v našich krajích od zrušení roboty v roce 1848 až do počátku 1. světové války dělo přibližně po deseti až patnácti letech. Městská móda však zasahovala do lidového kroje střihem i materiálem nerovnoměrně. Zatímco na Znojemsku kroj vymizel velmi záhy, na Krumlovsku se sporadicky nosil ještě koncem 19. století a na Brněnsku se v něm běžně chodilo až do počátku Velké války, přičemž jeho dožívání trvalo po celé období první republiky.

O KROJI STÁRKŮ A STÁRKOVÝCH

Stárci a stárky se oblékali do těch nejdůstojnějších krepíků, které jim místní tradice umožňovala. Stárky tedy nosily šaty barev, které důstojnost v tradici dané oblasti zosobňují. V našem regionu hovoříme především o látkách modré, černé a bílé barvy. Stárky se od ostatních děvčat lišily modrou sukní, kterou si oblékaly na čtyři až šest hodně širokých bílých „škrobínek“, a bílou zástěrou, odznakem vdané ženy a v první řadě nevěsty⁹⁷. Podle ústního sdělení byla takováto zástěra stárky vyšívána, v muzejních sbírkách se však naneštěstí žádná z nich nedochovala. Kolem pasu si stárková o posvícení vázala rovněž čestný fáborek. O hodech si všechna děvčata oblékala „štofovou“, tj. vlněnou, a zpravidla novou sukni. Stárky tedy chodily v modrých „štofách“. Na hody a k muzice dívky přicházely v bílých plátěných košílkách s baňatými rukávy a tmavých živůtcích zdobených červeným harasem a zlatými nebo stříbrnými portami. Křížem přes prsa se nosil ozdobný brokátový šátek. V takovémto případě však měla dívka kolem krku jen plochý krepíček. Pokud měly stárky veliký krajkový krepíček podobně jako v Rouchovanech, šátek se přes živůtek již neoblékal. Stárky měly vždy bílé punčochy a černé střevíčky a jejich účes byl zapletený. Pak byla hlava okrášlena vínkem z červených pentlí a korunována zeleným věnečkem nadstaveným pestrými umělými kvítky a různými ozdobami.

V pondělí nosila děvčata obyčejné sukně z barevného plátna. V úterý, když se zavádělo rodičům, se stárky oblékaly do nejslavnostnějšího kroje. V Rybníčkách to byl černý kabátek a bílá sukně zvaná „mulka“ s modrou hedvábnou zástěrou, „fěrtouškem“. Nejsvrchnější bílá sukně bývala zpravidla nová spodnice, dobře naškrobená a pečlivě nažehlená, takže se až leskla. Pestrý věnec, který se nosil v neděli, vystřídal prostý zelený věneček bez růží. Stárka však měla za pasem nezbytný vyšívání šátek a zelený prut rozmarýnu v ruce. Když přišla do módy kacabajka, nahradila starší typ černého hodového kabátku. V Rybníčkách se pak o hodovém úterý nosila černá kacabajka ušitá ze sametu.

O hodech chodila všechna věmyslická „řadná“ děvčata, tj. „zavádělk“, v zelených věnečcích upletených z umělé myrty, které se proplétaly myrtovými nebo konvalinkovými kvítky. Věneč-

⁹⁵ Sutaška, místním dialektem „sultašek“, je spleťtý úzký prýmek, často z bavlněné příze.

⁹⁶ Na všední den se nosily punčochy červené barvy a od 90. let 19. století se začaly nosit rovněž punčochy černé.

⁹⁷ Ostatní, tj. „řadná“ děvčata o hodech nosila vlněný nebo hedvábný „fěrtoušek“.

ky zdobily také drobné květy růžiček a modrých pomněnek. Kruhový, všude stejně široký věneček se nasazoval jako korunka. Od roku 1885 se rozšířil věneček nad čelem a na protější straně se naopak zúžil. Potom byl v módě věneček otevřený připomínající „podkovu“, jehož konce se prodloužily dlouhými myrtovými prameny. I ten se na hlavu kladl jako korunka, jeho volné konce se však obtočily kolem drdolu a splývaly volně na zádech. Takovéto věnce s „cupama“ se nosily např. v Dolních Dubňanech. Stárky v Rouchovanech nosily věneček zelený, který se zvýšil pestrými umělými květy, skleněnými korálky, baňkami a zrcátky. Po první světové válce se chasa o hodech objevovala často v krojích slováckých nebo píšťanských, jejichž součástí býval i čepeček. Zvláště děvčata v čepci však budila u starších žen pohoršení, jelikož zelený věneček platil vždy za odznak poctivosti a čepec v našem kraji naopak nosily jen ženy provdané.

Nejvýznamnějším doplňkem kroje stárek byl však vyšívání šátek zastrčený na pravém boku za pasem a složený tak, aby byly vidět všechny čtyři vyšívané rohy i s monogramem. Do ruky si stárková ještě brala dlouhý prut zeleného, nepentleného rozmarýnu. Stárkovský šátek byl čtverec z jemného bílého plátna o rozměrech 80x 80 cm, vyšívání bílé nebo bíle a červeně, méně již v kombinaci bílé, červené a modré výšivky. Na šátek se vyšilo červenou nití a křížkovým stehem celé jméno stárka i stárky, později již jen jejich monogramy. Rohové slohy byly vyšity bílou výšivkou s motivy srdce, věnečku a dvou stromů. Stárková měla za povinnost pořídit šátek nejen sobě, ale i svému stárkovi. Zatímco na dívčině šátku bylo vyšito jméno mládence, na mládencově naopak jméno jeho hodové partnerky. Takovéto šátky se uchovávaly po celá pokolení. Vratislav Bělík dokumentoval např. dva věmyslické stárkovské šátky pocházející z období kolem roku 1850. V Rybníčkách bývaly ve zhruba stejném období šátky již jednodušší, jejich vzor předtíštěný a bez zřetelné symboliky.

Na Znojemsku byly za Bělíkova působení stárek a stárková oblečení už po městském vzoru. Stárek se svými mládenci na sobě měli pánský oblek ušitý z tmavých látek, vázanku, bílé rukavice a motýlka. Postaru zůstaly pentleny pouze rozmarýny. Stárková chodila v moderním věnečku, odznakem jí byla také celá, nezdobená a nepentlená, větev rozmarýnu, který nesla v ruce. „Zavádělký“ měly prostý zelený rozmarýnový prut a na pravé straně ve vlasech upevněnou pouhou kytičku z umělého kvítí. Fátor pro svou hodovou partnerku obstarával na Znojemsku stárek ještě o ostatcích během obřadu „véplatky“.

Ve Věmyslicích má naopak hodové oblečení stárků tradici sahající až do poloviny 18. století. V modrých dlouhých soukenných kabátech s knoflíky se znakem městečka, v černých kalhotách a s širokými, těžkými plstěnými klobouky černé barvy na hlavách chodili podle tradice před rokem 1750 věmyslictí muži pořádkem do ženského kláštera Porta Coeli v Tišnově na každoroční hlídku u Božího hrobu, která jim zůstala jako obecní povinnost na památku osvobození od roboty. Tento sváteční oděv však až do roku 1951 oblékali také členové obecního zastupitelstva, kteří při svátku Vzkříšení a o Božím těle nosili baldachýn. Stejný kroj dodnes oblékají rovněž stárci odpoledne o hodech, které se slaví o první říjnové neděli po sv. Václavu a trvají tři dny. Jen jejich širák navíc zdobí červenobílá pentle s rozmarýnem a k slavnostnímu zavádění navlékají i bílé rukavice s motýlkem téže barvy.

Do místního kroje se strojí také čtyři stárky, které však svůj oděv postupem času stále více přizpůsobovaly městskému. Dříve

děvčata nosívala černé či modré sukně, černé hedvábné zástěry čili „fěrtoušky“ a černé živůtky, kolem krku černý šátek, černé fábory, bílé košilky s baňatými rukávy a na prsou křížem přeložené černé, modré nebo fialové brokátové šátky kladené přes živůtek, na nohou černé punčochy a střevíce. Každá držela v ruce rozmarýnový prut a na hlavu si nasadila důležitý odznak stárky, tj. zelený věneček s bílými umělými květy. Takovýto věneček však nebyl pouhou ozdobou, ale také viditelným znakem dívčí počestnosti. Ta byla dříve pro stárku natolik závažným atributem, že věmyslickým muzikantům o hodech chyběl v jejich kapele dokonce i buben. Proč tomu tak bylo? O nepočestné nevěstě, která přišla k oltáři přesto ve věnečku, se zde totiž říkalo, že „měla svatbu s bubnem“. Načas stárky oblékaly široké hnědé sukně, černý „fěrtoch“, bílý kabátek s krátkými širokými rukávy a přes prsa tmavočervené, modře květované hedvábné šátky. Hlavu jim stále zdobil umělý zelenobílý věneček a vlasy měly načesány v „drdolku“, na nohou černé punčochy, pro náš kraj však již netypické vysoké šněrovací botky.⁹⁸ Dnes se věmyslické stárky vrátily ke starší variantě kroje, na krku však namísto černých šátků nosí slušivé bílé krejzlíčky.

Také v Rouchovanech si stárci i stárky o hodech oblékají původní kroje. Stárci mají červené vesty a černé širáky, stárky modré sukně a bílé vyšívané zástěry, kolem krku široký, bohatě nabíraný bílý krajkový „krézl“, tzv. „hanácký“, a na hlavě vysoký věnec plný skleněných kuliček, zrcátek a pestrého kvítí. Stárky doposud připravují svým stárkům dlouhé rozmarýny zašité dolním koncem do vyšívaných šátků a ověncené desítkami uměle navázaných pentlíček. Dívky se musí snažit, seč jen mohou, jelikož takovýto rozmarýn je odedávna stárkovskou chloubou.

Přesný popis hodových krojů z Dolních Dubňan se naneštěstí nadochoval, jelikož pamětnice si dokázaly vzpomenout již jen na určité detaily. Vlasy stárek bývaly zapleteny „pantovými“ nebo „rozmarýnkovými“ copy, které se točily do „drdolu“ nad týlem. Pantové copy se pletly z dvanácti pramenů, byly ploché a podobaly se popruhům čili pantům. Stárky na hlavách nosily věnce „s cupama“, o nichž byla řeč již výše. Na zavádění děvčata oblékala tu nejlepší vlněnou sukni, co jen měla k dispozici. Stárci měli na prsou, kolem dírek, na límci a manžetách košil bílé vyšívané vzory různé zprohýbaných rozmarýnových („do paragrafů stočených“) prutů, na límečku doplněné zoubky, a kalhoty takové, jaké se právě nosily, tj. černé a dlouhé.

KROJ SVATEBNÍ

Nevěsta k oltáři přicházela v oděvu, v němž mohla dívka vyjít pouze jedenkrát za život. Na sobě měla modrou sukni, bílou vyšívanou zástěru a černý kabátek. Do takto důstojného kompletu se dokonce i vdané ženy směly obléci jen při příležitosti pohřbu. Na rozdíl od vdaných žen však měla nevěsta hlavu ozdobenou vínkem z červených pentlí a zeleným věnečkem. Ihned po obřadu k nevěstě přistoupila kmotra a odzadu na ni přehodila novou, bíle vyšívanou a křížem přeloženou plínu tak, aby nepřikryla nevěstin věneček. To již přistoupila druhá „stará svatby“ a společně s první, tj. kmotrou, přeložily přední cípy plíny nevěstě křížem přes břicho, aby jej takto symbolicky požehnaly. Poté již k nevěstě přicházely ostatní vdané svatebčanky a nevěstu vedenou oběma „starými“ uváděly v průvodu se svícemi v ruce kolem oltáře. Každá z žen byla oděna velmi důstojným způsobem. Ty mladé šly v tvrdých

⁹⁸ Tak alespoň věmyslický kroj popisoval ve 20. letech minulého století Karel Holoubek.

škrobínkách a jako svrchní sukni volily šerkovou nebo štofovou, tj. vlněnou, zelenici. „Zeleňce“ bývaly považovány za ty nejsvátečnější sukne a šily se ze čtyř až šesti dílů čili půli loketní šířky. Na jejich líci býval lem zdoben modrým hedvábným kalounem, tj. stuhou, a na rubu se vyšívál tzv. „plech“ z modrého kryzetu, aby sukně, dole podložená, pěkně držela formu. Ženy si po cestě do kostela přehazovaly zelenice přes hlavu, nebo je překládaly lemem do pasu, aby je tak chránily před přímým slunečním světlem a udržely jejich barevnost. Dále měly černé nebo soukenné sametové kabátky. Jejich hlavy byly zavinuty v bílé vyšívávané plíně. Doplnkem oděvu byly bílé punčochy, černé střevíčky, popř. „plíněrové“ šněrovací střevíce.

Svatební zástěra sloužila zároveň jako zástěra úvodní. Šila se z tenkého plátna o šířce 120 cm. Zdobila ji bohatá bílá výšivka vyšitá hrubou přízí u nás zvanou „halaburna“. Mezi vzory nechýběla královská koruna, rohy hojnosti a četná ženská symbolika. Na zachovaných zástěrách je dolní lem ozdoben pásovým rostlinným vzorem. Nad ním jsou vyšity výše uvedené motivy v pěti, šesti i více kyticových skupinách. Okraje zástěry jsou rovné, avšak zbytky stehů poukazují na to, že mohly původně být lemovány krajkou. Výšivka na svatebních, potažmo úvodních zástěrách je mnohem propracovanější a zdobnější nežli ta na úvodních plínách. Poslední dva svatební fěrtochy z našeho kraje dnes najdeme ve sbírkách Muzea Vysočiny Třebíč, kam je věnoval Vratislav Bělík. Jde o fěrtoch z Boňova a torzo svatební zástěry ze Žerotic, která byla zřejmě vyšita ve 30. letech 19. století. Podle Bělíka vyšívávala svatební zástěru z Boňova rovněž Terezie Švandová ze Žerotic.

Mládencům vyšívaly na svatbu družičky v Dolních Dubňanech a Jamolicích „ručníky“, tj. zástěry, které se nosily uvázané kolem pasu na způsob šerpy. Takovéto ručníky se družbům kolem pasu ovíjely rovněž ve Vedrovicích a Rybníkách. Dubňanské družičky ještě počátkem 20. století nosily k věnečkům zvláštní účes. Vlasy se namočily cukrovou vodou, aby pěkně přilehly a sčesaly se zpět. Poté se tkaničkou svázaly v týle a upletlo se z nich šest až osm copů z osmi až dvanácti pramenů, a to takovým způsobem, že byly copy „pleskaté“, tj. ploché. Ze dvou krajních copů nad týlem se upletla „ošatečka“ a od ní se ostatní copy pentlovitě proplétaly. Kolem takto vytvořeného „drdolu“ se posadil myrhopový věneček a na něj nad čelo, kolem hlavy a vzadu pod drdol věnec z umělých květin s dlouhými konci, které splývaly přeložené po zádech děvčete.

O KROJI PŘI ÚVODU A SLAVNÉM ÚVODU

Ještě okázaleji a důstojněji se však vdané ženy strojily k tzv. slavnému úvodu, obřadu, kterým se nevěsta uvádí ihned po odstavkách do cechu vdaných žen. Komplet byl stejný jako při svatbě: zelenice, bílá bohatě vyšívávaná zástěra, zavíatá hlava v bílé plíně s cípy zkríženými pod bradou a zavázanými na temeni hlavy. Ženy přistupovaly k obřadu jednotně, stejným krokem i se stejným výrazem ve tváři. Úvodní plína se šila z tenkého dvouloketního čtverce bílého plátna. Její obvod byl zkrášlen vyšívávanými zuby či zoubky doplňovanými ornamenty. Jelikož se plína překládala křížem na malý cíp, vyšívaly se jen tři volné cípy. Jeden zdobila „velká růža“ zvaná také „na velký vzor“, dva postraní zdobila „malá růža“ čili „malý vzor“. Vyšívání bylo dírkové, ploché, stonky vyšity ob-

nitkou, prostředky mřížkovány prolamováním, pavoučkem nebo vykládány tylem s jemnými stehovými výplněmi. Takovou plínu nosily ženy v neděli a ve svátek. Měly ovšem i polosváteční plíny, jejichž výšivky nebyly tolik nákladné. Avšak úvodní plínu, kterou nevěsta dostávala jako dar a vykonávala s ní ještě v den své svatby „slavnostní úvod“, měla každá žena jen jednu.

Kromě svého vlastního úvodu si ji žena brala také ke všem úvodům se svými dětmi i jako úvodnice jiným ženám. Přestože si každá žena dokázala hlavu plínou zavinout sama, při svém úvodu s dítětem si na zavíjení přizvala jinou ženu, čímž jen podtrhla mimořádnou důležitost tohoto okamžiku. To již mluvíme o obřadu, kdy matka se svým novorozeným dítětem vstupuje poprvé do kostela v doprovodu jiných matek, které ji uctily úvodní výslužkou, čili jí „přinesly do kouta“. Úvodní plína zvaná „chovánka“ byla vyšívána na jednu „velkou“ a dvě „malé růže“ jako plíny sváteční, avšak ve svém vzoru byla obohacena o tvary znázorňující mateřské požehnání života a radost. Ve „velké růži“ se objevovaly především květy, zejména měsíčky, astry a kopretiny, a to jak ve formě jednoduché, tak i ve formě dvoj- i trojnásobné. Mateřské požehnání života zpodobňovaly ornamenty zvané „slepíčky“ a „husičky“, tj. do tvaru otazníku zatočené rozmarýnkové větvičky. Vyobrazení těchto dvou ptáků v minulosti na úvodních a svatebních plínách snad skutečně nechýbělo, jelikož jsou slepice i husy známy svým hojným potomstvem a setkáváme se s nimi např. i na koutních plachtách z 18. století.⁹⁹ Postupem času byl však tento magický význam stále více a více stírán a nakonec reálný obraz uvedených ptáků zastřen pouhou stylizací.

Zavíjení hlavy plínou bylo poměrně složité. Žena se nejprve učešala nahladko „s drndólem“ nad týlem. Do drdolu vsadila shora krátký hřeben s dlouhými širokými zuby a vysokým čelem. Přes účes se uvázal „na babku“ černý kartounový šátek na okraji ozdobený červenými a bílými květy. Podle Bělíka tento šátek zřejmě nahrazoval dřívější bílý čepec. Na takto upravenou hlavu se položila plína přeložená úhlopříčně na malý cíp tak, aby roh s „velkou růžou“ šel přes záda. Dva postranní cípy šly přes ramena a splývaly vpředu přes prsa. Tyto dva trojúhelníkové cípy, ležící přes ramena a jdoucí až po lokte, se upravovaly velmi dovedně do záhybů, takže se jejich vyšívávané okraje dostaly z loktů až na ramena a vytvořily dva obdélníkové pruhy tak, že při jedné straně zůstal v celé formě vyšívávaný okraj plíny. Tyto dva pruhy se na bradě zkrřížily, obtáhly přes uši a na temeni zavázaly. Volné, vyšívávané konce splývaly dolů takovým způsobem, jaký jim vázání určilo. Hřeben vsazený do drdolu na plíně vyznačoval dva růžky a na hlavě tvořil chocholku. Úvodní plíny jsou ve sbírkách muzeí velmi vzácné. Ženy si je totiž obvykle braly s sebou do hrobu jako součást oděvu nejcitověji spjatou s jejich osobností a posvěcenou vlastními úvodny. V klínu svatební zástěry nosila matka k úvodu všechny své děti a zúčastňovala se v ní jako úvodnice při všech úvodech i slavném úvodu o svatbách.

Zprávy o oblečení úvodnic pocházejí z Rouchovanska (1860) a z Dolních Dubňan (50.– 60. léta 19. století) a je nutno doplnit, že jde o popisy identické. V Dolních Dubňanech však ženy k úvodům neoblékaly pouze zelené, ale také žluté sukně čili „žlutice“, „žlotěce“ nebo „žlotke“, podobně jako družičky při svatbách na Podluží. V době Vratislava Bělíka zůstaly dochovány již jen čtyři plíny, dvě byly v majetku Marie Pokorné z Dolních Dubňan, jedna náležela Marii Škarabelové z Rouchovan a čtvrtá, zřejmě

⁹⁹ Jednu takovou, zřejmě z Křepic u Znojma nebo z Hlubokých Mašůvek, najdeme např. ve sbírkách Jihomoravského muzea ve Znojmě, kde je uložena pod inventárním číslem T 4.

z Vémyslic, byla součástí inventáře kreslířského kabinetu městské školy v Moravském Krumlově.

SMUTEČNÍ ODĚV

Ženy se k pohřbu oblékaly do barev smutečních, tj. bílé, modré a černé. Na poslední rozloučení s mrtvým chodily v modré šerkové nebo štofové sukni, v bílé zástěře, v černém kabátku a bílé plíně. Svrchní sukni ušitá ze čtyř až šesti dílů byla podvlečená třemi až čtyřmi spodnicemi. Smuteční bílá zástěra byla pravděpodobně bez výšivek a snad ji lemovaly jen jednodušší zoubky. Když kacabajka zatlačila kabátek, bílou zástěru vystřídal černý hedvábný nebo vlněný fěrtoch. Smuteční bílá plína se té úvodní nepodobala. Byla střižena do čtverce z plátna širokého asi 120 cm a na okrajích vyšita bílými zoubky. Ornamentální výzdoba se soustře-

dila do hlavního cípu a dvou postranních. Plínu zdobily rozmarýnkové větévky a drobné kvítky pomněnek, které se navzájem střídaly. Na smuteční plíně z Čechtína u Třebíče nalezneme kromě pomněnek také lístky podobné bodláku. Odlišné bylo rovněž její zavítí. Kladla se přeložená nakoso na malý cíp na hlavu, kterou si žena předtím ucesala „na drndol“ s vloženým hřebenem a zavázala černým kartounovým šátkem „na babku“. Hlavní cíp kryl záda a dva postranní visely přes prsa dolů. Poté se plína upravovala do určitých záhybů přes uši, přičemž se její přední cípy utáhly přes tváře a sešpendlily na bradě tak, aby byla ženina tvář kolem dokola zahalena bílou rouškou. Krátce poté, co se do módy dostala kacabajka a bílé zástěry vymizely, modrou sukni nahradila černá a bílá plachta ustoupila černé vlněné plíně s trásněmi na okrajích a protkávané černým, lesklým, květovaným vzorem. K těmto změnám docházelo někdy mezi 70. a 80. léty 19. století. V černé plíně poté chodily ženy na pohřeb až do první světové války.

Svatební zástěra po selce Františce Vejtasové z Boňova; bílé plátno s bílou výšivkou ve spodní části; asi 40. léta 19. století; ze sbírek Muzea Vysočiny Třebíč.

Detail výšivky ve spodní části zástěry po F. Vejtasové; asi 40. léta 19. století; ze sbírek Muzea Vysočiny Třebíč

Útržek ze svatební zástěry po Terezií Svandové, rozené Pavelkové; bílé plátno s bobatou bílou výšivkou s rostlinnými motivy; Žerotice; 1830; ze sbírek Muzea Vysočiny Třebíč.

Detail útržku ze svatební zástěry po Terezií Svandové

< ^ Úvodní plena z jemného bílého plátna; Dolní Dubňany; 1850; ze sbírek Muzea Vysočiny Třebíč. Ve spodním dominantním cípu motiv velké osově symetrické kytice tvořené obšívánými dírkami vyplněnými tylem, květinové motivy provedené plným stebem. Pod ní v rohu malá kytička, po stranách kytice po dvou menších květech. V bočních cípech menší květy s rozvilinou, čtvrtý cíp prázdný. Lem zdoben obšívánými obloučky vyplněnými obšívánými dírkami s motivy lístků; sběr Vratislava Belíka.

Výšivka na límci (snad rukávů) z proužku bílé jemné bavlny, který dole vybíhá do pěti trojlaločných obloučků, uvnitř kterých je vždy velká stylizovaná květina, pestík vyplněn pavoučkem; Moravskobudějovicko; 2. polovina 19. století; ze sbírek Muzea Vysočiny Třebíč.

Věneček na hlavu, papírové lístky pozlacené, kovové jemné drátky, skleněné kulíčky jako motivu plodů; Rouchovany; 1897; ze sbírek Muzea Vysočiny Třebíč.

Zenská zástěra z modro-růžového měňavého hedvábného taftu, v pase našasena, dolní okraj zdoben černou krajkou; Moravskobudějovicko; 19. století; ze sbírek Muzea Vysočiny Třebíč.

Možná podoba kompletu nevěsty z Krumlovska v 80. letech 19. století. Kresba: Marija Mačudová (dle podkladů J. Mačudy).

Mužský kožený opasek vyšívaný pavím brkem; severní Znojemska; polovina 19. století. Ze sbírek Jihomoravského muzea ve Znojmě.

Stárka a stárka z Věmyslic, Václavské body 2014. Foto: Michal Schneider.

Ženská zástěra z černého hedvábného glotu, barevná výšivka s květinovým vzorem, na spodním lemu široký skládaný volán; Moravskobudějovicko; počátek 20. století; ze sbírek Muzea Vysočiny Třebíč.

Dívky ve věmyslickém kroji, zleva: stárka a hlavní stárka. Václavské body, 2014. Foto: Michal Schneider.

3.7 Rouchovansko

Rouchovansko, čili „střední kraj“, leží mezi jižněji položeným Krumlovskem a severnějším Hrotovickem. Lidové tradice těchto tří regionů si byly vždy velice blízké, a tak i rouchovanský kroj nesl zřetelné prvky krojů krumlovských i hrotovických, podle Vojtěcha Bělíka byl smíšený. V samotných Rouchovanech však ženy přejímaly městské vzory rychleji než v okolních vesnicích. Již v 60. le-

tech 19. století zde byly běžné krinolíny, později tuniky a hlavu si ženy zdobily černými hedvábnými prošívány čepci. Poté vdané i svobodné přejaly velké šátky, které se oblékaly zašpendlené pod bradou, od let osmdesátých přišly do obliby šátky naopak menších rozměrů. O několik let později začaly být módní kacabajky s vložkou. Po vzniku samostatného Československa již zdejší dív-

ky chodily čistě po „pansky“. Díky rychlému přejímání městských vzorů se ze středního kraje nedochovaly ani žádné zprávy o šatcích přes prsa či bílých půlkách. Podle Vojtěcha Bělíka se tady snad nenosily, spíše však vymizely dříve, než je národopisní pracovníci stačili vůbec zaznamenat.

I přesto se však o zdejších svatováclavských hodech dodnes objevuje tradiční kroj, který byl však obnoven až ve 30. letech 20. století díky iniciativě místního rodáka Vratislava Bělíka. Rovněž historie vzkříšených rouchovanských hodů sahá do roku 1930. Tehdy Bělík s Jaroslavem Nováčkem posbírali po okolí archivní dokumentaci, cenné vzory výšivek, noty na lidové písně, ale také podrobně zapsané hodové zvyky a obyčeje, díky nimž se podařilo po třicet let zapomenutou tradici přivést opět k životu. Z původních čtyř krojů se počet nakonec postupně rozrůstal. V roce 1967 na sedm párů a od roku 1971 se ustálil na současných dvanácti, které si rok co rok během václavských hodů oblékají místní mládenci s děvčaty.

Stárci nosí delší červené vesty zdobené zlacenými „rymboráky“, bílé vyšívané košile a soudobé černé kalhoty. Kolem krku si mládenci uvazují pestrobarevné šátky. Černé nízké boty jsou rovněž moderní. V minulosti hlavy stárků zdobily ještě černé širáky, které však dnes již neuvidíme. Stárky na sobě mají modré sukně, které svou délkou sahají do půli lýtek nebo jen něco málo pod kolena a jsou na nich našity tři tmavočervené stužky, ta nejnižší položená asi 20 cm od dolního lemu. Pod sukní mají několik širokých a ztuha naškrobených spodnic. Bílé vyšívané zástěry jsou o něco kratší než modré „štofky“. Na bílé košilce s baňatými rukávy staženými nad lokty a zdobenými bílou výšivkou je černý vy-

pasovaný živůtek zdobený červeným harasem a zlatými portami. Šněrování živůtku ještě zkrášluje červená pentlička. Kolem krku je také nezbytný široký, bohatě nabíraný bílý krajkový krejzl zvaný „hanácký“ a hlavu zkrášluje ještě vysoký věnec plný skleněných kuliček, zrcátek a pestrého kvítí. Pas stárkové zdobí pestrobarevný fabor, nohy jsou v bílých punčochách a obuty do nízkých černých střevíčků.

Jedna ze čtyř papírových desek se zlomky původních výšivek na košilích stárků (manžety, límečky, vyšívání přednic), bílé plátno, kašmírově červená výšivka, sběry Vratislava Bělíka; Rouchovany; konec 19. století; ze sbírek Muzea Vysočiny Třebíč.

Sváteční plena z Rouchovan, bílé plátno (celkový pohled a detaily výšivky); 19. století; ze sbírek Muzea Vysočiny Třebíč.

3.8 Hrotovicko

Bývalý hrotovický soudní okres dnes částečně spadá k Třebísku, 10 obcí se však rozkládalo na severu současného Znojemska.¹⁰⁰ Celkem se na Hrotovicku nacházelo 6 městeček a 37 osad, dvorů či kolonií s naprostou převahou českého obyvatelstva.¹⁰¹ V minulosti však byl celý okres administrativně propojený s moravskokrumlovským hejtmánstvím a také zdejší kroje vykazují styčné rysy s těmi krumlovskými. Zatímco na Krumlovsku, čili v dolním kraji, nosily původně ženy kroje jasných, živých barev, v horním kraji, čili na Hrotovicku, byl кроj naopak barev vážnějších, přestože se svým střihem od kraje dolního neodlišoval. V horním kraji se užívalo více plátna než sukna a hedvábí. Bílé plátěné sukně nosily dukovanské dívky dokonce i k muzice. Když se na Krumlovsku již dlouho nosily hedvábné fěrtoušky, na Hrotovicku se ještě stále šily bílé zástěry vyšíváné bílou výšivkou. Jen někdy se na nich objevily i jemné červené vzory, výjimečně se k výšivce přidala ještě třetí barva, a to modrá. Vyšíváno se na plocho, dírkami, tylovým podkládáním, prolamováním i ažurami. Místo plátna se užívalo také batistu, nosily se však rovněž tylové ručně vyšíváné zástěry. Také těžké květované šátky, které se oblékaly na Krumlovsku křížem přes prsa, přišly v horním kraji do módy až mnohem později. Místo nich se ženy zdobily plátěnými, bíle vyšívanými půlkami. V Krhově a Vodonci se namísto „saských“ a „kazamírových“ šátků všeobecně nosily bílé vyšíváné pleny. Dokonce i děvčata si je oblékala k muzice, ovšem s tím rozdílem, že si je zavázala dozadu a pak kolem hlavy. Zdejší vyšivačky si však dávaly nejvíce záležet na šatečcích do ruky, bez nichž by se na tancovačku žádná mladá dívka nevypravila. Podívejme se nyní, jak zdejší кроj vypadal v ucelené podobě.

V Krhově ještě v 50. letech 19. století chodívali někteří muži v kloboucích se širokými střechami a vesty nosili barevné s množstvím knoflíků. Zatímco si ve všední den oblékali plátěné haleny podobné slováckým, v neděli si do kostela brali modré pláště a v zimě žluté kožichy vyšíváné na zádech a u kapes tulipány. V létě se ještě nosily tzv. „špicfraky“ z černého sukna. Šlo o kabáty sahající do půli lýtek a s cípy zahnutými dovnitř. Ženy do kostela chodily v sukních různých barev, jejichž délka sahala do půli lýtek. Oblíbené byly např. sukně z černého tibetu zdobené červenými květy. Ženské zástěry byly široké, modré nebo černé. Na nohou se nosily bílé punčochy a černé střevíce, a to v létě i v zimě. Na hlavu si ženy z Krhova uvazovaly velké bílé plátěné šátky zdobené červenými či modrými květy. Šátky se nosily ovinuté pod bradou a zavazovaly se na temeni hlavy tak, že jejich cípy visely dolů.

Ve Slaveticích muži v létě nosili na hlavách nízké plstěné černé klobouky se širokou střechou, v zimě chodili zámožnější s „tchořovicí“, chudší pak v čepicích z černé „psny“. Kolem krku se nosil uvázaný bílý šátek. Různobarevná soukenná vesta měla řadu kula-

tých knoflíků z bílého kovu, tzv. „bimbrálků“. Při práci se nosila po kolena dlouhá modrá zástěra a na vycházky plášť ze šedomodrého sukna se širokým límcem přes ramena. Muži se oblékali do žlutých koženek sahajících ke kolenům, punčochy se šily nejvíce z bílé, někdy i z barevné vlny. Střevíce nosili Slavetičtí nízké s přezkou nebo řemínkem na přeložení, jiné boty vlastnil málokdo. Ženy do kostela nosily na hlavách vysoké drátěné čepce vyplétané černými šňůrkami a vzadu zdobené barevnými stuhami, běžně však mívaly šátky s úvazem dozadu. Živůtky se šily z kartounu, sahaly do pasu a vzadu měly šůsky. Sukně bývaly šerkové, červené pruhované a délkou dosahovaly do půli lýtek. Zástěry se nosily kartounové, široké a různobarevné. Na nohou měly místní ženy punčochy modré nebo červené a nízké vykrojené střevíce. V zimě se odívaly do krátkých černých kožíšků se šůsky.

Obdobně jako ve Slaveticích se oblékali také v Dalešicích, které však v okolí více než tradiční oděv proslavilo zdejší znamenité pivo. Knoflíky u vest se zde nazývaly „liberáky“ a ještě v 18. století místní muži nosili také dosti dlouhé copy. Svobodné dívky si oblékaly sukně sahající do půli lýtek, které se šily z plátna, obvykle modrého. Komplet doplňovala zástěrka, lajblíky a košílky s krátkými rukávy. Na hlavách se nosily černé vysoké čepce na způsob holubiček s černými dlouhými pentlemi. V Biskupicích a Běhařovicích měl být кроj již poloměstský.¹⁰²

Národopisný kroužek Hrotovčánek v čele s Eliškou Klementovou; 1989; ze sbírek Muzea Vysociny Třebíř.

¹⁰⁰ Jde o Běhařovice, Dobronice, Horní Kounice, Křepice, Přeskače, Ratišovice, Rešice, Slatinu, Tavíkovice a Újezd (včetně Františkova).

¹⁰¹ Jednalo se o Bačice, Běhařovice, Biskupice, panský dvůr Bořkovice (součást Rouchovan), Dalešice, Dobronice (část Tavíkovice), Dukovany, Františkov (bývalá hornická kolonie u Újezda), Halenkov (samota, součást Horních Kounic), Heřmanice (zanikly v souvislosti s výstavbou jaderné elektrárny Dukovany), Chroustov (část Třebenic), Kordula (osada patřící k Rešicím), Horní Kounice, Hrotovice, Krhová, Křepice, Lipňany (zanikly v souvislosti s výstavbou jaderné elektrárny Dukovany), Lipník, Litovany, Myslibořice, Odunec, Ostašov, Plešice (místní část Třebenic), Přeskače, Přesovice, Pulkov (část Biskupic), Račice, Radkovice u Hrotovic, Ratišovice (část Běhařovic), Rouchovany, Rešice, Skryje (zanikly v souvislosti s výstavbou jaderné elektrárny Dukovany), Slatina, Slavětice, Stropěšín, Třebenice, Stupešice, Šemíkovice (část Rouchovan), Tavíkovice, Udeřice, Újezd (část Bačic), Valeč, Zárubice.

¹⁰² Tak alespoň některé hrotovické kroje popisuje František Dvorský, za jehož časů již prý v tomto kraji oblečení nezdobila žádná výšivka, o které se na příkladě šátečků k muzice, bílých půlek, zástěr a plín rozepisoval Vratislav Belík.

Vúzanka (sátek), košile (halenka) a kalhoty ke brotovickému chlapeckému kroji; rekonstrukce Vratislava Bělíka; 80. léta 20. století; ze sbírek Muzea Vysočiny Třebíč.

Svobodná dívka z Dukovan (okres Třebíč); možná podoba svátečního kroje v 70. letech 19. století. Kresba: Jiřka Konečná (dle podkladů J. Mačudy).

*Vdaná žena a ženatý muž ze Slavětic (okres Třebíč); možná podoba svátečních krojových kompletů v 70. letech 19. století.
Kresby: Jitka Konečná (dle podkladů J. Mačudy).*

3.9 Kroje na Brněnsku

Kroj na Brněnsku se ve velké míře podobá lidovému oděvu, který se nosil na jih od Brna až k rakouským hranicím. Vzhledem k tomu, že se kroji brněnského venkova věnovalo více badatelů než na Znojemsku, máme o něm zprávy, ze kterých lze dosti podrobně sestavit jednotlivé fáze a vývoj zdejšího lidového oděvu. Nejvýznamnější pracovníci, která se zabývala odíváním venkovského obyvatelstva, byla PhDr. Miroslava Ludvíková, jež působila v Etnografickém ústavu Moravského zemského muzea v Brně a v průběhu druhé poloviny 20. století prováděla etnografický výzkum v obcích okolo Brna. Dalším výrazným badatelem, jenž se věnoval zdejšímu odívání, byl Ludvík Kunz, který popsal lidový kroj ve Šlapanicích u Brna.

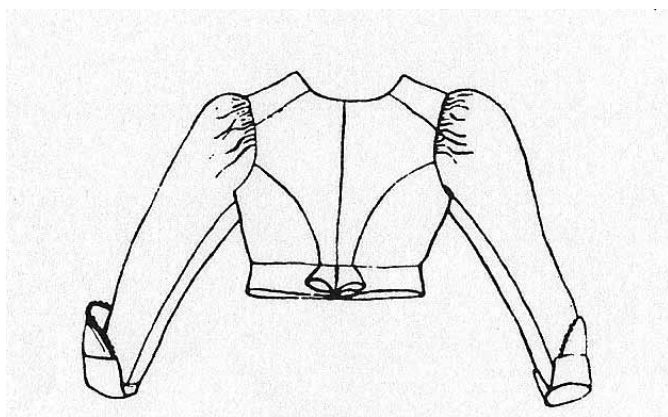
Mužský oděv je de facto identický s krojem na Znojemsku. Nosila se tu košile z rovných stříhů, u krku s límečkem, a se ši-

rokými rukávy u zápěstí staženými do límečku. Na prsou se košile zdobila sámkou a bílou výšivkou. Vesta je taktéž rokokového střihu se zkosenými přednicemi a vzadu se šosem jako v naší popisované oblasti. Vedle modré, černé a červené vesty (především ve východní části Brněnska) se nosila také zelená a hnědá. Zdobí se jednoduchou výšivkou na límci, kapsách a popř. na zkosených přednicích. Na celém Brněnsku byly o svátcích rozšířeny kožené kalhoty neboli koženky. Jako materiálu se používalo kozlí, ovčí nebo jelení kůže. U bohatších obyvatel vesnice se objevuje barva světlá až bílá, chudší je měli žluté. Vedle žlutých koženek existovaly také černé koženky, které postupem času převládly. Na východním Brněnsku byla jedním ze stárkovských atributů dlouhá bílá zástěra, kterou si chlapec uvazoval kolem pasu. Mládenci na svatbě si zástěru tohoto typu uvazovali také na Krumlovsku,

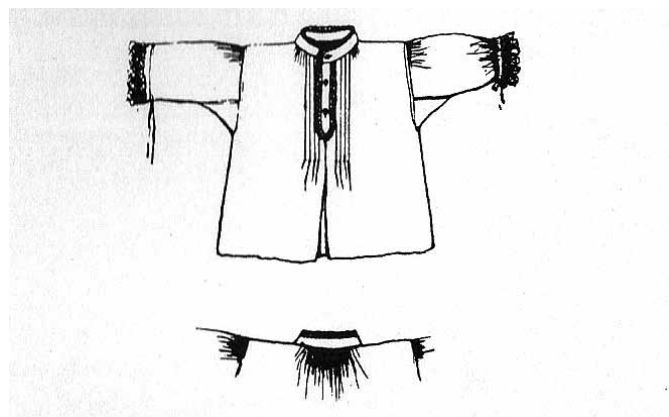
výskyt je znám např. z Dolních Dubňan. Svrchní mužský oděv je zastoupen kabátem, který stříhem odpovídal korduli, ale byl poněkud delší. Barevnost byla sjednocena na tmavší, tmavomodrá se vyskytovala po celé období, černé přibývá k polovině 19. století. Šil se především ze sukna. Základní typ brněnského kabátku má zapínání dvouřadé. Neodmyslitelnou oděvní součástí pro významné příležitosti byl dlouhý plášť. Jako obutí se nosily buď nízké střevíce s punčochami a později také vysoké boty, které nad střevicem postupem času převládly. Nedílnou součástí mužského oděvu byl také klobouk. Na konci 18. století byl ještě třírohý, později se začíná nosit kulatý. Až do zániku kroje byl vyráběn z hrubé černé těžké plsti o průměru až padesát centimetrů. Zdobíval se černou šňůrkou. Kloboukem, na kterém byla připevněna velká kytky z umělých květin, se vyznačovali stárci. Znamé jsou např. bohatě zdobené klobouky z Komína či ze Šlapanic.

Ženský lidový oděv je svým základním stříhem rovněž podobný oděvu, který se nosil na Znojmsku. Základní součástí oblečení byla košile, na kterou se oblékaly rukávce. Rukávce se v 18. století šily z rovných, tělu nepřizpůsobených dílů a ukončovaly se nabíraným límečkem, jenž sahal téměř po zápěstí. Až v 19. století se zkracují, jsou baňatější a škrobí se. Sukně jsou podobného nebo stejného charakteru jako na Znojmsku, všívají se tedy do pásu a přední díl mají hladký z levnějšího materiálu, a to jednak ze šetrnosti, ale také z praktických důvodů, aby zástěra lépe přiléhala na sukni. Sukně, které se šily z dražšího materiálu, se do pásu nevšívaly, ale pouze se navlékaly na šňůrku, a to z toho důvodu, aby nedošlo k poničení látky v záhybech. Přibližně do roku 1890 se ničím nelemovaly. S nárůstem výběru nejrůznějších ozdob se dolů na sukni začala přišívat šňůrka nebo kartáček a bílé sukni se zdobily krepinkami, vyšívány zoubky a v poslední fázi krajkou a strojovou výšivkou. Stejně jako na celé jižní Moravě se v průběhu 19. století spodnice začaly natvrdo škrobit, aby sukni nabýly bohatosti. Škrobení sukni však mělo také praktickou stránku, neboť naškrobené se tolik nešpinily a také se lépe praly. Zástěra, která se uvazovala kolem pasu, se rozlišovala na všední zástěru a sváteční fěrtoch. Materiály, jež se na ni používaly, byly nejrůznější a s rozšířením látek vyráběných v manufakturách se jejich rozmanitost ještě zvýšila. V druhé polovině století se např. na Ořechovsku vyskytovaly sváteční zástěry z hedvábí, později z brokátu a plyše. V Ořechově jsou uváděny fěrtochy bílé nebo světlé barvy

bohatě vyšíváné s náměty rostlinné tematiky. Oděv kryjící horní polovinu těla se dělil na kordulku, kabátek a kožíšek a současně můžeme říci, že podléhal nejvíce změnám, které s sebou přinášely nové módní vlivy vyšších vrstev. Kordulka byla nejdříve barokního střihu, v průběhu 19. století se kolem krku vystřihuje a zdobí se jinak barevnou stuhou. Měla rovněž šůsek, který se stejně jako na Znojmsku podšíval jinobarevným materiálem, než byla kordulka sama. V druhé polovině 19. století se pak začíná kordulka zdobit nejrůznějšími pentličkami, prýmkami, dracouny a aplikacemi. K zapínání se používaly háčky a následně se kordulka šněrovala tkanicí, haraskou či stuhou. Jestliže živůtek za několik desítek let 19. století změnil svou podobu, ženský kabátek prodělal několik proměn, a to od vypasovaných těsných kabátků až po volnou jupku. V 18. století se vyznačoval dlouhými šůsky a zapínáním až ke krku, v první čtvrtině 19. století se začal vystřihovat a jeho šůsky se zkrátily. Stejně jako na Znojmsku se kabátky podšívaly jiným materiálem. Na Brněnsku se však nevyskytuje kabátek s límcem na zádech do špičky. K polovině 19. století se pak rozšiřuje „špenzr“, na východním Brněnsku ženy nosily „marinku“¹⁰³ a od osmdesátých let 19. století se pak rozšiřuje kacabajka s úzkými rukávy a dlouhými vyztuženými šůsky, tzv. křídly, která se nosila upjatá až ke krku. Na všední den se nosila jupka volného rovného střihu, která nebránila v pohybu. V období, kdy byl kabátek vykrojený, se opět dekolt vyplňoval šátkem a později půlkou, která se nejdříve vyšívala, později se lemovala i paličkovanou krajkou a v poslední fázi byla např. i síťovaná. V některých oblastech půlku zcela vytlačil krepel rukávců, který se zvětšil a oddělil se. Zahalení ženské hlavy se provádělo pomocí bílé plíny. Ve dvacátých letech 19. století přišly do módy bílé potištěné napoleonské šátky a následně pak šátky vídeňské. Vedle toho se vyskytovaly rovněž čepce šité z brokátu s barevnými květy na bílém, žlutém nebo zeleném podkladu a s modrou stuhou kolem obličeje a na temeni hlavy, jež se vážala vzadu. Úprava vlasů stárkám na hody je známa např. ze Šlapanic, kde se vlasy zaplétaly kolem lžice. Jako obutí se používaly hrubé juchtové boty, ale i jemnější z telecí kůže, tzv. „kordovánky“ či „damišky“. Ke konci poloviny 19. století se objevují rovněž šněrovací boty a v poslední čtvrtině 19. století již obuv odpovídá obuvi městské. Za chladna a v neděli se do obuvi braly vlněné bílé nebo červené punčochy.

Kabátek ze západního Brněnska. Převezato z knihy Miroslavy Ludvíkové *Kroj brněnského venkova*.

Rukávce ze západního Brněnska. Převezato z knihy Miroslavy Ludvíkové *Kroj brněnského venkova*.

¹⁰³ Marinka je pevnější krátký ženský kabátek z nákladnějších materiálů. Jde o součást slavnostního kroje vdaných žen. Má vypasovaný střih s kulatým výstřihem nebo klopami a její délka sahá do pasu bez šůsků.

3.10 Pohořelické a ivančické kroje

Přestože brněnské kroje patří rovněž k západomoravskému typu lidového oděvu, od těch z Krumlovska, Hrotovicka a severního Znojemska se přece jen částečně odlišují. V bývalém pohořelickém a ivančickém soudním okrese sousedících bezprostředně s okresem moravskokrumlovským však měly bezesporu nemálo styčných rysů s kroji krumlovskými. Nakonec, brněnské kroje plynule přecházely právě na Moravskokrumlovsko a Hrotovicko, o čemž byla přesvědčena již Miroslava Ludvíková.¹⁰⁴

Konkrétnějších zpráv o lidovém oděvu z Pohořelicka a Ivančicka však příliš mnoho nemáme, navíc se jimi v této studii nemůžeme ani obšírněji zabývat. Zdejší kroje však vycházejí z téhož vzoru jako ty na Brněnsku, které jsme popsali na předchozích stránkách. Doplníme si tedy jen poznámky z vlastivěd moravských, které vycházely v období před 1. světovou válkou. V pohořelickém okrese muži v minulosti nosili černé nebo hnědé kabáty bez záhybů, žluté koženky a k nim vysoké boty, zřídka střevíce. Hlavy jim zdobily třírohé klobouky známé jak z Brněnska, tak i ze Znojemska. Jeden z ohybů tohoto klobouku se v létě užíval na ochranu proti slunci. V zimě se nosily kulaté beranice. Mládenci se však namísto do kabátů oblékali do krátkého „špenzru“, vysokých leštěných bot a koženek, na hlavách nosili kulatý širák nebo sametovou čepici s vydovinou. Ženy chodily v krátkých živůtcích, dlouhých vlněných, kanafasových či hedvábných kabátech a na hlavách nosily bílé šátky, tzv. „plíny“. Černé, zlaté a stříbr-

né čepce od druhé poloviny 19. století oblékaly již jen některé z nich.

Z ivančického okresu máme zprávy již diferenciovanější. Zdejší ženy nosily čepce zvané „šupsl“, který byl ušit z jemného „tintuchu“¹⁰⁵ a kolem dokola jej zdobily bílé krajky s mašlí. Některé ženy nosily mašli napřed, jiné vzadu, nebo naopak po straně, přičemž mašle byly vždy různobarevné. Kabátky se šily s varhánky a velkým položeným límcem, měly těsné rukávy, u ramen baňaté. Muži nosili na hlavě chlupaté čepice a v neděli třírohý klobouk, zpod něhož ještě počátkem 19. století běžně visíval cop. Košile se šila s tkanicí na uvázání a byla vzadu rozstřižena. Kolem krku muži nosili černé hedvábné šátky. Vesty bývaly dlouhé soukenné s kapsami na záklopy. Kalhoty si v létě oblékali manšestrové, v zimě soukenné. Délkou kalhoty sahaly nad kolena a zapínaly se na knoflíky. Střevíce zdobily stříbrné přezky. Kabáty s kapsami na bocích byly ušity ze sukna v různých barvách. Později muži o všedním dnu nosili kalhoty z domácího plátna, kazajku se šosy a juchtové boty, o svátku frak se špičatými šosy, „anginové“ kalhoty se „štruplemi“¹⁰⁶ a na prsou náprsenku. Ve 20. až 40. letech ženy používaly zkrácenou „mařinku“, pestrou sukni a širokou zástěru. Pokud měla zástěra bílou barvu, bývala i bohatě vyšívána. Hlavy si ženy zakrývaly hedvábnými plínami, které měly v rozích bohatě vyšívání. Na slavnosti a do kostela si braly ještě veliké, do rohu složené kapesníky.

3.11 Kroj v Jezeřanech-Maršovicích

Obec Jezeřany-Maršovice leží na národopisné hranici tří regionů, a to Brněnska, Znojemska a Moravskokrumlovsko – Hrotovicka. Proto také kroj, který se v této obci od roku 2001 obléká, je prolnutím všech vlivů, které se zde vyskytovaly. Největší podíl na utváření lidového oděvu mělo pravděpodobně Brněnsko, se kterým měla obec největší obchodní i společenské styky. V roce 2000 se po konzultacích s Miroslavou Ludvíkovou z Etnografického ústavu Moravského zemského muzea podařilo představit novou podobu kroje, která byla pro tuto oblast, zdá se, typická. Nebylo možno určit kroj pouze pro obec Jezeřany-Maršovice, protože v archivních materiálech toho k této vesnici příliš nedohledáme. Stanovil se tak lidový oděv, který je charakteristický nejen pro zmiňovanou obec, ale také pro širší okolí. Tento případ bude pravděpodobně platit i pro Znojensko, kdy lze určit kroj pro určité části regionu, pro jednotlivou obec však jen výjimečně.

Lidový oděv v Jezeřanech-Maršovicích nese mnoho prvků společných pro brněnský region, přestože samotná obec v minulosti patřila do moravskokrumlovského soudního okresu.

MUŽSKÝ KROJ

Mužská košile je plátěná se širokými rukávy staženými do pásu, na prsou, manžetách a límci se zdobí bílou strojovou výšivkou. Na vestu se používá tmavomodrý dyfťn. Ze zkušeností s užíváním této látky je stabilnější tmavomodré sukno, neboť dyfťn se dříve opotřebovává a ztrácí barvu. Délka vesty sahá na boky, vzadu má charakteristický šos a vepředu zkosené rohy. Podoba vesty je charakteristická jak pro Znojensko, tak pro Brněnsko. Na levé přednici vesty je přišita řada lesklých pozlacených knoflíků, na pravé jsou pak vyšity modrou bavlnkou falešné dírky. Vesta se zdobí jednoduchou křížkovou výšivkou žluté barvy na stojatém límci a na horní části falešných kapes. Podle uvážení můžeme ještě doplnit zkosené rohy přednic drobnou květinovou výšivkou. Lze se např. inspirovat výšivkou ze Šlapanicka, jelikož v publikaci *Lidový kroj ve Šlapanicích* od Ludvíka Kunze narazíme na základní náčrty podoby takového výšivky. Je však nutno držet se střidmosti,

¹⁰⁴ Pevně stanovit hranice rozšíření brněnského kroje směrem na západ je podle Ludvíkové obtížné, protože nemáme dostatek zpráv. Pravděpodobně sem patřilo ještě Vranovsko, zatímco Kuřimsko a Veverskou Bítýšku už k brněnským krojům nezahrnujeme. Z dalších obcí máme spolehlivé zprávy jen z Omic, Střelice, Radostic, Prstic, Silůvek a ořechovské farnosti a německý jazykový ostrov pod Brnem patřil k brněnskému typu zcela určitě. Zprávy ze západních a jižních obcí odtud (např. z Bratčic, Dolních Kounic, Mělčan, Syrovic, Trboušan atd.) jsou nejasné a nepřesné, ale dá se předpokládat, že jestliže se zde nosily kroje odlišné od těch brněnských, pak jen málo.

¹⁰⁵ Jde pravděpodobně o německou zkomoleninu označující tenké sukno (z německého jazyka Dünn = tenký a Tuch = sukno).

¹⁰⁶ „Angín“ označuje v dialektu nankin, hustou, pevnou bavlněnou tkaninu na syčky, která se používá především na kapsy a podšívky, někdy i na kalhoty. „Štruple“ jsou pásky u nohavic, kterými se napínaly kalhoty přes botu.

neboť oblast Znojemska a Brněnska není v mužském lidovém oděvu na výšivku bohatá. Kalhoty se šijí z černého dyftýnu či sukna, přičemž není použit padací most, ale zapínají se na knoflíčky jako současné mužské kalhoty. V horní části kalhot je pak na každé straně rovná kapsa. Kalhoty jsou dlouhé a zasunují se do vysokých kožených bot. Na hlavě se nosí široký klobouk, který by měl dosahovat průměru 50 cm. V tomto případě je však zvolena benevolentnější varianta, a tak je klobouk užší. Dále se klobouk zdobí vonicí z umělých květin.

ŽENSKÝ KROJ

Základem ženského oděvu jsou plátěné rukávce u krku nabrané a stažené do pásu. Baňaté rukávy se uzavírají nad loktem a zdobí se taftovou stužkou v barvě kroje, „tacle“ jsou zakončeny krajkou. Spolu s rukávci se obléká také kordulka, která se šije z tmavého dyftýnu (dle barevnosti kroje tmavomodrá, tmavozelená, hnědá či vínová). Přednice kordulky se vyztužují a po oblečení odstávají od těla. Kolem výstřihu se přišívají tři taftové stuhu různé barevnosti ladící k základní barvě svrchní sukně a porta. Každá stuha se skládá jiným způsobem – vlnovka, trojúhelníčky a kytičky. Kolem rukávců se našívá taktéž porta. Kordulka se zapíná na tři páry háčků, a poté se šněruje mašličkou opět v barvě kroje. Doklad o tom jak zdobit kordulku máme např. z Ořechovska (Ořechov u Brna): „kordule ze zeleného damašku s červenou hedváb-

nou stuhou, nebo z červeného damašku se žlutými květy a stříbrnou stuhou“. Na rukávce a vestičku se obléká krejzl, který se zapíná u krku na knoflík a konce se vepředu spojují voničkou, kytičkou z umělých květin. Na spodní část těla se obléká neškrobená krátká spodnička, na ni jelito a poté čtyři natvrdo naškrobené bílé plátěné spodnice, které jsou u spodního okraje zakončeny krajkou. Spodní část spodnice je vyztužena zdvojením materiálu, a to z toho důvodu, aby škrobení lépe drželo. Svrchní sukně se šije z brokátu pastelových barev (modrá, zelená, růžová, starorůžová, oranžová). Konec sukně se zdobí krajkou a devět centimetrů od okraje a dva a půl centimetrů od sebe se našívají dva ozdobné pásy tmavé barvy ladící k sukni nebo k výzdobě kordulky. Délka sukně by měla dosahovat minimálně do poloviny lýtek. Na svrchní sukni se uzavazuje zástěra bílé barvy, materiál je z atlasu, saténu, hedvábí, či jiné lesklé barvy. Na spodní okraj se opět našívá krajka. Zástěra se zdobí poskládanými mašličkami ve tvaru kytiček, z kterých se vytvoří dvě kolečka, jež se umísťují v pravém dolním rohu. Zástěru je rovněž možno ozdobit světlou výšivkou, např. lučními květy. Na nohy se oblékají bílé punčocháče a šněrovací kožené boty nad kotníky. Vlasy jsou upravovány dle libosti dívek, ale vždy tak, aby byly staženy do copu či drdolu. Dále se ozdobují umělými květinami. Stárky pak nosí též věnec z umělých květin. Podle doložených dokladů by si však dívky měly na hlavu uvazovat turecký šátek. Kroje se v Jezeřanech-Maršovicích oblékají na nejrůznější příležitosti, k těm nejvýznamnějším patří Cyrilometodějská pouť a Svatováclavské hody.

Stárek se stárkou z Jezeřan-Maršovic. Foto: Jan Rybníček.

Detail výšivky zástěry z Jezeřan-Maršovic. Foto: Pavla Čápková.

4. REGIONÁLNÍ VARIANTY KROJŮ NA KRUMLOVSKU A SEVERNÍM ZNOJEMSKU

Na předchozích stránkách jsme si zhruba představili lidový oděv znojemských venkovanů, který jsme rozčlenili do jednotlivých oblastí, jejichž hranice se přibližně kryjí s regionálními variantami zdejšího kroje. Musíme však přiznat, že při současném stavu bádání nelze hranice mezi těmito variantami stanovit zcela přesně a stejně tak není stoprocentní ani rekonstrukce a představa o oděvních kompletech v jednotlivých oblastech našeho kraje. Pokud tedy v budoucnu projeví některá z obcí zájem o rekonstrukci svých krojů, bylo by vhodné, aby se obrátila na autory publikace, popř. na jiné odborníky, kteří by s přesnějším zařazením či stanovením krojové varianty v rámci regionu i obce měli pomoci a poskytnout upřesňující informace.

K přehlednějšímu rozčlenění krojů z Krumlovska a severního Znojemska je v práci zařazena také mapa zachycující jednotlivé varianty, které zde reprezentují vybrané a nejlépe dochované komplety dívčích, mládeneckých, ale i mužských a ženských krojů. Veškeré kroje, s nimiž se na následujících stránkách setkáte, jsou oděvem svátečním, a to nejen proto, že se nám o něm dochovalo nejvíce zpráv, ale také z toho důvodu, že v současnosti většina obcí, které se pro rekonstrukci původního kroje rozhodly, stojí právě o komplety hodové. Navíc v této části studie vždy představujeme ty oděvní komplety, které spadají do období po roce 1850, a spíše jsou ještě o něco mladší. Pokud bychom se totiž rozhodli pustit do rekonstrukcí vzdálenějších časových horizontů, bylo by třeba dodržet konstrukce i u doplňků, jako jsou boty, střih koženek, jejich délka, použité materiály, typy čepců apod. Jinak by mohly vzniknout jakési polotovary, které neodpovídají vůbec ničemu.

PŘÍBLIŽNÉ VYMEZENÍ REGIONÁLNÍCH VARIANT ZDEJŠÍCH KROJŮ

Na základě současných poznatků můžeme stanovit přibližně pět základních regionálních variant, které se v minulosti vyskytovaly na území, na nějž se zaměřuje místní akční skupina „Živé pomězi Krumlovsko-Jevišovicko“. V rámci každé varianty zřejmě existovaly určité odlišnosti, o nichž se však dnes můžeme pouze dohadovat. Rozdělení obcí, na něž narazíme níže, je tedy přesnější pouze u krojů krumlovských, o nichž bezpečně víme, že se nejdale na západ nosily v Rešicích a Horních Dubňanech, na východě pak ve Vedrovicích. Jejich rozšíření na sever bezpečně končí Jamolicemi, na jihu Džbánicemi, Vémyslicemi, Dobellicemi a Petrovicemi. Ostatní regionální varianty jsou v současnosti pouhým nástinem možných variant krojů či jejich drobných odchylek, jimiž se však v budoucnu bude potřeba důsledněji zabývat. Rovněž u vesnic, kde před rokem 1945 žilo převážně německé obyvatelstvo, lze eventuelní příslušnost zdejších krojů stanovit jen hypoteticky. V takovýchto obcích, které by i přesto projevily zájem obnovit kroje původní, by byla asi nejvhodnější a nejschůdnější cesta převzetí té varianty, která se nosila v nejbližší česky hovořící osadě. Tak například Kadov by mohl uvažovat o krojích krumlovských, Kravsko o variantě z Hlubokých Mašůvek a Jevišovicka atd. Po-

koušet se o obnovu tradic a oděvu obyvatel, kteří z obce po roce 1945 nadobro odcházejí, je pouhým ožívováním něčeho, co již s regionem současných dnů nemá pranic společného. Na druhou stranu ani užívání krojů kyjovských není v obcích s kontinuálním českým osídlením zrovna ta nejvhodnější volba a jde spíše o přežití obrozeneckých snah, které měly na cítění venkovského obyvatelstva nemalý vliv v prvních dekádách 20. století. O kyjovských krojích lze uvažovat snad jen v bývalých německých vsích, kam se po 2. světové válce přestěhovala naprostá většina obyvatel pocházejících ze Slovácka, kteří ve svém novém domově pokračovali v tradicích, jež si přinášeli s sebou. I tak by však bylo mnohem působivější, kdyby náš region, kromě věhlasného vína, před zraky turistů a médií reprezentovalo to, co patří skutečně nám, tedy zvyky a tradice z Podhorácka a severního Znojemska, kam náš kraj bezesporu vždy patřil a patří.

1) Moravskokrumlovské kroje:

- krumlovská skupina: *Bobutice**, Čermákovice, Dobelice, Dobřínsko, Dolní Dubňany, Džbánice, Horní Dubňany, *Horní Kounice*, Jamolice, Lesonice, *Miroslavské Knínice*, *Morašice*, Petrovice, Rakšice, Rešice, Rybníky, *Skalice*, *Trstěnice*, Tulešice, Vedrovice, Vémyslice;
- krumlovsko-brněnská skupina (přechodné kroje ovlivněné jak Krumlovskem, tak Brněnskem): *Biskoupky*, Dolní Kounice, Nové Bránice, Jezeřany-Maršovice, *Řeznovec*, Trboušany aj;
- krumlovsko-znojemská skupina (zdejší kroje v sobě zřejmě nesly určité prvky moravskokrumlovské i severoznojemské oblasti): *Bobutice*, Horní Dunajovice, *Miroslavské Knínice*, *Morašice*, *Skalice*, *Trstěnice*, *Višňové*, Vítovice, Želetice, Žerotice.

2) Rouchovanské kroje (obce v okolí Rouchovan nebo ty, které s nimi byly nějakým způsobem propojeny, tj. obce přiřazené):

Bořkovice, Heřmanice, Lipňany, Litovany, Přesovice, Rouchovany, Skryje, Šamíkovice, *Tavíkovice*.

3) Hrotovické kroje:

- jižní skupina (ovlivněna více kroji rouchovanskými a krumlovskými, ale také severoznojemskými; alespoň v některých případech lze dokonce uvažovat o zařazení ke krojům rouchovanské varianty): Běhařovice, Biskupice, Dukovany, *Horní Kounice*, Křepice, Medlice, *Mikulovice*, Přeskače, *Rudlice*, Slatina, *Slavětice*, *Tavíkovice*, Újezd, *Višňové* aj.;¹⁰⁷
- severní skupina: Bačice, Dalešice, Hrotovice, Krhov, Myslibořice, Odonec, *Příštpo*, Radkovice, *Slavětice*, Valeč aj.

4) Kroje ze severního Znojemska:

- severní skupina, tj. kroje jevišovické, u nichž musíme počítat také s vlivy hrotovickými: Bojanovice, Boskovštejn, Černín, Jevišovice, *Olbramkostel*, Pavlice, *Rozkoš*, Střelice, Vevčice, *Vranovská Ves*;
- mašůvecká skupina, tj. kroje přechodného typu mezi těmi od Jevišovic a z českých obcí ležících blíže Znojmu: Hluboké Mašůvky, *Mikulovice*, Plaveč, Plenkovice, Němčičky, *Rudlice*, Tvořihráz, Únanov, Výrovce;
- jižní skupina, tj. kroje blíže Znojmu vyznačující se zřetelnějšími styčnými rysy s kroji z Němců osídleného Podýjí: Bezkov, Ci-

¹⁰⁷ K hrotovickým krojům však dnes můžeme spolehlivě přiřadit pouze lidový oděv z Dukovan.

tonice, Mašovice, *Kuchařovice*, *Kyjovice*, *Milíčovice*, Mramotice, *Olbramkostel*, *Podmolí*, Přímětice, *Suchobrdly*, Vracovice, Žerůtky (do této skupiny lze zařadit rovněž obce poněmčené až ve 2. polovině 19. století, popř. ty, kde i počátkem 20. století žila početnější česká menšina, tj. Kuchařovice, Kyjovice, Milíčovice, Podmolí a Suchobrdly).

5) Moravskobudějovické a jemnické kroje¹⁰⁸:

- budějovicko-jaroměřická skupina: Blatnice, Bohušice, Boňov, Jackov, Krňčice, Láz, Lažínky, Litohoř, Lukov, Martínkov, Nové Syrovice, Ohrazenice, Příložany, *Příštpo* aj.;
- budějovicko-znojemská skupina (tj. s určitými rysy společnými i pro oblast severního Znojemska, konkrétně Jevišovicka a snad i Vranovska): Blanné, Blížkovice, Ctidružice, Častohostice, Grešlové Mýto, Jiřice u Moravských Budějovic, *Pavlice*, Prokopov, *Rozkoš*, *Vranovská Ves*, Zvěrkovice aj.;
- jemnické kroje (obce z okolí Jemnice);
- jemnicko-vranovské kroje (obce z rozhraní mezi bývalým vranovským a jemnickým soudním okresem).

* Názvy obcí, které jsou zvýrazněny kurzívou, do vyčleněné skupiny krojů patřit sice mohly, dosavadní výzkum však jejich přesné zařazení prozatím nedovoluje. V tomto případě je obec zařazena do dvou skupin, s jejichž krojem v minulosti měla, nebo mohla mít společné rysy. Zejména v takovýchto případech by bylo vhodnější vyčkat výsledků budoucího a komplexnějšího bádání.

Na mapě zdejších krojů narazíme na tyto varianty, které jsou v několika případech blíže popsány níže:

- Krumlovské kroje: krojovaný pár z Dolních Dubňan; dívka k muzice z Jamolic; krojovaný stárek a stárka z Vémyslic; krojovaný pár z Jezeřan-Maršovic.
- Severní Znojensko: muž a žena z Jevišovicka; dívka z Pavlic; dívka z Hlubokých Mašůvek.
- Rouchovanské kroje: stárek a stárka z Rouchovan (rekonstrukce Vratislava Bělíka ze 30. let 20. století).
- Hrotovické kroje: dívka k muzice z Dukovan; muž a žena ze Slavětic.
- Moravskobudějovické a jemnické kroje: dívka k muzice z Jemnicka; mládenec a dívka z okolí Moravských Budějovic.

REKONSTRUKCE KROJOVÉHO PÁRU Z DOLNÍCH DUBŇAN (50.–60. LÉTA 19. STOLETÍ)¹⁰⁹

DÍVKA

V Dolních Dubňanech si dívky na dlouhou košili s rovnými a po lokte sahajícími rukávy, která se u krku stahovala tkaničkou, oblékaly „honzík“, na nějž se vázaly bílé, natvrdo škrobené spodničky, jež na okrajích zdobily zoubky a různé vyšívání vzory. Spodnice bývaly čtyři a více. Až na ně se oblékly rukávce z tenkého plátna nebo batistu. Potom přišla na řadu svrchní sukně ušitá ze šesti dílů podkládaná organtýnem a na lemu rubu červeným pruhem, tzv. plechem. Sukně bývaly přizdobeny krepinkou v barvách, které se od ní odrážely. Některá děvčata mívala přes vrapy u pasového límce našít ještě „sultašek“ ze šňůrek v různých vzorech, který byl rovněž barvy odrážející se od barvy sukně. Sukně

se šily z různých látek. Na hody musela být vlněná „štofka“, k letním muzikám se chodilo v sukních z lehkých látek, obvykle z klotu, saténu, ale také jen v obyčejných „plátěnkách“ či modrotiskových „modračkách“. Na sukni se vpředu uvázal hedvábný taftový měňavý fěrtoušek lemovaný na dolním okraji černou krajkou. Nakonec se oblékl tmavý soukenný nebo sametový živůtek, vpředu šněrovaný a na průramcích lemovaný červenou, nabíranou nebo do žabek skládanou haraskou. Kroj doplňoval pestrý květovaný karmazínový nebo tibetový šátek s trásněmi zvaný „křížní“ v nejrozličnějších barvách: červené, zelené, modré, fialové, růžové i pomerančové, tj. v takové barvě, aby ladil k celému oblečení. Není divu, že měly doma dívky takovýchto šátků hned několik. Křížní šátky se překládaly křížem přes prsa a jejich konce se zastrkávaly za fáborek veselých barev, který zdobil dívčin pas. Aby se takovéto šátky kolem krku v důsledku pocení neodbarvovaly, podkládaly se bílým trojúhelníkovým šátečkem, který byl po nejdelší straně přizdoben vyšíváním na plocho, dírkovou výšivkou, tylovým podkládáním nebo krajkovým nabíraným krejzlíkem. Krk zdobily korálky s „cankrlátkem“, např. rolnickou. K svátečnímu oblečení patřily také bílé punčochy s vyplétaným vzorem, černé střevičky, vyšívání šáteček do ruky a panenský vínek nebo pestrý šátek, který se vázal „do věnce“. Dívky si k muzice vlasy učešaly na hladko na pěšinku nebo nazpátek a poté je splétaly do dvou i více copů, které stáčely nad týlem do drdolu. Vlasy stárek bývaly zapletené „pantovými“ nebo „rozmarýnkovými“ copy, které se točily do „drdolu“ nad týlem. Pantové copy se pletly z dvanácti pramenů, byly ploché a podobaly se popruhům čili pantům. Stárky na hlavách nosily věnce „s cupama“. Jednalo se o věneček otevřený, jehož konce se prodloužily dlouhými myrtovými prameny. Na hlavu se kladl jako korunka a jeho volné konce se obtočily kolem drdolu a splývaly volně na zádech.

Košile: Spodní košile se nosila dlouhá s rovnými, po lokty sahajícími rukávy a kolem krku se stahovala šňůrkou.

Rukávce: Rukávcům se na Krumlovsku říkalo „košílka“. Sahaly jen něco přes boky, rukávy měly nabírané v rameni a nad lokty stahované tkaničkami. Jejich okraj zdobila dvakrát až třikrát nabíraná krajka nebo vyšívání.

Spodnice: Na Krumlovsku se nosilo od tří do šesti bílých, natvrdo škrobených spodních sukní zvaných „škrobínky“. Ty nejspodnější z nich bývaly vždy užší. Na Krumlovsku, Znojensku a částečně i na Moravskobudějovicku se nosily sukně širší čtyř až šestipůlové. Spodnice se vyšívaly bíle, tj. bílou přízí na bílém plátně, důkladně se škrobily a žehlily. Naškrobené a vyžehlené „škrobínky“ se upravily do pěkných oblých záhybů a ovinuly tkanicemi. Přestože byly velmi tvrdé, od důkladného vyžehlení se leskly a „byly lehounké jak papír, jen šustěly“. Jako první se oblékal „honzík“, tedy buď bílý spodní živůtek s vycpaným jelítkem našitým kolem dokola kromě přední části, nebo krátká, ztuha naškrobená dvojí sukýnka asi na píd dlouhá a všitá do širokého límce na „kšandách“. Poté se na „honzíka“ navazovaly „škrobínky“. Ty zdobenější a z kvalitnějších látek se vždy oblékaly jako poslední, tedy pod svrchní sukni.

Svrchní sukně: Sukně měly různý společenský i praktický význam. K muzice se na široké bílé spodnice oblékala sukně atlasová, tibetová nebo z jiné tenké látky, obvykle v barvě jemně modré, zelené či růžové. Na takovouto sukni se jednou i vícekrát

¹⁰⁸ Zejména u krojů z moravskobudějovické a jemnické oblasti platí, že současný stav bádání není dostačující k tomu, abychom mohli vyvodit přesnější a spolehlivější závěry. Výjimkou jsou snad pouze kroje z Jemnicka, kterými se v minulosti důsledněji zabývala Marie Janků.

¹⁰⁹ Detailnější popisy jednotlivých krojových součástí jsou uvedeny v příslušných kapitolách studie.

na píd' od lemu po šířce našívaly stužky, které se svou barevností odrážely od samotné sukně. Záhyby sukně byly pečlivě upraveny jeden jako druhý a u pasového límce pošity křiklavými šňůrečkami stočenými do různých ornamentů, např. ve „šneky“ nebo „paragrafy“. Dívky však měly rády také sukně kvítkované, na které se za stará našívala dole na lemu kvěťovaná stuha.

Zástěrka („fěrtoušek“): „Fěrtoušky“ bývaly vlněné nebo hedvábné, které se často šily z měnivého taftu. Fěrtoušek kryl jen přední část sukně. Vlněné fěrtoušky se šily z kašmíru, voálu či tibetu a byly buď jednobarevné, nebo se potiskovaly drobnými kvítky. Hedvábné fěrtoušky byly obvykle veselých barev, a to „karlétkové“ (švestkové), broskvové, hráškové, růžové, pivoňkové, obláčkové, ale i perníkové, kožené či dokonce černé, všechny však dole ozdobené černou krajkou. Byl-li taft tkaný na osnově jednou barvou a na útku druhou, vznikala fěrtoušek měnivý. Fěrtoušek, ať již hedvábný nebo vlněný, nosila děvčata vždy k muzice. Dívčí fěrtoušky neměly k uvázání široké pentle, pouze úzké tkaničky, které se vepředu zavazovaly a zastrkovaly pod fěrtoušek. Stárky se od ostatních děvčat lišily modrou sukní, kterou si oblékaly na čtyři až šest hodně širokých bílých „škrobínek“, a bílou zástěrou, odznakem vdané ženy a v první řadě nevěsty¹¹⁰. Podle ústního sdělení byla takováto zástěra stárky vyšívaná, v muzejních sbírkách se však naneštěstí žádná z nich nedochovala. O hodech si všechna děvčata oblékala „štofovou“, tj. vlněnou a zpravidla novou sukní.

Živůtek: Do šněrovaných živůtků čili „lajbličků“ se stahovala všechna děvčata. Živůtky se šily ze sametu, cajku, atlasu a hedvábí v tmavých barvách, byly ovšem zdobeny lemováním z křiklavých, obvykle červených harasek na průramcích a prošíváními švy. Živůtky se přizdobovaly rovněž krepinkami, „cetkami“ a šňůrečkami. Do živůtku se vsívaly i tzv. „palašky“, které šněrování umožňovaly zvláštní vytvarování.

Kožíšek a kacabajka: V zimě nosily vdané ženy přes kabátek ještě hnědý kožíšek, světlý, tmavý, ale i černý, který měl krátké šosy a byl lemován kožešinou. Svobodná děvčata takovéto kožíšky nosit nemohla. Počátkem 2. poloviny 19. století přišly do módy šosaté kacabajky veselých barev, které měly baňaté rukávy u ramen. Zapínaly se řadou knoflíčků až po krk. A právě ty dívky přijaly jako zimní oděv.

Fábor: Fábor je vlastně hedvábná stuha široká zhruba na tři prsty, která se otáčela kolem pasu z pravého boku, zkřížila se na levém boku a uvázala na mašli na boku pravém. Fábor byl symbolem děvčete a na pravém boku se vázal proto, aby mu nezaclánel mládenec, když dívku vedl po své pravé straně. (Dle V. Bělíka) Fábor barevně ladil s křížním šátkem a fěrtouškem. Říkalo se, že „mělo jít jedno ke druhému“. Avšak velmi oblíbená byla na fábore zejména barva červená, která měla svou nositelku ochránit před urknutím. Zasnoubená děvčata si však při svátečních příležitostech kolem pasu vázala fábor modrý. Takovouto stuhu přinášel mládenec své budoucí nevěstě, když šel k ní domů poprvé na námluvy.

Šáteček: Šátečky k muzice měly dokola vyšité příkrášlované zoubky a měly velký význam především pro mladičkou dívku, která šla k muzice vůbec poprvé. Tehdy na jejím šátku nesměl chybět strom života. Strom se vyšíval i s kořenem a nejčastěji se jednalo o stromček rozmarýnový. Do protějšího rohu šátku byl vyšit rozmarýnkový věneček s monogramem. Druhé dva rohy následně zdobily dva menší stromčky nebo jen jejich větvičky. Šátek si dívka přišpendlila za pasem po pravém boku, nebo jej držela v pravé ruce. Skládal se tak, aby byly vidět všechny vyšívané rohy.

Stárkovský šátek: Nejvýznamnějším doplňkem kroje stárek byl však vyšívaný šátek zastrčený na pravém boku za pasem a složený tak, aby byly všechny čtyři vyšívané rohy i s monogramem viditelné. Do ruky si stárková ještě brala dlouhý prut zeleného, nepentleného rozmarýnu. Stárkovský šátek byl čtverec z jemného bílého plátna o rozměrech 80 x 80 cm, vyšívaný bíle nebo bíle a červeně, méně již v kombinaci bílé, červené a modré výšivky. Na šátek se vyšilo červenou nití a křížkovým stehem celé jméno stárka i stárky, později již jen jejich monogramy. Rohové slohy byly vyšity bílou výšivkou s motivy srdce, věnečku a dvou stromů. Stárková měla za povinnost pořídit šátek nejen sobě, ale i svému stárkovi. Zatímco na dívčině šátku bylo vyšito jméno mládence, na mládenčově naopak jméno jeho hodové partnerky. Takovéto šátky se uchovávaly po celá pokolení. Vratislav Bělík dokumentoval např. dva věmyslické stárkovské šátky pocházející z období kolem roku 1850. V Rybníkách bývaly ve zhruba stejném období šátky již jednodušší, jejich vzor předtíštěný a bez zřetelné symboliky.

Krejzl: Jestliže dívka svůj kroj zvolila ve variantě s křížovým šátkem, krk jí zdobil jen plochý krejzlíček. Pokud měly stárky veliký krajkový krejzl podobně jako v Rouchovanech, šátek se přes živůtek již neoblékal.

MLÁDENEC

Košile: K mužskému kroji na Krumlovsku patřila košile, která byla bíle vyšívaná na límečku a prsou, ženich mívával výšivku také na manžetkách a po délce rukávů ještě vyšitý pás asi na „dva až tři prsty“ široký. Bohatší zdobení mívaly rovněž košile stárků při hodech. Stárci měli košile na prsou, kolem dírek, na límci a manžetách, bíle vyšívané vzory různé zprohýbaných rozmarýnových („do paragrafů stočených“) prutů, na límečku doplněné zoubky.

Kalhoty: Kalhoty bývaly ze žluté jelení kůže, měly úzký střih s příklopem a sahaly jen po kolena, kde se svazovaly na rozparečcích pěkně proráženými řemínky. Na příklopce byly kalhoty zdobeny prošíváním. Zastrkovaly se do vysokých bot zvaných „faldovačky“ nebo se k nim oblékaly bílé punčochy a obouvaly se nízké střevíce s přezkami. Lehké holínky, čili „skladnice“, se ke kalhotám začaly nosit až později. Kalhoty dříve držel široký kožený pás vyšívaný pavími brky, který později zdobila již jen přezka. I takovýto pás však v 60. letech 19. století ustupoval látkovým vyšívaným „kšandám“.

Vesta: Vesta měla modrou, zelenou nebo černou barvu a byla pošíta mnoha lesklými zdobnými knoflíky, kterým se říkalo „rymboráky“. Sváteční vesta, zejména ke svatbě, byla vyšívaná pestrou přízí, ale častěji vlnou.

Kazajka: Přes vestu si mládenci oblékali „kazajku“ s krátkými šosy ozdobenou dvěma řadami „rymboráků“.

Kožich: V zimě si svobodní i ženatí muži oblékali dlouhé šosaté „šmelcové“ kožichy šité ze světlé i tmavší hnědé kůže. Kožichy na zádech zdobily vyšité pestré tulipány.

Pokrývka hlavy: Mladí si v létě kryli hlavu užším černým kloboukem a kdysi dávno „poděbradkou“. V zimě nosili mládenci beraničky neboli „bobrovky“.

Účes: Muži se česali dozadu a zastříhávali se „na rendlík“.

Další doplňky: Ke kroji se nosil ještě slušivě uvázaný barevný hedvábný šátek (viz fotografie stárků z Rouchovan). O hodech nesměl chybět ani rozmarýn a vonička zdobící klobouk.

¹¹⁰ Ostatní děvčata, tj. „zavádělký“, o hodech nosila zmíněný vlněný nebo hedvábný „fěrtoušek“.

ŽENSKÝ A MUŽSKÝ KROJ Z JEVIŠOVIC (PO ROCE 1850)

Materiály: Od 2. poloviny 19. století se zdejší kroje šily již výhradně z manufakturních materiálů. Nejčastěji se používal kryzet, dále kartoun, vlněný „štóf“, hedvábí, taft, tibet, tj. jemná vlněná tkanina, dále aksamit čili hedvábný samet, mohér a satén. Pouze šerkové sukně „šarky“ se šily z látek, které zhotovovali věhlasní horáctí tkalci. „Šarky“ měly lněnou osnovu a bavlněný útek. Šarkové sukně však obvykle sloužily jako sukně všední.

Střihem se kroje ze severu Znojemska, kam spadá i Jevišovice, neliší od těch krumlovských, jen sukně byly o něco delší a jejich barevnost střidmější. O výšivce a ornamentech nemáme téměř žádné zprávy. Výjimkou jsou pouze dvě svatební zástěry a několik koutních plachet ze sbírek Jihomoravského muzea ve Znojme, Národního muzea a Muzea Vysočiny Třebíč.

ŽENA

- Čepce: fotografii dýnkového čepce (str. 20 vlevo dole) je možno srovnat např. s obdobným typem čepce ze sbírek Jihomoravského muzea ve Znojme, který pochází ze Starého Šaldorfu; jinak se nosily šátky s úvazem dozadu. Jako látku by bylo vhodné použít květinový brokát, který se prodává v různých vzorových variantách.
- Sukně: tmavé odstíny (na svátek se nosily např. zelené „harasky“ se třemi stuhami nad podsazením); délka minimálně do půli lýtek, spíše delší; nad podsazením mohou být našity třikrát dokola hedvábné pentle různých šířek; pod sukni se oblékalo tři až pět spodních sukní. Jako materiál by měla být použita polovlněná látka tmavších barev (modré, zelené, hnědé či starorůžové).
- Fěrtoch široký kryjící boky; látka jiné barvy nežli sukně (měňavé hedvábí nebo satén; oblíbené barvy modrá a černá); o něco kratší nežli sukně; na spodním lemu může být jednoduchý vrapovaný kanýrek stejné barvy. Doporučení: jako materiál použít měňavý satén či hedvábí modré barvy.
- Živůtek čili „lajbl“: tmavé odstíny látek; šněrovačka obdobná těm z Krumlovsku; ovšem bez přílišného zdobení (např. černý saténový, který se nosil pod kabátek, aby držel spodnice).
- Krátký kabátek: tmavé odstíny; délkou sahající do pasu s hlubokým výstřihem a velkým kulatým límcem, jehož okraje zdobí jednoduchý zlatý prýmek. Kabátek, zřejmě „špenzr“, má široké, tzv. „šunkové“ rukávy, které byly v ramenní partii vycpány vatou a v zápěstí velmi úzké. Látka by se měla podobat té, z níž je ušita sukně. Rozdíl však musí být v její barevnosti. Lze použít modrou, černou, hnědou či tmavě vínovou.
- Doplnky: Do výstřihu kabátku je vložen světlý šátek s jemným vzorkem, např. kvítečky. Šátek může být ušit např. z brokátu nebo jiných látek s jemným vzorem. Brokáty mají různé varianty barevnosti. Přes ruku má žena přehozen vlňák, je v bílých punčochách a obuta do nízkých černých střevíců.

MUŽ

- Klobouk: ženatí muži nosili černé širáky. Aby se jejich střecha neohýbala, mohly ji držet dráty omotané pestrými nitěmi, které se natahovaly k vršku klobouku podobně jako tomu bývalo

na Krumlovsku. V zimě se nosily vyšší kožešinové čepice známé jako „métnike“.

- Košile: viz Krumlovsko.
- Plášť: plášť z lehčí tmavomodré látky, přiléhavějšího střihu a s menším množstvím knoflíků, které se přišívaly ještě jednoradově. K ušití pláště by měla být použita lehčí látka, tedy ne sukno. Látka však musí zároveň držet tvar. Zde by bylo vhodné informovat se ve specializovaných prodejnách.
- Vesta: soukenná, podobná těm z Krumlovsku; v oblíbené byly kromě tmavých odstínů (modrých, černých nebo tmavozelených) také vesty květované (zrychlený proces poměšťování).
- Kalhoty: viz Krumlovsko. Materiálem by měla být kůže, ale jako náhražku lze využít i žluté sukno. Pravá kůže je dražší, přestože je přesnější variantou.
- Obuv: koženky se zastrkovaly do vysokých bot zvaných „fal-dovačky“, lehké holínky, čili „skladnice“ se ke kalhotám začaly nosit až později.
- Doplnky: pestrý šátek uvázaný kolem krku; bílé ponožky.

DÍVČÍ KROJ Z PAVLIC / HLUBOKÝCH MAŠŮVEK (2. POLOVINA 19. STOLETÍ)

- Košílka: bílé plátno; baňaté rukávy stažené nad loktem (viz Krumlovsko).
- Živůtek: tmavé barvy, např. sametový či dytýnový; střih jako na Krumlovsku; výzdoba mnohem střidmější.
- Sukně: veselejší barvy než u sukní ženských, oblíbené např. růžové a modré; delší nežli na Krumlovsku; lem sukně může zdobit úzká našitá kraječka; podobně jako u ženské sukně z Jevišovic také třikrát dokola našité hedvábné či aksamitové stužky jiné barvy, nežli je sukně samotná. Sukně by měla být brokátová (bez vzoru nebo s jemnými kvítečky), saténová nebo z polovlněné látky. Barevnost modrá, růžová, starorůžová, zelená či hnědá.
- Fěrtoušky: v oblíbené světlomodré, opět z lesklých materiálů, např. hedvábí; také krajka na spodním lemu je střidmější a často stejné barvy jako fěrtoušek samotný.
- Doplnky: šáteček do ruky; šátek vložený do výstřihu takové barevnosti, která ladí k samotnému oděvu dívky (materiál – viz ženská varianta);¹¹¹ nízké černé střevíčky; bílé punčochy; věneček městského typu; vlasy se spleťaly podobným způsobem jako na Krumlovsku a Rouchovansku, nejčastěji do drdolu.

DÍVČÍ KROJ V OKOLÍ JEMNICE V 70.–80. LETECH 19. STOLETÍ

Spodní košile: z jemného bílého plátna, na kterou se oblékal spodní „lajblík“ z harasu s „fišpanama“ a „klobásama“ na bocích.

Spodnice: v Podolí jich obvykle bývalo pět, některé dívky si však oblékaly sedm až osm spodních sukní; ta nejspodnější byla vždy úzká a neškrobená, v zimě šlo o prošivanou „prachovku“ nebo „vatýrku“ z lehkého štofu; na úzkou spodničku se následně oblékly čtyři bílé hodně škrobené spodnice o šíři pěti loktů.

Sukně: poslední šestá sukně, která se oblékala přes pět spodnic a měla rozparek po straně, délkou dosahovala do půli lýtek a byla vždy nejhonosnější ze všech; široká byla pět loktů a více; na líci měla nad podsádkou dvojmo i trojmo našité na prst široké atlasové či saténové pruhy nebo černé krepinky přišívané stejným

¹¹¹ V obcích poblíž Hlubokých Mašůvek byly šátky s oblíbenou křížovitou přes živůtek a jejich cípy zastrčeny za pás sukně. Toto zvláštní krášení odpovídá akvarelu z Jemnicka z roku 1855, popř. dokladům z Jaroslavičky (1853).

způsobem¹¹²; každá sukně měla při svém dolním okraji ještě našité vlnité krepinky (pertle);¹¹³ o poutích dívky nosily sukně smetanové, obyčejně bavlněné; vdané ženy se zase často oblékly do svých sukní svatebních, které se šily z měňavého hedvábí v odstínech modročervené, hnědočervené, zelenočervené či fialočervené; o poutích však ženy nosily i sukně květované, a to jak tibetové, tak listrové, rypsové,¹¹⁴ saténové nebo batistové; od jara se oblékaly prosté „kanafasky“, v zimě sukně soukenné, sametové, vlněné květované, „šerkovice“ nebo „cajkovice“.

Fěrtoch: o posvícení se nosily fěrtochy hedvábné, šily se ze tří půlí a sahaly přes boky; dlouhé byly zároveň se sukní, ovšem i s krajkou; fěrtochy se svou barevností vždy odrážely od barvy svrchní sukně, nosily se „obláčkové“, „zemličkové“, modré, tmavočervené, zelené a fialové, vždy s vyraženými květy stejné barvy; k vidění však byly rovněž jednobarevné fěrtochy z listru či saténu; k fěrtochům se přišivaly červené harasové krajky široké na dva prsty; fěrtoch se na sukni uvažoval jen tkaničkou po straně a každá žena si jej patřičně vážila a starala se, aby jí nevybledl; koncem 19. století si dívky začaly šít fěrtochy užší, a to jen z jedné půle.

Kabátek: ještě v polovině 19. století ženy oblékaly štofové kabátky s „vejložkem“ nebo „špenzlé“; kabátky do pasu s krátkými šůsky se šily jednobarevné, v teplejším počasí i z květovaného hedvábí (ty bývaly bez šosů, ovšem rovněž do pasu); kabátky měly vpředu hluboký výstřih, jehož kulatý límec na zádech v trojčípu sahal až do pasu; zapínaly se vpředu na háčky; jejich švy zdobila jednoduchá červená, žlutá nebo zelená výšivka hedvábnou nití; rukávy kabátku byly na ramenou širší a vycpávaly se vatou nebo koudelí, dole se naopak zužovaly podobně jako u špenzru; „vejložek“, tj. šátek, který se vkládal do hlubokého výstřihu, byl ze světlého hedvábí, popř. ze světlé jemné vlněné látky.

Kacabajka: po roce 1850 přišly do obliby kacabajky, které nakonec vytlačily starší typ kabátku a špenzru a jako poslední součást kroje se nosily ještě v počátcích 20. století.

Kožíšek: vdané ženy nosily kožíšky z hladké černé kůže, která byla podšita bílou jehněčinkou; límec byl kožešinový.

Plíny: plíny z bílého „komrtuchu“ se uvazovaly přes hlavu tak, že se plína pod bradou křížem přeložila a oba její cípy se následně na vrchu hlavy svázaly na jeden uzel; oba cípy byly podstrčeny a zašpendleny u uší; ten třetí, hlavní, spadl přes záda; plíny se šily o rozměrech 140 x 150 cm a byly vyšívány pouze ve třech cípech ze čtyř (čtvrtý nebyl při úvazu vidět), stejně tak jen tři strany plíny zkrášlovaly zoubky „s barevnými puntíčky“; hlavní cíp zdobila bohatá výšivka v podobě velké kytky, dva cípy pouze menší kytičky; výšivka byla bílá, jindy i červená; méně se užívala kombinace červené, bílé a modré výšivky, pro samotnou Jemnici a Podolí však byla tato barevná trojkombinace naopak typická.

Čepce: vdané ženy nosily ještě v polovině 19. století dýnkové čepce, přes které se následně uvazovaly půlky.

Šátky: běžně se uvazovaly „na babku“, tj. úvaz za krkem na jeden uzel; ženy si šátky zdobily nejen hlavu, ale oblékaly si je na způsob obdobný křížení také přes „lajblík“; muži zase měli rádi hedvábné šátky ke krku; dívky si na posvícení braly šátky uvázané „na věneček“.

Punčochy: bílé bavlněné nebo „nitěné“.

Střevíce: černé kožené nebo „bliněrové“, u kraje bíle vzorkované vyšívané, vykrojené střevíce.

Další doplňky: o poutích žádná zdejší žena nevyšla bez košíku, který svrchu překrýval zdobný šátek; kolem krku se nosil také jednoduchý krejzl, zde zvaný „krádlík“.

Dívka k muzice z Jamolic (70. léta 19. století). Kresba: Jitka Konečná (dle podkladů J. Mačudy).

Stuba hedvábná žlutá, na koncích vroubkovaná, středem probíhá šedomodrý pás se zelenými vyšitými věnečky s červenými květy; Moravskobudějovicko; počátek 20. století; ze sbírek Muzea Vysočiny Třebíč.

¹¹² V Podolí, dnes část města Jemnice, si děvčata o pouti na černé sametové sukně přišivala zdola napříč dvakrát úzkou atlasovou pentli se vzorem „veselých růžiček“.

¹¹³ Jde o plochý prýmek spleť z bavlněné nebo viskózní příze.

¹¹⁴ Tkanina s jemným vroubkováním, které vzniká rypsovou vazební technikou odvozenou ze základní plátňové vazby.

Dívka s mládcem z Dolních Dubňan; možná podoba svátečního bodového kroje v 50.–60. letech 19. století.

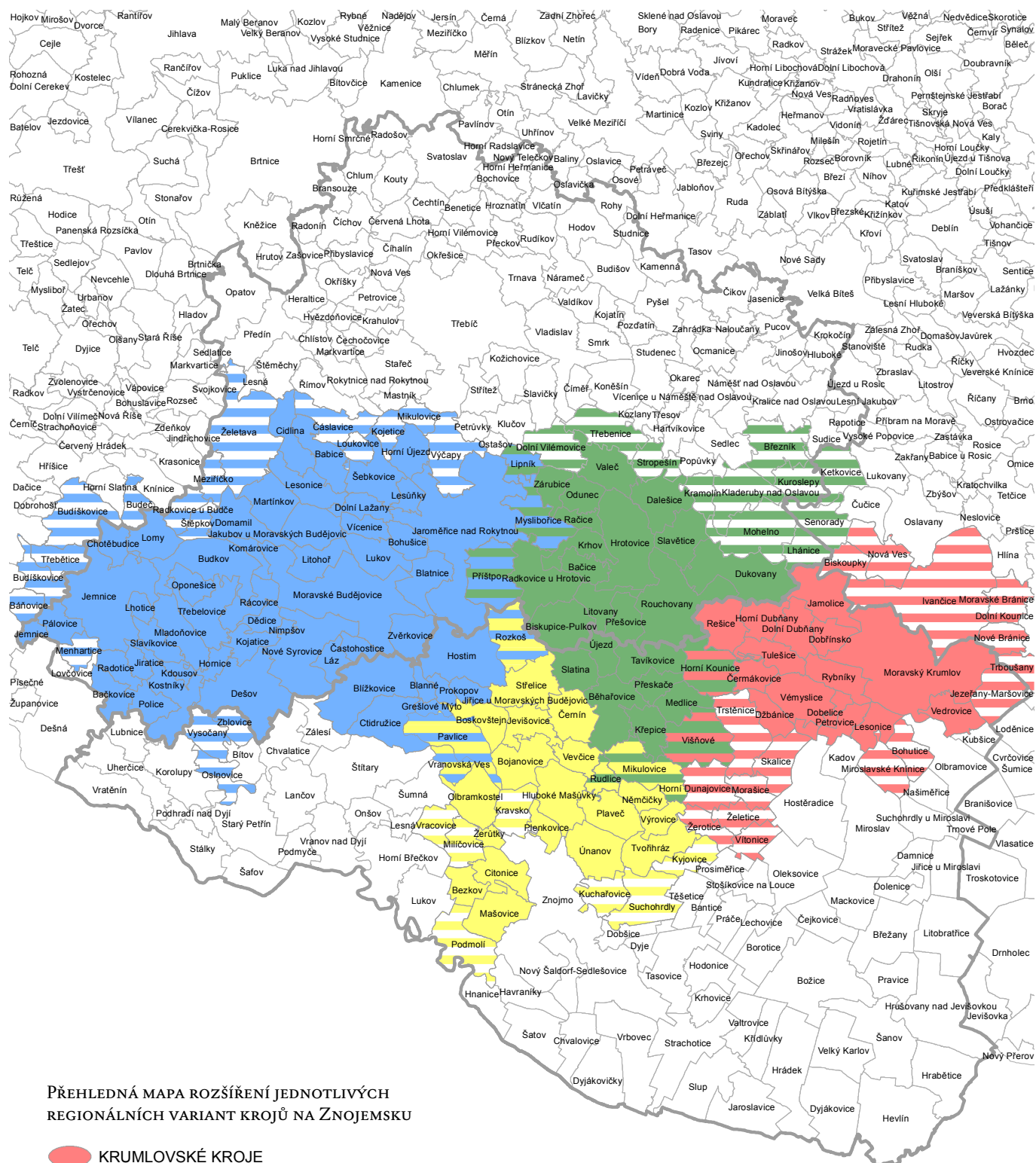

Dívka z Dolních Dubňan v šátku uvázaném „na věnec“.

Pohled zezadu na věneček stárky, kterému se říkalo „s cípama“.

Kresby: Jitka Konečná (dle podkladů J. Mačudy).

Zpracoval Ing. Petr Krška, Živé pomezí Krumlovsko-Jevišovicko, 2014 (dle podkladů J. Mačundy).

ZÁVĚR

Znojenské kroje měly již od počátku 19. století zesílené tendence k poměšťování, což postupně vedlo k odkládání tradičního oděvu. Na užším Znojemsku kroj vymizel na samém počátku 2. poloviny 19. století, v krajích vzdálenějších o něco později a na Krumlovsku – Hrotovicku definitivně zaniká až po roce 1890. Venkov se postupně přizpůsoboval městu. Poměšťování bylo zprvu patrnější v oděvu ženském, který záhy začal používat látky vyráběné manufakturami a s nimi i nové střihové formy nebo i celé městské součásti, jako byly např. čepce. To, co bylo přijato, však na vesnici ustrnulo na delší dobu. Módní trendy se zde tedy nevyvíjely tak rychle jako ve městě a do konzervativního venkovského prostředí dorazily vždy s určitým zpožděním. Mužský kroj sice na změny reagoval pomaleji, zato však důsledněji, a nakonec to byli právě muži, kteří jej nadobro odložili jako první.

Přestože náš kraj v minulosti ležel na národnostní hranici, na Znojemsku se z pohledu tradiční kultury v žádném případě nestřetávaly dva světy, jak si mnohdy namlouváme. Rozdělit kroje na moravské a německé by tedy bylo pouhým zjednodušením celého problému. Na Znojemsku se totiž oblečení jednoho typu spíše rozčleňuje do několika regionálních variant, které předběžně vytyčila tato studie, přičemž se oděv Němců od toho českého neliší ani tak střihem a siluetou, ale spíše barevností a určitými detaily. Německé kroje upřednostňují oproti těm z českých obcí barvy tmavé až ponuré, a tak není divu, že na to s jistým despektem čeští vlastenci často poukazovali. Na závěr můžeme tedy konstatovat, že zdejší kroje, moravské i německé, mají obecné rysy pro celou střední část jižní Moravy a zapojují se do západomoravského systému. Záro-

veň však nepopřou ani příbuznost s kroji dolnorakouskými, a to především v Podyjí na jižní hranici Moravy s Rakouskem. To je i důvod, proč bylo v minulosti pro pozorovatele natolik obtížné zdejší kroje přesněji vymezit, což nakonec potvrdil i autor kvašů z desátých let 19. století, které nám mnohdy posloužily jako určitý vzor, od něhož jsme postupovali směrem ke krojům novějším.

Dnes se již s původními kroji na Znojemsku setkáváme jen během příležitosti svatováclavských hodů ve Věmyslicích. Stopy po lidovém oděvu totiž zmizely dříve, než je bylo možno uchopit. Na přelomu 19. a 20. století se sice ještě uchovávaly starší krojové součásti v truhlách, kam se po léta ukládaly a dědily z pokolení na pokolení, ovšem i ty však vzaly za své. Tak dlouho ceněné kožichy, kožené kalhoty, sukně z dražších látek, fěrtochy, drahé čepce a vyšíváné oděvní plíny totiž ve většině případů potkal stejný a neradostný osud. Pokud je zdědily dcery, něco z nich upravily a dále nosily, další však rozdaly nebo prodaly překupníkům. Jinak tomu nebylo ani s krojem mužským. A tak se stalo, že se toho o tradičním oděvu v kronikách a dobových zápisech mnoho nedočteme, ikonografických dokladů se nedochovalo tolik, jak bychom si přáli, a v muzejních sbírkách na kroje z našeho regionu narazíme jen výjimečně. Celý výzkum je tedy v plenkách a bude v něm zapotřebí i nadále pokračovat. K tomu, aby dílčí i konečné výsledky našeho bádání mohly být uspokojivé, snad kromě již zmíněné spolupráce se širokou veřejností dopomůže i tato téměř průkopnická studie zabývající se nejen materiálem z celého znojemského okresu, ale i z oblastí, které s ním bezprostředně sousedí.

POUŽITÁ LITERATURA

ADÁMEK, ZDENĚK: Hluboké Mašůvky. O budovách a jejich historii. Pohlednice. Hluboké Mašůvky: Obecní úřad Hluboké Mašůvky 2005.

ADÁMEK, ZDENĚK – PECHOVÁ, ELIŠKA: Hluboké Mašůvky. Cestami věků od minulosti k dnešku. Hluboké Mašůvky: Obecní úřad Hluboké Mašůvky 2001.

BĚLÍK, VOJTĚCH: Jak se u nás odívají. In: KRIEBEL, OTAKAR – KARÁSEK, JAN: Moravsko Krumlovsko a Hrotovsko. Moravský Krumlov: Nákladem Učitelských jednot, 1925, s. 219–230.

BĚLÍK, VRATISLAV: Horácká chasa. Zvykoslovné obrázky a podání z Třebíčska, Náměšťska, Mor. Krumlovska, Mor. Budějovicka a Znojemska. 3. část. Třebíč: Osvětový dům B. Václavka v Třebíči, 1967.

BĚLÍK, VRATISLAV: Horácký kroj. Metodický materiál pro výtvarníky. Třebíč: OKS BV Třebíč, 1985.

BĚLÍK, VRATISLAV: Milostné motivy na úvodních plínách na Moravskokrumlovsku. Národopisné aktuality 9, 1972, č. 2, s. 113–117.

BĚLÍK, VRATISLAV: Několik lidových výšivek Moravsko-Krumlovska. In: Od Horácka k Podyjí. Vlastivědný sborník západní Moravy 10, 1932–1933, č. 1, Znojmo, 1933, s. 5–6.

BĚLÍK, VRATISLAV: Několik lidových výšivek Moravsko-Krumlovska. In: Od Horácka k Podyjí. Vlastivědný sborník západní Moravy 10, 1932–1933, č. 2 a 3, Znojmo, 1933, s. 35–37.

BĚLÍK, VRATISLAV: Několik lidových výšivek Moravsko-Krumlovska. In: Od Horácka k Podyjí. Vlastivědný sborník západní Moravy 10, 1932–1933, č. 4 a 5, Znojmo, 1933, s. 55–58.

BRTNÍK, MÍLA: Jaký kroj, tak se stroj. Obrazová encyklopedie horáckých a podhoráckých krojů. Jihlava: Muzeum Vysočiny v Jihlavě, 2007.

- ČERMÁK, MAREK: Hrádek za obzorem paměti. Hodonín: Petr Brázda – vydavatelství, 2013.
- DOHNAL, JOSEF: V ostatky. Od Horácka k Podyjí 3, 1926, obálka k č. 8–9.
- DOSTÁL, MIROSLAV: Ořechovská kronika: Vydáno k 50. výročí sloučení obcí Ořechova, Ořechoviček a Tikovic. Ořechov: Obecní úřad, 1996.
- DVORSKÝ, FRANTIŠEK: Vlastivěda moravská II. Místopis Moravy. Hrotovský okres. Brno: Musejní spolek v Brně, 1916.
- HÁJEK, RICHARD – HÁJEK, JOSEF: Pamětní kniha obce Rešic. Rukopis (1919–1980).
- HAŇÁK, VILÉM: Vlastivěda moravská II. Místopis Moravy. Mor.-Krumlovský okres. Brno: Musejní spolek v Brně, 1913.
- HOLOUBEK, KAREL: Zábavy, zvyky a obyčeje našeho lidu. In: KRIEBEL, OTAKAR – KARÁSEK, JAN: Moravsko Krumlovsko a Hrotovsko. Moravský Krumlov: Nákladem Učitelských jednot, 1925, s. 234–242.
- HUDEC, ANTONÍN: Lidové kroje na Znojemsku. In: Podyjí. Sborník pro musejní a vlastivědnou práci. Znojmo, 1959, s. 36–40.
- JANKŮ, MARIE: O horáckém kroji z okolí města Jemnice. V lidovém nářečí. Jihlava: Novina, 1940.
- KOSMÁK, VÁCLAV: Kukátko z kukátek. Třebíč: Rybníček, 1998.
- KOVÁŘŮ, VĚRA – KUČA, JAN: Venkovské stavby na Moravském Horácku. Tišnov a Nové Město na Moravě: Sursum, 2009.
- KRATOCHVÍL, AUGUSTIN: Vlastivěda moravská II. Místopis Moravy. Ivančický okres. Brno: Musejní spolek v Brně, 1904.
- KRATOCHVÍL, AUGUSTIN: Vlastivěda moravská II. Místopis Moravy. Pohořelský okres. Brno: Musejní spolek v Brně, 1913.
- KŘÍŽOVÁ, ALENA – ŠIMŠA, MARTIN: Lidový oděv na Moravě a ve Slezsku I. Ikonografické prameny do roku 1850. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, Strážnice, 2012.
- KUČA, JAN: Venkovské stavby na jižním Podhorácku. Brno: Barrister & Principal, 2013.
- LUDVÍKOVÁ, MIROSLAVA: Brněnský kroj. In: BROUČEK, STANISLAV – JEŘÁBEK, RICHARD (eds.): Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska I–III. Praha: Mladá fronta, 2007, s. 70–71.
- LUDVÍKOVÁ, MIROSLAVA: K otázce jižních hranic brněnského kroje (Kroj na Židlochovicku). Časopis moravského musea 51, 1966, s. 195–227.
- LUDVÍKOVÁ, MIROSLAVA: Kroj brněnského venkova. Brno: Městské kulturní středisko, 1981.
- LUDVÍKOVÁ, MIROSLAVA: Kroj brněnského venkova. Druhé pozměněné vydání, Brno: Středisko kultury Brněnska, 1990.
- LUDVÍKOVÁ, MIROSLAVA: Kroj brněnského venkova v letech 1748–1848. Časopis Moravského musea, 1964, č. 49, s. 169–198.
- LUDVÍKOVÁ, MIROSLAVA: Kroj na Znojemsku na počátku 19. století. In: FROLEC, VÁCLAV – NEKUDA, VLADIMÍR: Rodná země. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně a Státní vědecká knihovna v Brně, 1988, s. 474–483.
- LUDVÍKOVÁ, MIROSLAVA: Lidový kroj na Brněnsku. II. Obce na západ od Brna. Časopis moravského musea 42, 1957, s. 85–104.
- LUDVÍKOVÁ, MIROSLAVA: Lidový kroj na Brněnsku. Střelice u Brna. Časopis moravského musea 40, 1955, s. 164–176.
- LUDVÍKOVÁ, MIROSLAVA: Moravské a slezské kroje. Kvaše z roku 1814. Brno: Moravské zemské muzeum v Brně a Sudetendeutsches Archiv München, 2000.
- LUDVÍKOVÁ, MIROSLAVA: Neznámé prameny k historii moravských krojů. V: Kroje na západní Moravě. Folia ethnographica 27, 1993, s. 19–33.
- LUDVÍKOVÁ, MIROSLAVA: Pracovní kroj brněnského venkova. In: Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna IV. Brno: Krajské nakladatelství, 1962, s. 137–149.
- MARKEL, MARTIN: Dějiny Jaroslavic. Rajhrad: Martin Markel, 2006.
- MÁTLOVÁ, JIŘINA: Horácký kroj z Telečska, Dačicka a Třeštska: Ženský kroj. Praha: Ústav pro kulturně výchovnou činnost, 1983.
- NEKULA, ARNOŠT: Jak jsme žili v Pavlicích. SOkA Znojmo, fond Nekula Arnošt, ev. č. 1604.
- PEŘINKA, FRANTIŠEK VÁCLAV: Vlastivěda moravská II. Místopis Moravy. Jaroslavský okres. Brno: Musejní spolek v Brně, 1905.
- PEŘINKA, FRANTIŠEK VÁCLAV: Vlastivěda moravská II. Místopis Moravy. Vranovský okres. Brno: Musejní spolek v Brně, 1906.
- PEŘINKA, FRANTIŠEK VÁCLAV: Vlastivěda moravská II. Místopis Moravy. Znojemský okres. Brno: Musejní spolek v Brně, 1904.
- POKORNÁ, ZUZANA: „Jak se maminka voblíkala“. Ze zápisů paní Marie Urbánkové ze srpna 1960 (narozena roku 1889) z Plavče. Strojopis (1989).

SMRČEK, VLADIMÍR: O odívání našeho lidu před 100 lety. Ze vzpomínek Pátera Jakuba Rozmahela (psáno asi před padesáti lety). Vedrovický zpravodaj, prosinec 1994, s. 17.

SVOBODOVÁ, VLASTA: O lidovém kroji. In: BRODESSER, SLAVOMÍR: Vlastivěda moravská. Moravskobudějovicko – Jemnicko. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 1997, s. 385–392.

VRBKA, ANTON: Die Tracht in Znaimer Bezirke und weiter herum. Znaimer Wochenblatt, 4. a 11. 9. 1937.

ZUCKRIEGL, HANS: Urbau: die Geschichte eines Dorfes im mährisch-österreichischen Grenzland, erlebt und dokumentiert von den Urbauern. Passau: Ostler - Druck, 1989.

Mgr. Jiří Mačuda, Ph.D. etnolog, (Jihomoravské muzeum ve Znojmě) – autor kapitol Úvodem; Horácké a Podhorácké kroje; Prameny; 3. Varianty krojů na Znojemsku (Znojemský kraj a znojemský soudní okres; Jaroslavicko; Vranovsko; Jemnicko a Moravskobudějovicko; Severní Znojemsko; Krumlovsko; Rouchovansko; Hrotovicko; Pohořelické a ivančické kroje); 4. Regionální varianty krojů na Krumlovsku a severním Znojemsku; Závěr.

Mgr. Pavla Hujňáková – autorka kapitol 1. Lidový oděv; 2. Oděvní součástky; 3. Varianty krojů na Znojemsku (Kroje na Brněnsku; Kroj v Jezeřanech-Maršovicích).

Tradiční lidový oděv na Znojemsku (odborná studie)

Pro Živé pomezí Krumlovsko-Ješovicko, z.s., vydal v roce 2015 Malovaný kraj, občanské sdružení, Břeclav

Text: Mgr. Jiří Mačuda, Ph.D. – Mgr. Pavla Hujňáková

Grafická úprava, sazba a tisk: Atelier FGT s.r.o.

Vydání publikace podpořilo rodinné vinařství Perla vín z Jezeřan-Maršovic

EVROPSKÝ ZEMĚDĚLSKÝ FOND PRO ROZVOJ VENKOVA: EVROPA INVESTUJE DO VENKOVSKÝCH OBLASTÍ